

SLOVENSKÁ REČ

*časopis Jazyko-
vedného ústavu
Ludovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied pre výskum
slovenského jazyka*

HLAVNÝ REDAKTOR
Štefan Peciar

VÝKONNÝ REDAKTOR
Ladislav Dvonč

REDAKČNÁ RADA

Ferdinand Buffa, Ladislav Dvonč, Ján Findra, Mária Ivanová-Šalingová, Eugen Jóna, Ján Kačala, František Kočiš, Jozef Mistrik, Jozef Mlacek, Pavel Ondrus, Štefan Peciar, Jozef Ružička

REDAKCIA

Bratislava, Nálepкова 26

OBSAH

Š. Peciar, Rozvoj slavistiky a sovietska jazykoveda	329
Š. Ondruš, Sú pomenovania vrchov <i>Choč</i> a <i>Kýčera</i> slovanské?	334
E. Horák, Predložkový systém spisovnej slovenčiny	341
J. Mistrik, Charakteristika rečnickeho štýlu v slovenčine	354

DISKUSIE

L. Dvonč, O pravopise a výslovnosti slova <i>laser</i>	362
--	-----

SPRÁVY A POSUDKY

Na šesťdesiatku Eugena Paulinyho. J. Ružička	365
Vlado Uhlár šesťdesiatročný. J. Mlacek	366
Súpis prác Vlada Uhlára za roky 1934–1971. L. Dvonč	369
Najnovší zväzok jazykovedných štúdií. L. Dvonč	379
Urbančič, B.: O jazykovni kulturi. M. Ivanová-Šalingová	383
Významné onomastické podujatie. M. Majtán	385
Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV miesto Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV. M. Majtán	388

ROZLIČNOSTI

<i>Paskuda, paskudník, paskudný.</i> F. Kočiš	390
O slove <i>sakra</i> . L. Dvonč	392

Štefan Peciar

ROZVOJ SLOVAKISTIKY A SOVIETSKA JAZYKOVEDA

Každému, kto pozorne sleduje vývin a rozvoj slovenskej jazykovedy v rámci československej jazykov dy za posledné štvrtstoročie, je zjavné, že sa vo vývine tejto vednej disciplíny v rozhodujúcej miere uplatnili podnety a vplyvy sovietskej vedy. Toto konštatovanie sa vzťahuje nielen na našu rusistiku, kde je orientácia na sovietsku vedu o jazyku samozrejماً, ale platí aj o jazykovednej slovakistike.

Je celkom prirodzené, že naši jazykovedci pri riešení úloh, ktoré nastoľuje budovanie socialistickej spoločnosti, hľadajú a nachádzajú oporu a pomoc tam, kde s riešením obdobných úloh už majú viacročné skúsenosti a pozitívne výsledky. Je to najmä všestranná starostlivosť o rozvoj národných jazykov, predovšetkým ich spisovnej podoby.

Charakteristickou črtou rozvoja našej jazykovedy od konca štyridsiatych rokov je orientácia na tie stránky jazyka, ktoré predtým neboli v popredí záujmu slovenských jazykovedcov alebo celkom unikali ich pozornosti. Kým do roku 1945 hlavnými smermi jazykovedného výskumu na Slovensku boli dejiny jazyka a dialektológia a v oblasti súčasného spisovného jazyka fonológia, v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch sa postupne dostáva do pracovných programov našich jazykovedcov celá široká problematika súčasného spisovného jazyka. Významné miesto zaujíma mnohostranný výskum slovnej zásoby, rozvíja sa slovenská lexikológia so svojimi odvetviami semaziológiou a náukou o tvorení slov. Mimoriadne intenzívne sa rozvíja výskum a tvorba národnej terminológie najrozmanitejších odborov vedy a techniky. Celé kolektívy prevažne mladých jazykovedcov sa koncentrujú na lexikografické práce. Vo výskume gramatickej stavby sa dostáva stále viac do popredia problematika syntaxe. V oblasti morfológie náuka o slovných druhoch a výskum gramatických kategórií získava prednosť pred tradičnou formálnou paradigmatickou. Pestujú sa však naďalej aj tradičné disciplíny: prehĺbuje sa výskum hláskovej stavby súčasnej spisovnej slovenčiny; k fonologickému aspektu tohto výskumu pribúda

fonetický aspekt. Aplikujú sa nové metodické postupy, využívajú sa moderné prístroje. Pozoruhodný rozvoj zaznamenal štylistický výskum spisovnej slovenčiny.

Výsledky výskumu všetkých uvedených jazykovedných odvetví sa postupne dostávajú do služieb jazykovej kultúry, takže práca v tejto oblasti, najtesnejšie súvisiaca s jazykovou praxou, nadobúda vyššiu teoretickú úroveň. Postupne, i keď pomaly sa prekonáva puristický postoj k jazyku a uplatňuje sa funkčný a štylistický postoj.

Popri rozvetvenom výskume spisovnej slovenčiny sa pestuje aj slovenská dialektológia, ktorá zaznamenáva nový rozmach prácami na Atlase slovenského jazyka a na Slovanskom jazykovom atlase. Pribudli nové významné práce aj z dejín slovenčiny. V posledných rokoch sa sľubne rozvíja etymologický výskum lexikálnych jednotiek slovenskej slovnej zásoby.

Tento viditeľný rozvoj jazykovednej slovakistiky, ktorý je súčasťou rozkvetu slovenskej vedy a národnej kultúry a zároveň svedectvom prudkého rozvoja spisovnej slovenčiny, je jedným z pozitívnych dôsledkov spoločenských zmien, ktoré u nás uviedla do života socialistická revolúcia. Celý tento vývoj bol ňou podmienený a stal sa jej súčasťou.

Slovenská jazykoveda sa však vyvíja v stálom kontakte so svetovou vedou a predovšetkým so sovietskou jazykovedou. Pravda, kontakt našej jazykovedy so sovietskou nebol ani v posledných dvoch desaťročiach vždy a všade rovnako tesný. Najmä v druhej polovici šesťdesiatych rokov sa vyskytli jednotlivé pokusy „odpútať sa“ od vplyvu sovietskej jazykovedy a orientovať sa viac „na západ“. Vcelku však možno konštatovať, že nadviazanie priamych kontaktov našej jazykovedy s výsledkami sovietskej marxistickej vedy v päťdesiatych rokoch má trvalý ráz. Ani v krízových rokoch sa tieto kontakty neprerušili. Aj v rokoch protisovietskych kampaní slovenskí jazykovedci študovali a citovali sovietskych autorov, písali recenzie o ich publikáciách, opierali sa o ich teoretické východiská a metodologické princípy. Tento tesný a trvalý príklon našej jazykovedy k sovietskej marxistickej vede o jazyku je nielen výrazom spolupatričnosti národov ZSSR a ČSSR do svetovej socialistickej sústavy, ale priam životnou potrebou pokrokovej jazykovedy, rozvíjanej na princípoch marxizmu-leninizmu, dialektického a historického materializmu, ktorý zaručuje skutočnú vedeckosť každej vednej disciplíny.

Povšimneme si teraz — aspoň vo veľmi zhustenej skratke —, ako sa v jednotlivých oblastiach výskumu slovenského jazyka konkrétne využívali výsledky a podnety sovietskej jazykovedy.

V päťdesiatych rokoch i neskôr sa u nás veľa diskutovalo a písalo o problematike slovných druhov. V početných štúdiách viacerých autorov i na

vedeckých konferenciách sa kritickej analýze podrobila tradičná schéma deviatich slovných druhov a ich vzájomných vzťahov. Podstatne sa zmenil rozsah slovného druhu príslovky tým, že sa pojem príslovky zúžil na plno-významové neohybné slová vyjadrujúce okolnosti alebo vlastnosti deja, vlastnosti alebo okolnosti. Vydelila sa osobitná skupina tzv. vetných (predikatívnych) prísloviek a z rámca prísloviek sa vyčlenili ako osobitný slovný druh častice so skupinou modálnych slov (častíc). Spresnilo sa vymedzenie a pozmenila sa klasifikácia čísloviek. Hlbšie sa analyzovali vzťahy medzi jednotlivými slovnými druhmi. Všetky práce našich jazykovedcov pertraktujúce problémy slovných druhov priamo alebo nepriamo nadväzujú na koncepciu L. V. Ščerbu alebo na práce jeho pokračovateľa V. V. Vinogradova a ich žiakov.

Viacerí sovietski jazykovedci systematicky a do hĺbky rozpracovali náuku o slove ako základnej lexikálno-gramatickej jednotke jazyka, o formách a o hraniciach slova, nadväzujúc pritom na staršiu tradíciu moskovskej jazykovednej školy F. F. Fortunatova a kazanskej jazykovednej školy I. A. Baudouina de Courtenay. O rozvoj tejto náuky sa zaslúžili najmä L. V. Ščerba, V. V. Vinogradov a A. I. Smirnickij. Ich názory našli ohlas aj v prácach niektorých slovenských jazykovedcov, medziiným v kolektívnej akademickej Morfológii slovenského jazyka (1966). Zaslúženú pozornosť vzbudil u nás zborník Morfologičeskaja struktura slova v jazykoch rozličných tipov (1963).

Slovenskí jazykovedci zaoberajúci sa problematikou gramatických kategórií čerpajú veľa podnetných myšlienok od A. M. Peškovského, V. V. Vinogradova, N. S. Pospelova B. N. Golovina, J. S. Maslova, I. P. Mučnika a od viacerých iných sovietskych jazykovedcov. Svedčí o tom napríklad monografia F. Miku Rod, číslo a pád podstatných mien (1962), Morfológia spisovnej slovenčiny P. Ondrusa (1964) i akademická Morfológia slovenského jazyka a viaceré štúdie uverejnené v slovenských jazykovedných časopisoch.

Kolektívne gramatiky ruštiny aj individuálne štúdie a monografie sovietskych syntaktikov N. S. Pospelova, E. M. Galkinovej-Fedorukovej, K. A. Timofejeva, A. G. Rudneva a i. často citujú slovenskí autori zaoberajúci sa problémami syntaxe: slovákisti J. Ružička, J. Oravec, J. Kačala, F. Kočiš, rusista J. Svetlík a i. N. S. Pospelov sa aktívne zúčastnil na konferencii o otázkach slovenskej skladby r. 1958 v Bratislave referátom o typoch podradovacích súvetí a dvoma diskusnými príspevkami (pozri Jazykovedné štúdie IV, 1959).

Významný je podiel sovietskych jazykovedcov na rozvoji náuky o slovesnom vide (aspektológii) a o spôsobe slovesného deja. Slovenskí jazykovedci, ktorí sa zaoberajú problémami slovesného vidu (Š. Peciar, E. Seka-

ninová, G. Horák), plodne využívajú práce sovietskych aspektológov J. S. Maslova, A. V. Bondarku, I. P. Mučnika, L. A. Bykovovej, A. N. Tichonova a i. Sovietsky slovákista L. N. Smirnov napísal o slovesnom vide v slovenčine osobitnú monografiu Glagoľnoje vidoobrazovanie v sovremennom slovackom literaturnom jazyke (1970), ktorú bude v r. 1972 obhajovať ako doktorskú dizertáciu pred komisiou Vedeckého kolégia jazykovedy SAV.

Bohatú tradíciu má v sovietskej jazykovede náuka o tvorení slov a o morfematickej stavbe slova. Úvahy G. O. Vinokura, V. V. Vinogradova a A. I. Smirnického o slovotvornom základe a formante, o slovotvorných typoch, o slovotvornej motivácii, o slovotvornej produktivnosti, o slovotvornej a morfematickej analýze slova a i. rozvíjajú viacerí sovietski jazykovedci súčasných generácií, ako sú E. A. Zemskaia, K. A. Levkovskaja, M. D. Stepanova, I. I. Kovalyk a i. Na ich práce plodne u nás nadväzuje najmä J. Horecký v monografii Slovtvorná sústava slovenčiny (1959), v novom vydaní Slovenská lexikológia (1971), z mladších autorov J. Furdík v dizertácii Zo slovotvorného vývoja slovenčiny (1971) a K. Buzásyová v dizertácii Sémantická štruktúra slovenských deverbátiv (v tlači).

Rozvoj súčasnej lexikológie, ako aj rozvoj teórie a praxe modernej lexikografie je nerozlučne spätý s teoretickým výskumom a mnohoročnou lexikografickou prácou viacerých popredných sovietskych jazykovedcov. Na prvom mieste treba opäť uviesť akademika L. V. Ščerbu, tvorca modernej lexikografickej teórie a praxe výkladových i prekladových slovníkov rozličného typu. Teoretické úvahy tohto veľkého mysliteľa, založené na praktických lexikografických skúsenostiach, ostanú trvalým prínosom pre súčasnú lexikografiu. Solídne základy sovietskej lexikografickej teórie dali tvorcovia koncepcie viacerých slovníkov súčasnej ruštiny, ako boli D. N. Ušakov, S. I. Ožegov, V. V. Vinogradov, G. O. Vinokur, B. A. Larin, S. P. Obnorskij, B. V. Tomaševskij, V. I. Černyšev, S. G. Barchudarov, zo žijúcich F. P. Filin, A. P. Jevgenievová, K. A. Timofejov, A. M. Babkin, L. L. Kutinová a i. Cenným vkladom do lexikografickej teórie a praxe prispel A. I. Smirnickij, autor lexikológie anglického jazyka a rusko-anglického slovníka. Ucelenú lexikologicko-lexikografickú teóriu vypracovala O. S. Achmanovová v doktorskej dizertácii Očerki po obščej i ruskoj leksikologii (1957). Výdatnú pomoc pri lexikografickej práci predstavujú sovietske lexikografické zborníky (Lexikografičeskij sbornik I–VI, 1957–1963), ako aj viaceré učebnice lexikológie niektorého konkrétneho jazyka (ruštiny, nemčiny, francúzštiny, angličtiny). Naši lexikografi sústavne sledujú výsledky sovietskej lexikologickej a lexikografickej teórie, opierajú sa o ne pri svojej každodennej práci aj pri koncipovaní teoretických štúdií, prediskutujú nové práce na seminároch a sympóziách. Svedčia o tom zborníky referátov a diskusných príspevkov z lexikografických konferencií

v r. 1952, 1960 a 1970 (porov. lexikografické zborníky z r. 1953, 1961 a 1973). Na ostatnej z týchto konferencií sa osobne zúčastnili dvaja sovietski lexikografi, teoretik V. G. Gak a praktička G. A. Martynova a dvaja ďalší, V. P. Berkov a L. V. Malachovskij, poslali referáty (pozri čas. *Slavica Slovaca* 6, 1971, č. 3). Možno konštatovať, že bez opory sovietskej lexikologickej teórie a lexikografickej praxe nebola by naša lexikológia a lexikografia tak rýchle dosiahla svoju terajšiu úroveň.

Pozoruhodný rozvoj slovenskej jazykovednej štylistiky v rámci štylistického výskumu v ČSSR, reprezentovaný najmä prácami F. Miku, J. Mistrika, M. Ivanovej-Šalingovej a niektorých mladších autorov, nebol by mysliteľný bez základných prác V. V. Vinogradova, A. N. Gvozdeva, A. I. Jefimova, R. G. Piotrovského, E. Rizeľovej, V. J. Sorokina a i., ktorí plodne rozvíjajú priekopnícky výskum A. M. Peškovského a G. O. Vinokura, zakladateľov sovietskej jazykovednej štylistiky.

Zaujímavými cestami sa vyvíja teória spisovného jazyka a jazykovej kultúry. Na základe domácich tradícií, ale aj pod oplodňujúcim pôsobením ruskej a sovietskej jazykovedy vypracovala pražská jazykovedná škola premyslenú teoretickú koncepciu spisovného jazyka a jazykovej kultúry so základnými pojmami spisovnej normy, kodifikácie a funkčných jazykových štýlov. Táto teória sa v súčasnosti ďalej rozvíja nielen v ČSSR, ale aj v Sovietskom zväze, pravda, na princípoch marxistickej jazykovedy (porov. zborníky *Voprosy kul'tury reči* a viaceré sovietske zborníky prác venovaných problémom vývoja súčasnej spisovnej ruštiny). A tak je tu priaznivá situácia pre najužšiu spoluprácu sovietskych a československých jazykovedcov. Spoločné konferencie o problematike rozvoja spisovných jazykov v socialistickej spoločnosti by iste priniesli nové podnety pre ďalší výskum v tejto oblasti.

Nie je zanedbateľný ani priamy podiel sovietskych jazykovedcov na výskume slovenského jazyka. Cenným prínosom sú najmä práce dvoch sovietskych slovakistov, N. A. Kondrašova (jeho obsiahla doktorská dizertácia *Vznik a prvá etapa vývoja spisovnej slovenčiny* vyjde vo Vydavateľstve SAV) a L. N. Smirnova (najmä jeho kandidátska dizertácia o funkciách minulého času v súčasnej spisovnej slovenčine a už spomenutá doktorská dizertácia o slovesnom vide v slovenčine). Začínajú publikovať aj mladší sovietski slovakisti, ako je napr. R. Ch. Tuguševová z Leningradu, ktorá dokončuje svoju kandidátsku dizertáciu v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV. Prehľad jazykovednej slovakistickej produkcie v ZSSR za roky 1960–1970 z pera L. N. Smirnova uverejnil časopis *Slovenská reč* v r. 1971 (s. 376–379). Sovietski slovakisti nadväzujú na diela slavistu A. M. Seliščeva a staršej ruskej slavistiky.

Sovietska jazykoveda má však nenahraditeľný význam najmä pre vy-

pracovanie filozofických, gnozeologických a metodologických základov marxistickej jazykovedy. Nadväzujúc na klasickú pokrokovú ruskú jazykovedu, opierajúc sa o diela V. I. Lenina a ostatných klasikov marxizmu-leninizmu, využívajúc jedinečnú štruktúrnú a typologickú pestrosť jazykov národov a národností ZSSR, rozvinuli sovietski jazykovedci širokú paletu jazykovedného výskumu vo všetkých rovinách jazykovej stavby. Na výsledkoch tohto výskumu vybudovali marxistickú koncepciu jazyka ako osobitného spoločenského javu, prostriedku dorozumievania a nástroja myslenia, ktorý sa rozvíja v nerozlučnej spätosti so životom a rozvojom spoločnosti a podľa jej potrieb. Táto koncepcia umožňuje sovietskym jazykovedcom orientovať sa v metodológii súčasnej svetovej jazykovedy a spoľahlivo rozoznať idealistické alebo vulgárnomaterialistické teórie. Celú túto teoretickú výzbroj si musíme od sovietskej jazykovedy osvojiť, ak chceme rozvíjať našu jazykovedu na skutočne vedeckých princípoch. Poúčn é sú pre nás aj roky hľadania a prekonávania vulgarizátorskej marrovskej koncepcie, ktorými prešla sovietska jazykoveda.

Blahodarný vplyv na rozvoj jazykov i jazykovedy v ZSSR malo nesmrteľné učenie V. I. Lenina o úplnej rovnoprávnosti všetkých národov a jazykov. Pri praktickej aplikácii tejto zásady v jazykovej politike v mnohonárodnom Sovietskom zväze sa zrodili najväčšie úspechy sovietskych jazykovedcov.

Šimon Ondruš

SÚ POMENOVANIA VRCHOV CHOČ A KÝČERA SLOVANSKÉ?

(Prof. E. Paulinymu na 60. narodeniny)

Podľa doterajšieho poznania zemepisných názvov máme na Slovensku iba jeden Choč, a to na Orave. Ten však tvorí celú sústavu vrchov, ako svedčia pomenovania *Malý Choč*, *Veľký Choč*, *Predný Choč*, *Zadný Choč*. Genetická analýza tohto pomenovania ukazuje, že hlásková podoba Choč je druhotná. Staršia hlásková podoba je Koč. Takúto výslovnosť má Choč v reči oravského ľudu, ako nám to potvrdil jazykovec a spisovateľ Anton Habovštiak, rodák z Oravy. Pomenovania vrchu s hláskovou podobou Koč sú známe aj z iných oblastí Slovenska: pri Svederníku v okrese Žilina, v Gemeri medzi Šafárikovom a Gemerskou Panicou, na východnom Slovensku pri Hažíne a pri Pčolinom (okres Humenné).

Z oblastí iných slovanských jazykov poznáme pomenovanie vrchu Choč

zo Slovinska. Spomína ho aj France Bezljaj v monografii *Slovenska vodna imena* (Bezljaj, 1956). Podľa osobnej informácie poslucháča slavistiky na Filozofickej fakulte UK Andreja Rozmana, štipendistu zo Slovinska, je kraj na okolí Mariboru, pod vrchovinou Pohorje, ktorý sa nazýva *Choče*, resp. *Hoče*.

Pomenovanie vrchov *Kýčera*, *Kýčer* je na Slovensku pomerne časté. Najväčšiu frekvenciu má na severnom strednom a východnom Slovensku. Na východe má hláskové podoby *Kyčera*, *Kyčora*, *Kyčor*, *Kyčura*. Na západnom Slovensku je známe *Kýčera* v chotárnych územiach obcí T. Lúka, Bzince pod Javorinou, D. Lopašov. (Za informácie o rozšírení názvov Choč, Koč, Kýčera podľa kartotéky zemepisných názvov v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV ďakujem dr. Milanovi Majtánovi.)

O rozšírení tohto pomenovania vrchov na východnej a severnej Morave, v južnom Poľsku, na Zakarpatskej Ukrajine a v Rumunsku (Sedmohradsko a oblasť Tisy) podáva informácie D. Crânjălă v monografii *Rumunské vlivy v Karpatech* (Crânjălă, 1938). Tam sú uvedené aj staršie pokusy o etymologický výklad slova *kýčera*.

V slavistike prevláda názor, že pomenovanie vrchov *Kýčera* je známe iba na tých zemepisných oblastiach, ktoré boli zasiahnuté valašskou kolonizáciou. O nesprávnosti tohto názoru svedčí skutočnosť, že toto pomenovanie bolo ako apelatívum známe aj v starej lužičtine a ako proprium je rozšírené na území Lužice. Tento výskyt v lužičtine nám osobnou informáciou potvrdil známy lipský lingvista E. Eichler na onomastickej konferencii v Prešove 10.–13. mája 1972.

Nielen pomenovanie *Choč*, *Koč*, ale aj pomenovanie *Kýčera* je doteraz etymologicky temné. V. Machek uvádza: „Původ nejasný; odvozování od slova *kyka* druh bohatého ženského účesu je sice možné, ale nedá se dokázat“ (Machek, 1968, s. 313). Doterajšia genetická temnosť týchto pomenovaní vedie viacerých bádateľov k „núdzovému“ názoru, že ide o slová cudzie, neslovanské. (O názve *Choč* to tvrdí A. Habovštiak.)

Porovnávaním slovanskej a baltskej slovnej zásoby a aplikáciou Benvenistovho modelu odvodeného indoeurópskeho koreňa sa dá presvedčivo dokázať, že názvy *Choč*, *Koč*, *Kýčera* sú staré slovanské, resp. baltoslovanské slová, ktoré svojím základom siahajú až do indoeurópskeho prajazyka, čiže štyri až päť tisícročí do minulosti.

Vo viacerých doterajších štúdiách sme poukázali na skutočnosť, že pre genetický výskum slovanskej slovnej zásoby má veľký význam Benvenistovo učenie o hláskovej štruktúre odvodeného indoeurópskeho koreňa. Ostatný raz sme uplatnili Benvenistovo učenie pri výklade o pôvode pomenovania rieky *Váhu* (Ondruš, 1972). Zopakujeme v stručnosti aj tu podstatu Benvenistovho učenia.

Indoeurópsky koreň mal hláskovú stavbu *spoluhláska + základná samohláska + spoluhláska (iná ako na začiatku)*. Ak sa tento východiskový koreň rozšíril o ďalšiu spoluhlásku, mohol mať odvodený koreň dve základné podoby:

1. Spoluhláska + samohláska + spoluhláska + spoluhláska:
C₁ e C₂ C₃
2. Spoluhláska + spoluhláska + samohláska + spoluhláska:
C₁ C₂ e C₃

Rozdiel medzi dvoma základnými variantmi bol teda iba v postavení samohlásky. Tá mohla byť po prvej alebo po druhej spoluhláske. Toto striedanie sa v nemeckej jazykovede nazýva *Schwebeablaut*.

Ak zoberieme do úvahy protiklad prednej samohlásky *e* a zadnej samohlásky *o* čiže jasný plný stupeň a temný plný stupeň indoeurópskeho ablautu, dostaneme štyri základné varianty odvodeného indoeurópskeho koreňa:

- | | |
|---|---|
| 1. C ₁ e C ₂ C ₃ | 2. C ₁ C ₂ e C ₃ |
| 3. C ₁ o C ₂ C ₃ | 4. C ₁ C ₂ o C ₃ |

Ak bola v podobe C₂ taká spoluhláska, ktorá mohla v tesnom postavení medzi spoluhláskami C₁ a C₃ nadobúdať funkčne i foneticky povahu samohlásky, vznikol tzv. nulový stupeň ablautu čiže vypadnutie samohlásky *a* alebo *o*. Tým dostávame päť základných variantov odvodeného indoeurópskeho koreňa:

- | | |
|---|---|
| 1. C ₁ e C ₂ C ₃ | 2. C ₁ C ₂ e C ₃ |
| 3. C ₁ o C ₂ C ₃ | 4. C ₁ C ₂ o C ₃ |
| 5. C ₁ C ₂ C ₃ | |

Ak bola v polohe C₂ spoluhláska *w*, nadobúdala v nulovom stupni koreňa povahu samohlásky *u*, resp. pri predĺžení *ū*. Ak bola v polohe C₂ spoluhláska *j*, nadobúdala v nulovom stupni koreňa povahu samohlásky *i*, resp. pri predĺžení *ī*, z ktorých sa vyvinulo praslovanské *ь* alebo *i*. Ak boli v polohe C₂ spoluhlásky *r*, *l*, *m*, *n*, nadobúdali v nulovom stupni koreňa povahu vokalicových sonór *ŕ*, *ľ*, *ŕ*, *ŕ* (pozri Ondruš, 1968).

Litovčina má slovo *kaukas* vo význame „hrča, hŕba“. Od neho odvodené *kaukaras* znamená „vyvýšenina, vrch, končiar“ (Fraenkel, 1962, s. 229–230).

Podľa Benvenistovho modelu odvodeného indoeurópskeho koreňa môžeme pre litovské *kaukas*, *kaukaras* postaviť päť, resp. šesť indoeurópskych variantov:

- | | |
|------------------|----------|
| 1. kewk- > keuk- | 2. kwek- |
| 3. kowk- > kouk- | 4. kwok- |
| 5. kuk-
kūk- | |

Pokračovaním prvého variantu *keuk-* po praslovanskej monoftongizácii *eu* > *ju* a po palatalizácii *kj* > *č* je praslovanské slovo *čuka*, zastúpené v južných slovanských jazykoch. Bulharské a makedónske *čuka* „pustý kamenistý vrch, končiar“, srbsko-chorvátske *čuk* „skalitý končiar vrchu“ a *čuka* „horské brdo, horský hrebeň, horský končiar“, známe v Srbsku

a v Makedónii ako vlastné meno vrchov a osád (Skok, 1971). Patrí sem zaiste aj slovinské *čukla* „ostrý členitý skalný útes“ (Bajec et al., 1971).

Tretí variant *kowk-* > *kouk-* popri litovskom *kaukas* a *kaukaras* je v -ja-kmeňovej odvodenine zastúpený v praslovanskom *koukja*, po monoftongizácii a palatalizácii *kj* > č: *kuča*, ktoré žije najmä vo východných slovanských jazykoch s významom „kopa, hŕba“ a v poľskom *kuczki* „malé kôpky“ (Vasmer, 1953, s. 708). Toto slovo je známe aj v slovenských nárečiach, ale so zámenou neznelého *k* znelým *g*: *guča* „hrča, hŕba, chumáč“. Pozná ho aj Kálal (1923, s. 153).

Je viac ako pravdepodobné, že v slovančine popri podobách *čuka* a *kuča* „vrchol, hrbol, hŕba“ existovala aj podoba *čuč-(a)*, ktorá vznikla buď z pôvodného *keukj-*, alebo kontamináciou podôb *čuka* + *kuča* > *čuč-(a)*. Tento variant žil na tej slovanskej oblasti, do ktorej prišli Maďari koncom 9. storočia. Okrem iných slovanských slov prevzali Maďari aj slovanské *čuč-*. Maďarské *csúcs* svojimi historickými významami plne zodpovedá významovej členitosti slovanských *čuka*, *kuča*. Najnovší historickoetymologický slovník maďarského jazyka vykladá síce maďarské slovo *csúcs* ako staré zvukomalebné ugrofínske slovo, ale tento zvukomalebný výklad je skôr východiskom z núdze ako skutočnou etymológiou. Nevieime o tom, že by pomenovanie vrchov, končiarov mali zvukomalebný ráz (Farkas et al., 1967, s. 567–568).

O tom, že praslovanské *kouk-ja* > *kuča* aj litovské *kaukas*, *kaukaras* siaha svojím pôvodom až do indoeurópskeho prajazyka, svedčí veľmi preukazne gótske *hauhs* „vysoký“, staroseverské *haugr* „vrch“, nem. *hoch*, angl. *high* „vysoký“, ktoré majú ten istý indoeurópsky základ (Kluge, 1967, s. 312).

Piaty variant čiže nulový stupeň *kuk-* je zastúpený v lotyš. *kukurs* „hrb, hŕba, hrča“, *kukums* „hrb“, *kukt* „hrbiť sa“, litov. *kukti* „hrbiť sa“, staroind. *kučati* „hrbí sa“. Odvodeninou tohto nulového stupňa sú aj litov. slová *kukulys* „múčny guľatý knedlík, múčna veľká haluška“, litov. *kukis* „škrabačka na hnoj so zhrbeným, zakriveným koncom, kvaka“ (Fraenkel, 1962, s. 229, 306).

Ako ukazujú baltské slová *kaukaras*, *kukurs*, *kukulys*, ale aj bulharčina, ktorá má popri slove *čuka* aj odvodeninu *čukar* v tom istom význame „vrchol, končiar“, základ *keuk-/kouk-* sa v baltčine a slovančine ďalej rozširoval likvidovým sufixom *-r-* alebo *-l-*.

Zdlžený nulový variant *kūk-* bol v praslovančine odvodený plným sufixom *-er-*: *kūk-er-*, po zmene *ū* > *y* a palatalizácii *kyčer-*. To je praslovanský základ apelatív *kýčer*, *kýčera* „strmý pustý vrch“ (Slovník slovenského jazyka, 1959), ktoré boli využité ako vlastné mená vrchov vo

viacerých slovanských a druhotne i neslovanských jazykoch (v rumunčine).

Majú baltské a slovanské jazyky zastúpený aj druhý a štvrtý variant *kwek-*, *kwok-*? Širšou jazykovou analýzou slovanského a baltského slovného materiálu sa dá dokázať, že aj tieto varianty žijú, ale v značne pozmenenej hláskovej podobe.

V indoeurópskych jazykoch je od najstarších čias známa strata úžinovej spoluhlásky *w*, resp. *v*, ak nasledovala po iných spoluhláskach. Príklady: slovanské *kvas*: lat. *cāseus* „syr“ (Walde — Hofmann, 1965, s. 176), litovské *gvoti*: litovské *góti* „chodiť“ (Fraenkel, 1962, s. 161), litovské *kvepti*: litov. *kepti* „dychčať“ (Fraenkel, 1962, s. 325), slovenské *kvapka*: české *kapka* (Machek, 1968, s. 239), ruské *chvoryj*: slovenské *chorý* (Vasmer, 1958, s. 247), slovanské *gvozd*: *gozd* (Machek, 1968, s. 192), slovenské *chvoj*: poľské *choj*, *choja* (Machek, 1968, s. 211).

Zánik úžinovej labiály *w* v postavení po iných spoluhláskach mal v praslovančine (aj v baltčine) rozličný rozsah podľa artikulačného radu predchádzajúcich spoluhlások. Po labiálach *p*, *b*, *m* zanikalo *w* bezvýnimodne. Po velárach *k*, *g*, *ch* pomerne často. Po dentálach *t*, *d*, *s*, *z*, *r*, *l*, *n* menej často. (O tomto jave a jeho význame pre slovanský etymologický výskum budeme podrobne referovať na sympóziu o slovanskej historicko-etymologickej lexikológii, ktoré organizuje prof. Schuster-Šewc na univerzite v Lipsku v októbri 1972).

Indoeurópsky, resp. balto-slovanský základ *kwek-* ako variant základu *keuk-* po delabializácii *kwek-* > *kek-* žije v litovských slovách *kekutis* „kopa, hrba, chumáč, chochol“, *kekulas* „kopa, hrba“, *keke* „chumáč, chochol“, v lotyšskom *cekula* „chochol, chumáč vlasov, drdol, čupra, strapeč“ (Fraenkel, 1962, s. 234).

Litovskému *keke* a lotyšskému *cekula* „chochol“ zodpovedá praslovan-ská odvodenina *kek-el-*, po palatalizácii *čečel-* „chochol“, ktoré žije v slovenskom nárečovom slove *čečelica* „kura s chocholom, chocholatá sliepka“ (Kálal, 1923, s. 69). Odvodeninou s likvidou *-r-* *keker* > *čečer-* je slovenské nárečové *čečerka* „trasorítka“ (aj tá má na hlave chochol), *čečeratý* „chocholovitý, rozčuchaný“ (Kálal, 1923, s. 69).

Tak ako v 2. variante *kwek-* nastala delabializácia na *kek-*, podobne aj v 4. variante *kwok-* nastala delabializácia na *kok-*. Ako sme uviedli vyššie, 3. variant *kouk-* mal *-j-*ovú odvodeninu *kouk-j-*, ktorá žije vo východoslovenskom *kuč-a* „kopa, hrba“. Zhodne aj 4. variant mal *-j-*ovú odvodeninu *kwok-* > *kok-j-*, ktorá po palatalizácii dáva historicky doložené *koč* „hrb, vrchol, vrch“. To je praslovanský základ slovenských vlastných mien vrchov pri Žiline, Šafárikove a Humennom, ako sme uviedli na za-

čiatku. V ľudovej výslovnosti má takúto podobu aj oravský *Choč*. V ľudových predstavách aj v povestiach sa *Choč*, *Koč* spája s *kočom* „hojdavým vozom“. Slovo *koč* „hojdavý voz“ má však iný pôvod, ale nie maďarský, ako sa doteraz tvrdí. Budeme o ňom písať v osobitnej štúdii.

V praslovančine aj v historickom vývine slovanských jazykov je značne rozšírená zámena záverovej veláry *k* úžinovou velárou *ch*. Tento jav je známy nielen pri expresívnych slovách, ako je napr. makedónske *kikoti se*, srbsko-chorvátske *kikotati se* oproti nášmu *chichotať sa*, ale aj v slovách expresívne bezpríznakových.

Priklady:

litovské *keteti*: slovanské *chotěti* (Machek, 1968, s. 208)

lit. *šaltas* < *k'olt-*: prasl. *chold-* < *kold-* (Vasmer, 1958, s. 256)

ruské *kom*: české *chomáč* (Machek, 1968, s. 202)

české *lokati*: slovenské *lôchať*

staročes. *kvapný*: staročes. *chvapný* (Machek, 1968, s. 311)

slovenské *sokorec*: *sochorec*

slovenské *šikovný*: sotácke náreč. *šichovný*

slovenské *vypláknúť*: *vypláchnuť* atď.

Pomerne častý výskyt sporadickej zámeny *k/ch* nás jednoznačne presvedča, že oravský *Choč* aj slovinský *Choč* mal staršiu podobu *Koč*, ktorá je totožná s *Kočom* pri Žiline, Šafárikove aj Humennom.

Ako druhý variant *kwek-* > *kek-* mal odvodeninu *kek-el-*, *kek-er-* (čečelica, čečerka), aj štvrtý variant *kwok-* > *kok-* mal nielen odvodeninu *kok-j-* > *koč-*, *choč-*, ale aj odvodeninu *kok-ol-*. Tá žije v slovenskom nárečovom *kochol* „chochol“, *kochlík*, *kochláč* „chocholík, chocholáč“, *kochlatý* „chocholatý“ (Kálal, 1923, s. 249). Podoba so spirantizáciou prvého aj druhého *k* na *ch* je celoslovanská: *chochol*. O tom, že praslovanské *chochol* zo staršieho *kochol-*, *kokol-* malo pôvodný význam „vrchol, vrch“, svedčí preukazne lužičtina, v ktorej *chochol* označuje „kopu, vrch“ (Vasmer, 1958, s. 268).

Je viac ako pravdepodobné, že popri odvodeninách *kek-el-* > *čečel-*, *kok-ol-* > *kochol*, *chochol* bola známa u Slovanov (Slovákov?) aj „kontaminovaná“ podoba *čekol*, *čechol*, resp. *čakol*, *čachol* (porov. *čekati*: *čakati*, *četa*:*čata*, *čečina*:*čačina* atď.). Túto podobu prevzali Maďari a žije v maďarskom slove *csákó*. Pôvodne označovalo toto slovo v maďarčine hore vyčnievajúce, chocholovité rohy volov, resp. voly s takýmito chocholovitými rohmi. Druhotne začalo toto slovo v maďarčine označovať chocholovité, strapcovité ozdoby na klobúkoch, resp. chocholovité husárske klobúky, čákovy. V tomto význame sa slovo *csákó* z maďarčiny rozšírilo po Európe. Snaha maďarského historickoetymologického slovníka odvádzať slovo *csákó* od zvukomalebného volania na voly *čá*, resp. maď. *csá* je skôr málo

podareným východiskom z núdze než vážnou etymológiou (Farkas et al., 1967, s. 470).

Ako v litovčine aj lotyštine mal základ *keuk-/kwek-* > *kek-*, *kouk-/kwok-* > *kok-*, *kuk-* pomerne mnoho odvodenín s významom „vrch, kopa, hriba, hrča, chochol“, podobne to bolo aj v praslovančine. Za odvodeninu štvrtého variantu *kwok-* > *kok-* pokladáme meno vrchu *Kokuš* pri *Kokave* nad *Rimavicou*, ako aj samotné pomenovanie *Kokava*, *Kokavka* s významom „rieka vytekajúca z vrchov“ alebo „dedina vo vrchoch“ (porov. *Hora* ako názov obcí; *brdo*, *Brdo* „vrch“ a od neho odvodené *Brdárka* a i.).

Nulový zdĺžený stupeň *kūk-* > *kyk-* mal nielen odvodeninu *kyk-er-* > *kyčer-*, ale aj odvodeninu *kykul-*, ktorá žije v pomenovaniach vrchov *Kykula*, *Kykulec*, známych na *Kysuciach*, *Orave*, v hornotrenčianskej oblasti aj v *Liptove* (*Kykulec*, *Kikulec* pri *Bobrovci*).

Indoeurópsky odvodený koreň *keuk-* bol iba jedným z mnohých derivátov. Inou derivačnou obmenou bol základ *keug-/koug-*, ktorý žije v litovskom *kaugė* „veľká kopa“, lotyš, *kaudze* „kopa, kopec, končiar“, *kau-gurs* „končiar vrchu“, lit. *kūgis* „kopa sena“, nem. *Hocke* „kopa sena, zbožia“, *Höcker* „hrb“ a i. (Fraenkel, 1962, s. 22f; Kluge, 1967, s. 313, 319).

Aj v praslovančine bolo množstvo ďalších derivátov, napr. *keum-* > *čum-* „hrča“, *keup-* > *čup-* „vrch“, *keut-* > *čut-* „vrcholec“ a i. Budeme o nich písať v osobitnej štúdii.

Za názov svojho príspevku sme dali opytovacie znamienko. Po uvedeníom rozборе baltského a slovanského slovného materiálu môžeme s istotou povedať: Áno, pomenovania vrchov *Choč* a *Kýčera* sú slovanské.

Keď sme pred štvrtstoročím v univerzitných laviciach s napätou sústredenosťou počúvali metodologicky neprekonateľné prednášky jubilanta prof. Eugena Paulinyho o synchronii a neskoršie aj diachronii hláskovej a gramatickej sústavy slovenského jazyka, ktorými budoval novú éru v slovakistike, uvedomovali sme si, že novou štruktúrnou metódou treba spracúvať nielen vývin hláskovej a gramatickej sústavy, ale aj vývin a pôvod slovenskej a tým aj slovanskej slovnej zásoby. Preto sme svoj výskumný záujem zacielenili v tomto smere. Aj náš výklad *Choča* a *Kýčery* je skromným príspevkom k takémuto bádaniu.

Literatúra

BAJEC, A. et al.: Slovar slovenskega knjižnega jezika. 1. izd. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1970, s. 322.

BEZLAJ, F.: Slovenska vodna imena. 1. izd. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1956–1961. 2. zv.

CRĂNJALĂ, D.: Rumunské vlivy v Karpatech. 1. vyd. Praha, Nákladem Sboru pro výzkum Slovenka a Podkarpatské Rusi 1938, s. 331–334.

FARKAS, V. et al.: A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 1. kiad. Budapest, Akadémiai kiadó 1967. 1142 s.

- FRAENKEL, E.: Litauisches etymologisches Wörterbuch. 1. Aufl. Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag 1962. 656 s.
- KÁLAL, K. — KÁLAL, M.: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. Banská Bystrica, Nákladom vlastným 1923. 1012 + 103 s.
- KLUGE, F.: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 20. Aufl. Berlin, Walter de Gruyter & Co. 1967. 915 s.
- MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha, Academia 1968. 866 s.
- ONDRUŠ, Š.: Etymologická segmentácia slovanských slov z hľadiska štruktúry indoeurópskeho koreňa a laryngálnej teórie. In: Československé přednášky pro VI. mezinárodní sjezd slavistů. Red. B. Havránek. Praha, Academia 1968, s. 107–118.
- ONDRUŠ, Š.: Je pomenovanie rieky Váh slovanské? Slovenská reč 37, 1972, č. 5, s. 257–263.
- Slovník slovenského jazyka. Zv. 1. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959, s. 805.
- SKOK, P.: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umetnosti 1971, s. 340.
- VASMER, M.: Russisches etymologisches Wörterbuch. Band 1. 4. Aufl. Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag 1953, s. 708; Band 3. 1958. 697 s.
- WALDE, A. — HOFMANN, J. B.: Lateinisches etymologisches Wörterbuch. 1. Aufl. Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag 1965. 2 zv.

Emil Horák

PREDLOŽKOVÝ SYSTÉM SPISOVNEJ SLOVENČINY

(Prof. E. Paulinyu k šesťdesiatke)

E. Pauliny v úvahe o systéme v jazyku poznamenáva, že v jazyku neexistujú „pred-ložky“, ale „medzi-ložky“, lebo fungujú ako vyjadrenie vzťahu medzi dvoma predmetmi (Pauliny, 1956). Táto jadrná charakteristika predložiek neustráca na aktuálnosti ani po celom rade novších štúdií o slovenských predložkách. V novších opisoch významov predložiek v slovenčine sa totiž predložky skúmajú výlučne ako „pred-ložky“, t. j. skúmajú sa v spojitosti so slovom, pred ktorým stoja, resp. s kategóriou pádu, pričom sa vlastný význam predložky buď podceňuje a preceňuje sa pritom význam pádu (Miko, 1969), buď sa predložke pripisuje význam celej konštrukcie *predložka + pád* (Ružička et al., 1966). Okrem toho orientácia slovenskej jazykovedy na výskum predložiek ako „pred-ložiek“ má za následok, že sa doteraz neskúmali invariantné (systémové) významy slovenských predložiek. (Invariantné významy predložiek možno totiž spoľahlivo zisťovať iba vtedy, ak sa predložky skúmajú ako „medzi-ložky“.)

Problematika vzťahu predložky a pádu, resp. problematika predložkového pádu v slovenčine si vyžaduje dôkladnú analýzu. Pravda, základným predpokladom pre komplexný výskum tejto problematiky je vyriešenie otázky invariantného (systémového) významu jednotlivých slovenských predložiek a v súvislosti s tým aj riešenie otázky existencie a fungovania predložkového systému v slovenčine.¹

V tomto príspevku budeme hľadiť slovenské predložky skúmať ako „medzi-

¹ Podľa F. Miku predložky v slovenčine nemôžu tvoriť systém samy osebe. Porov. MIKO, F.: op. cit., s. 152.

-ložky" (v konštrukciách: sloveso + predložka + meno v pádovom tvare). Z tohto hľadiska budeme zisťovať vlastné, invariantné významy slovenských predložiek (významy patriace do langue) a na základe týchto významov sa pokúsime opísať štruktúru predložkového systému spisovnej slovenčiny.² •

Štruktúra predložkového systému

Sémantické príznaky (vlastnosti) slovenských predložiek budeme zisťovať na základe opisu významov predložiek v Slovenskej gramatike. Pri opise významov predložiek sa v tomto diele vychodí predovšetkým zo vzťahu deja k predmetu. Všetky opisy vzťahov medzi dejom a predmetom, ktoré sa tu uvádzajú, môžeme rozčleniť na dve skupiny.

Do prvej skupiny patria opisy typu: predložka vyjadruje, že „dej sa koná vnútri predmetu“, „dej sa koná na povrchu predmetu“, „dej dosahuje do vnútra predmetu“ a pod. Vo všetkých uvedených opisoch ide o priamy kontakt deja s predmetom. Okrem toho sa pri opisoch týchto kontaktných vzťahov vyznačuje, či sa dej koná na povrchu predmetu alebo vnútri predmetu. Z prvej skupiny opisov vzťahu deja a predmetu môžeme abstrahovať tieto príznaky predložiek: kontakt deja s predmetom, vnútro predmetu a povrch predmetu.

Do druhej skupiny patria opisy vzťahov deja a predmetu typu: predložka vyjadruje, že „dej sa odohráva v blízkosti predmetu“, „dej sa odohráva nad (pod, pred, za) predmetom“, „dej smeru k predmetu“ a pod. (Pauliny — Ružička — Štolc, 1968). V týchto opisoch vzťahov deja a predmetu na rozdiel od opisov v prvej skupine nejde o priamy kontakt deja s predmetom, lež ide o nedostatok kontaktu, resp. ide o pozíciu deja vzhľadom na predmet. Okrem toho pri opisoch týchto pozičných vzťahov sa vyznačuje, či sa dej koná v blízkosti predmetu, či sa dej koná vzhľadom na rovinné členenie predmetu (členenie podľa horizontálnej a vertikálnej osi), či dej smeruje k predmetu alebo či sa dej priradzuje k predmetu. Z tejto skupiny opisov vzťahu deja a predmetu môžeme abstrahovať tieto sémantické príznaky predložiek: pozícia deja vzhľadom na predmet, blízkosť predmetu, rovinné členenie predmetu, smer k predmetu a sociatívnosť s predmetom.

Kontakt deja s predmetom, resp. pozíciu deja vzhľadom na predmet v našom vymedzení — ako sémantických príznakov predložiek — nechápeme úzko ako dotyk, „dotýkanie sa“, resp. ako statickú pozíciu, polohu deja a predmetu. Pozorovaním objektívnej reality zisťujeme, že kontakty, resp. pozície medzi dejmi a predmetmi stále vznikajú, trvajú a rušia sa. Tieto tri základné spôsoby vzťahov medzi dejom a predmetom nachádzajú

² Vzhľadom na naznačené ciele do rámca tohto príspevku nepatrí výskum sekundárnych významov predložiek (významov viazaných na kontext).

presný obraz v jazyku a pregnantne ho odrážajú práve predložky. Teda ako ďalšie sémantické príznaky slovenských predložiek uvádzame: uskutočňovanie kontaktu deja s predmetom, statický kontakt deja s predmetom, rušenie kontaktu deja s predmetom a podobne uskutočňovanie (zaujímanie) pozície deja vzhľadom na predmet, statická pozícia deja vzhľadom na predmet a rušenie pozície deja vzhľadom na predmet.³

Pri opise štruktúry predložkového systému spisovnej slovenčiny budeme teda pracovať s týmito sémantickými príznakmi predložiek: uskutočňovanie kontaktu deja s objektom, trvanie kontaktu (statický kontakt) deja s objektom, rušenie kontaktu deja s objektom, povrch objektu, vnútro objektu, zaujímanie pozície deja vzhľadom na objekt, statická pozícia deja vzhľadom na objekt, rušenie pozície deja vzhľadom na objekt, blízkosť objektu, rovinné určenie objektu, smer k objektu a sociatívnosť s objektom.

Každá slovenská predložka je charakterizovaná prítomnosťou alebo neprítomnosťou niektorých z uvedených sémantických príznakov. Vlastný, invariantný význam predložky spočíva v tom, či predložka vyjadruje vzťah medzi dejom a objektom ako kontakt alebo ako pozíciu, či vyjadruje kontakt deja, resp. pozíciu deja v ich uskutočňovaní, jestvovaní alebo v rušení, či vyjadruje kontakt deja s povrchom objektu alebo s vnútro objektu, či vyjadruje, že sa dej koná v blízkosti objektu alebo že sa dej koná so zreteľom na rovinné členenie objektu, či dej smeruje k objektu alebo či sa dej priradzuje, pridružuje k objektu. Na základe takéhoto konkrétneho významu predložka vstupuje do vzťahov (protikladov) s inými predložkami, a tak predložky tvoria systém — predložkový systém.

Predložkový systém spisovnej slovenčiny je vybudovaný na vyznačených binárnych a ternárnych protikladoch na obr. 1.

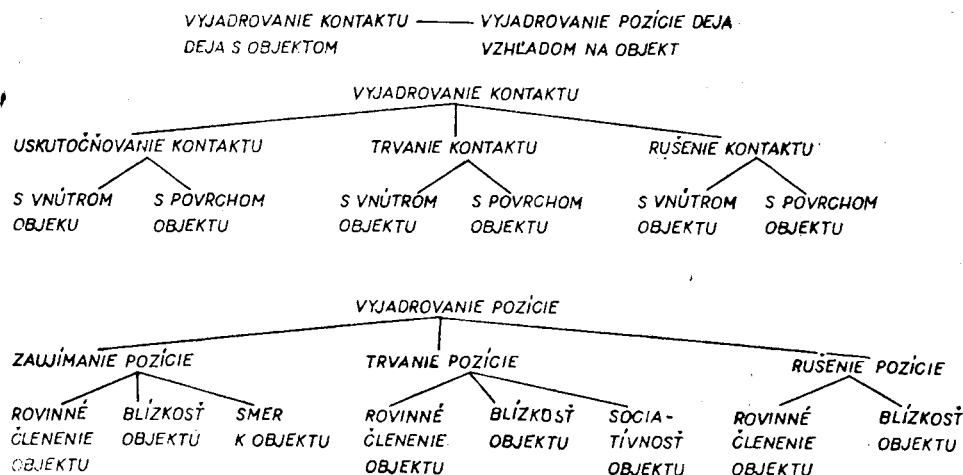
Okrem týchto základných ekvivalentných protikladov predložky v slovenčine tvoria celý rad binárnych privatívnych protikladov (poukážeme na ne pri jednotlivých predložkách).

Inventár predložiek, ktoré tvoria štruktúru slovenského predložkového systému, možno podľa základného protikladu vyjadrovania kontaktu objektov — vyjadrovania pozície objektov rozdeliť na dve skupiny:

1. Kontaktové predložky: DO, V (VO), Z (ZO), NA, PO, CEZ a O.
2. Pozičné predložky: PO, PRI, OD, NAD, POD, PRED, ZA, K (KU), S (SO), BEZ, U, PRE
(a všetky sekundárne predložky).

³ Namiesto termínu predmet, ktorý sa v Slovenskej gramatike pri opise významu predložiek používa, v tejto práci budeme používať termín o b j e k t. Objekt v zhode s materialistickou noetikou chápeme tu v najširšom zmysle (objekt je všetko, čo existuje nezávisle od vedomia jednotlivca, teda nielen fyzické substancie, ale aj deje a napokon aj psychické javy). Druh objektu budeme vyznačovať na tých miestach, kde to bude potrebné. V celej práci napr. dejový objekt vyznačujeme explicitne ako dej.

Vzhľadom na štruktúru predložkového systému delenie predložiek na kontaktové a pozičné sa javí tak, že ak primárne predložky tvoria centrum predložkového systému a ak sekundárne predložky tvoria perifériu predložkového systému, kontaktové predložky tvoria jadro centra predložkového systému. Takéto začlenenie kontaktové predložky podporuje aj funkčné kritérium. Sedem kontaktové predložky vyčerpáva až 60 % výskytu všetkých predložiek v slovenčine, zatiaľ čo vyše sto pozičných predložiek zaberá dohromady iba 40 % výskytu všetkých predložiek.



Obr. 1.

Štruktúra kontaktové predložiek

Na základe distribúcie sémantických príznakov slovenských predložiek štruktúru kontaktové predložiek možno naznačiť takto:

	vnútro objektu	povrch objektu
uskutočňovanie kontaktu	DO	NA
kontakt	V ——— PO	NA ——— PO
rušenie kontaktu	Z	Z
	CEZ	O

Porovnaj: ísť do lesa — sedieť v lese — vychádzať z lesa; prechádzať cez les, chodiť po lese.

položiť na stôl — ležať na stole — vziať zo stola;

udierať o stôl, posúvať po stole.

Invariantné významy⁴ kontaktných predložiek:

DO — uskutočňovanie kontaktu deja s vnútro objektu

V — statický kontakt deja s vnútro objektu

Z — rušenie kontaktu deja s objektom (s vnútro i povrchom)

NA — kontakt deja s povrchom objektu

P o z n á m k a. Predložka NA je indiferentná k rozlišovaniu príznakov *uskutočňovanie kontaktu deja s povrchom objektu* — *statický kontakt deja s povrchom objektu*. Porovnaj: položiť knihu na stôl — kniha leží na stole. V oboch konštrukciách predložka NA má jeden význam: vyjadruje kontakt deja s povrchom objektu. Významový rozdiel medzi oboma konštrukciami je podmienený sémantickou štruktúrou slovesa a tento rozdiel sa vyjadruje rozličnými pádmi (akuzatív — lokál). Pravda, to neznačí, že „význam predložky sa konkretizuje v spojení s istým pádom“, ako sa tvrdí v *Morfológii slovenského jazyka* (Ružička et al., 1966a). Naopak, predložka rovnako ako kategória pádu vnáša do konštrukcie *sloveso + predložka + meno v pádovom tvare* vlastný konkrétny význam a tento význam sa nemôže ďalej „koncretizovať“ pádom.

Predložky DO, V, Z a NA sú základné kontaktné predložky.

Predložky PO, CEZ a O vo vzťahu k základným štyrom kontaktným predložkám plnia viac-menej komplementárne funkcie (funkciou týchto predložiek je meniť statické kontakty na kontakty dynamické). Pre všetky tri predložky je totiž charakteristický príznak dynamickosti. (Tento príznak nie je však pre konštituovanie predložkového systému slovenčiny relevantný, preto s ním pri opise štruktúry predložkového systému ani nepracujeme.) Predložky PO, CEZ a O sa do štruktúry predložkového systému zapájajú ako príznakové členy privatívnych protikladov oproti základným kontaktným predložkám, napr. V — PO, NA — PO, V — CEZ, NA — O a pod. Predložky PO, CEZ a O v našom náčrte sa nachodia mimo priesečníkov sémantických príznakov kontaktných predložiek. Invariantné významy týchto troch kontaktných predložiek možno totiž derivovať z invariantných významov základných štyroch kontaktných predložiek.

Predložka PO

Invariantný význam predložky PO možno derivovať z invariantného významu predložiek V a NA. Ak predložka V vyjadruje v slovenčine tr-

⁴ Nebudeme sa podrobne zapodievať invariantným významom tých predložiek, v ktorých tento význam zreteľne vyplýva z naznačených schém. Dôkladnejšie si všimneme invariantný význam tých predložiek, ktoré majú zložitejšiu sémantiku.

vanie kontaktov (statický kontakt) deja s vnútrom objektu a ak predložka NA vyjadruje (aj) statický kontakt deja s povrchom objektu, funkciou predložky PO je premieňať tieto statické kontakty deja s objektom na dynamické kontakty. Vzťah predložky PO k predložkám V a NA možno naznačiť takto:

$PO = V + \text{dynamika (sedieť v lese — chodiť po lese)}$

$PO = NA + \text{dynamika (ležať na stole — posúvať po stole)}$

Invariantný význam predložky PO v slovenčine je vyjadrovanie dynamického kontaktu deja s vnútrom alebo s povrchom objektu.

Predložka CEZ

Invariantný význam predložky CEZ možno derivovať z invariantného významu predložiek DO, V a Z, teda z predložiek, ktorými sa vyjadruje kontakt deja s vnútrom objektu. Vzťah predložky CEZ k týmto trom kontakto-
vým predložkám možno naznačiť takto:

$CEZ = DO - [V] - Z$ (prejsť cez les = vojsť do lesa — [byť v lese] —
vyjsť z lesa)

Invariantný význam predložky CEZ spočíva v postupnej realizácii významov všetkých troch predložiek, ktorými sa vyjadruje kontakt deja s vnútrom objektu. Pravda, v užšom vymedzení predložka CEZ iba popiera význam (resp. platnosť) stredného člena ternárneho protikladu (predložky V, ktorá vyjadruje statický kontakt), a tak predložka CEZ vyjadruje kontakt deja s objektom ako dynamický tranzitívny kontakt.

Predložka O

Invariantný význam predložky O možno derivovať z invariantného významu predložiek NA a Z, teda z predložiek, ktorými sa vyjadruje kontakt deja s povrchom objektu. Vzťah predložky O k týmto predložkám možno naznačiť takto:

$O = NA - [NA] - Z$ (udierať o stôl = položiť ruku na stôl — [mať ruku
na stole] — zdvihnúť ruku zo stola)

Invariantný význam predložky O spočíva v postupnej realizácii významov predložiek, ktorými sa vyjadruje kontakt deja s povrchom objektu. Predložka O, podobne ako predložka CEZ, popiera význam (resp. platnosť) stredného člena ternárneho protikladu (predložky NA, ktorá vyjadruje statický kontakt), a tak predložka O vyjadruje kontakt deja s objektom ako dynamický dotykový kontakt. Kontakt sa uskutoční (NA), ale vzápätí sa aj zruší (Z).

Štruktúra pozičných predložiek

Pozícia vzhľadom na objekt môže byť štvoraká: 1. blízkostná, 2. rovinná, 3. smerová, 4. sociatívna.

Štruktúry pozičných predložiek na základe distribúcie sémantických príznakov slovenských predložiek možno naznačiť takto:

1. Blízkostná pozícia

	blízkosť objektu
zaujímanie pozície	PO
pozícia	PRI ——— POPRI
rušenie pozície	OD

Porovnaj: prísť *po les* — sedieť *pri lese* — odchádzať *od lesa*; prechádzať *sa popri lese*.

Invariantné významy predložiek:

PO — zaujímanie pozície deja vzhľadom na blízkosť objektu

PRI — statická pozícia deja vzhľadom na blízkosť objektu

OD — rušenie pozície deja vzhľadom na blízkosť objektu

POPRI (PO + PRI) — dynamická pozícia deja vzhľadom na blízkosť objektu

P o z n á m k a. Sémantika pozičnej predložky PO je odlišná od sémantiky kontaktovej predložky DO. (Pozičná predložka PO v tejto pozícii nahradila pôvodnú pozičnú predložku DO.)

2. Rovinná pozícia

rovinné členenie objektu

zaujímanie pozície	NAD, POD, PRED, ZA	—PONAD, POPRED, POPOD, POZA
pozícia	NAD, POD, PRED, ZA	
rušenie pozície	ZNAD, SPOD, SPRED, (SPONAD, SPOPOD, SPOPREL)	

Porovnaj: odísť *nad (pod, pred, za) les* — sedieť *nad (pod, pred, za) lesom* — vrátiť sa *znad (spod, spread) lesa*; letieť *ponad (popod, popred, poza) les*.

Invariantné významy predložiek:

NAD, POD, PRED, ZA — pozície deja vzhľadom na rovinné členenie objektu

ZNAD (Z+NAD), SPOD (Z+POD), SPRED (Z+PRED) — rušenie pozície deja vzhľadom na rovinné členenie objektu

PONAD (PO+NAD), POPOD (PO+POD), POPRED (PO+PRED), POZA (PO+ZA) — dynamická pozícia deja vzhľadom na rovinné členenie objektu

Poznámka 1. Pozičné predložky NAD, POD, PRED a ZA sú, podobne ako kontaktovej predložka NA, indiferentné k rozlišovaniu prvých dvoch sémantických príznakov ternárneho protikladu. Tými istými predložkami, pravda, v spojení s kontaktovou predložkou Z, sa vyjadruje aj rušenie pozície deja vzhľadom na rovinné určenie objektu.

Poznámka 2. V slovenčine na rozdiel od väčšiny slovanských jazykov kontaktovej predložka PO premieňa nielen statické kontakty na kontakty dynamické, lež v spojení s pozičnými predložkami PRI, NAD, POD, PRED a ZA premieňa aj statické pozície deja vzhľadom na objekt na pozície dynamické. Podvojný predložky POPRI, PONAD, POPOD, POPRED a POZA majú v porovnaní s predložkami PRI, NAD, POD, PRED a ZA príznak dynamickosti.

3. Smerová pozícia

	smer k objektu
zaujímanie pozície	K
pozícia	—
rušenie pozície	—

V naznačenom ternárnom protiklade predložke K chýbajú pendanty na vyjadrovanie statickej smerovej pozície a na vyjadrovanie rušenia smerovej pozície. Je to preto, lebo predložkou K sa vyjadruje špecifické zaujímanie pozície. Ak sa pri ostatných pozičných (ale aj kontaktovej) predložkách druhým členom ternárneho protikladu v závislosti od sémantiky slovesa (statické deje) vyjadruje lokácia deja vzhľadom na objekt, predložkou K sa vyjadruje také zaujímanie pozície, ktorého výsledkom nie je lokácia deja vzhľadom na objekt, lež je to (akoby) stále zaujímanie pozície deja vzhľadom na objekt bez zreteľa na jej ďalšie trvanie (jestvovanie) a rušenie.

Stále zaujímanie pozície deja bez ohraničenia (obmedzené iba abstraktne — so zreteľom na objekt) je v skutočnosti smerovanie deja k objektu. Predložka K je tak v slovenčine jediná prvotná predložka, ktorou sa primárne vyjadruje smer.

Porovnaj: ísť *pred školu* — sedieť *pred školou* — vracat sa *spred školy*
ísť *po školu* — sedieť *pri škole* — vracat sa *od školy*

ale:

ísť *ku škole*

Poznámka. Predložka K nie je smerovým pendantom „miestnej“ predložky PRI (K — PRI), napríklad: *ísť ku škole* — *sediť pri škole*, lebo predložka K je indiferentná k vyjadrovaniu príznamu „blízkosti“. Predložka K blízkostnú pozíciu môže vyjadriť, ale iba sekundárne, a to v závislosti od kontextu. (Porovnaj: *ísť ku škole* — *prísť ku škole*.) Predložka K napokon môže vyjadrovať nielen blízkostnú pozíciu, ale aj kontakt deja s objektom, napr.: *pritisnúť k stene*, *pritlačiť k zemi* a pod.

Používanie predložky K na vyjadrovanie kontaktu deja s objektom a na vyjadrovanie nesmerových pozícií deja vzhľadom na objekt je viazané na kontext. Invariantný význam predložky K v slovenčine je vyjadrovanie smerovej pozície deja vzhľadom na objekt.

4. Sociatívna pozícia

	a) sociatívnosť objektov	b) sociatívnosť osobných objektov
zaujímanie pozície	—	[K]
pozícia	S	S ——— U
rušenie pozície	—	[OD]
	BEZ	BEZ

Porovnaj: *ísť k priateľovi* — *sediť s priateľom* [*sediť u priateľa*] — *odchádzať od priateľa*; *zostať bez priateľa*.

a) Základnej sociatívnej predložke S chýbajú pendanty na vyjadrovanie zaujímania sociatívnej pozície a na vyjadrovanie rušenia sociatívnej pozície. Je to preto, lebo vznik a rušenie sociatívnosti sa v slovenčine vyjadruje nie predložkami, lež inými jazykovými prostriedkami.

Vo vzťahu k ostatným „priestorovým“ pozičným predložkám invariantný význam sociatívnej predložky sa javí takto: Predložka S je indiferentná k tomu, či sa dej koná NAD, POD, PRED, ZA (objektom), či sa dej koná PRI (objekte) alebo či dej smeruje K (objektu); pre predložku S je relevantné, že dej je v „spoločnosti“ objektu.

b) Pri osobných objektoch pendantom sociatívnej predložky S na vyjadrovanie zaujímania sociatívnej pozície je predložka K a na vyjadrovanie rušenia sociatívnej pozície je predložka OD. Prirodzene, predložky K a OD nie sú predložky sociatívne. Naznačenú funkciu plnia na základe svojich invariantných významov (K — smerovanie deja vzhľadom na objekt, OD — rušenie pozície deja vzhľadom na blízkosť objektu). Ani pred-

ložka U v naznačenom ternárnom protiklade nie je pravá sociatívna predložka, lebo sociatívny význam vyjadruje nepriamo.

Predložka U je v protiklade s ostatnými pozičnými predložkami príznaková, lebo vyjadruje jednak pozíciu deja vzhľadom na osobný objekt, čím sa predložka U sémanticky zblízuje so sociatívnou predložkou S, jednak kontakt deja s prostredím objektu, čím sa predložka U sémanticky zblízuje s kontaktovou predložkou V.

Predložka U v privatívnom protiklade s predložkou S je príznakovým členom, lebo okrem pozície deja vzhľadom na osobný objekt vyjadruje aj kontakt s prostredím osobného objektu.

Porovnaj: *sedieť s rodičmi* — *sedieť u rodičov*
(pozícia) (pozícia + kontakt)

alebo: *sedieť u rodičov* = *sedieť s rodičmi* + prostredie

Predložka U v privatívnom protiklade s kontaktovou predložkou V je tiež príznakovým členom, lebo okrem kontaktu deja s prostredím osobného objektu vyjadruje aj pozíciu deja vzhľadom na osobný objekt.

Porovnaj: *sedieť v izbe* — *sedieť u rodičov*
(kontakt) (kontakt + pozícia)

Sémantiku predložky U vo vzťahu k sémantike predložiek S a V možno naznačiť takto:

	U	S	V
pozícia:	+	+	—
kontakt:	+	—	+

P o z n á m k a. Predložku U zaraďujeme medzi pozičné predložky, lebo primárne vyjadruje pozíciu deja vzhľadom na objekt. Kontakt deja s objektom vyjadruje iba nepriamo práve prítomnosť príznakového (osobného) objektu.

Predložka BEZ

Predložka BEZ je v takom významovom vzťahu k predložke S, v akom je kontaktová predložka CEZ k základnej kontaktovej predložke V alebo kontaktová predložka O k základnej kontaktovej predložke NA (porovnaj aj ich miesto v naznačených štruktúrach). Významy predložiek CEZ a O predpokladajú uskutočnenie kontaktu i zrušenie kontaktu. To isté platí aj o predložke BEZ. Invariantný význam predložky BEZ predpokladá zaujatie sociatívnej pozície i zrušenie sociatívnej pozície.

Porovnaj: DO — (V) — Z —————→ CEZ
NA — (NA) — Z —————→ O
(K) — (S) — (OD) —————→ BEZ

Predložka BEZ podobne ako kontaktové predložky CEZ a O popiera platnosť stredného člena ternárneho protikladu, signalizuje výsledok také-

hoto popretia. Invariantný význam predložky BEZ možno teda derivovať z invariantného významu predložky S. Predložkou BEZ sa vyjadruje neplatnosť významu predložky S.

P o z n á m k a. Sémantickú spätosť predložiek S a BEZ a vôbec významovú spojitosť sociatívneho ternárneho protikladu možno modelovať takto: (ak X_1 = osobný objekt₁ a ak X_2 = osobný objekt₂): $X_1 \rightarrow X_2 = K$, $X_1 \neq X_2 = OD$, $X_1 + X_2 = S$, resp. U (s podmienkou, že X_2 bude výlučne osobný objekt), $(X_1 + X_2) - (X_1) = BEZ$. Takéto modelovanie sémantiky predložiek S a BEZ potvrdzuje aj analógia:

$X_1 + X_2 = S // (+) = a$, teda predložka S sa takto dostáva do sémantickej príbuznosti so spojkou a, ďalej: $(X_1 + X_2) - (X_1) = BEZ // (-) = bez$, teda predložka BEZ sa dostáva do sémantickej závislosti od predložky S.

Porovnaj: ja s tebou // ja a ty = $X_1 + X_2 // X_1 + X_2$ ja s tebou // ja bez teba = $X_1 + X_2 // nie X_1 + X_2$, teda nie S, lež $(X_1 + X_2) - (X_1)$, teda BEZ.

P o z n á m k a. Konštrukcie *ja s tebou // ja a ty* nie sú úplne synonymné, lebo: *ja a ty = my*

ja s tebou = my (spolu).

Invariantné významy predložiek U, S a BEZ:

U – pozícia deja vzhľadom na osobný objekt

S – pozícia deja vzhľadom na sociatívnosť objektu (dej sa priradzuje, pridružuje k objektu)

BEZ – explicitne vyjadrená neprítomnosť sociatívnosti.

Predložka PRE

Jediná primárna predložka, ktorá sa nezapája do štruktúry predložkového systému slovenčiny na základe uvedených sémantických príznakov, je predložka PRE. Táto predložka svojim invariantným významom vstupuje do protikladov so všetkými ostatnými predložkami slovenského predložkového systému.

Ak sa ostatnými predložkami vyjadruje kontakt deja s objektom alebo pozícia deja vzhľadom na objekt (objekt vo vzťahu k deju je pasívny, dej sa na objekte alebo vzhľadom na objekt lokalizuje alebo k objektu smeruje), predložkou PRE sa vyjadruje pôsobenie objektu na uskutočňovanie deja (pričom objekt nie je ani agensom deja, ani paciensom deja). Kladné alebo záporné pôsobenie objektu na uskutočňovanie deja sa javí ako príčina, prečo sa uskutočnili tak alebo inak alebo prečo sa dej neuskutočnil.

Porovnaj: *namáhavo kráčať pre dážď* ale: *ísť do dažďa*
prísť neskoro pre dážď *pracovať v daždi*
neprísť pre dážď a i. *utekať pred dažďom a i.*

Obsah predložky PRE v takomto „priestorovo-objektovom“ vymedzení sa dostáva do sémantickej príbuznosti s predložkou CEZ. Pravda, pred-

ložka CEZ vyjadruje iba tranzitívnosť deja objektom, zatiaľ čo predložka PRE vyjadruje, že objekt je modifikátor deja. Okrem toho pre predložku BEZ je relevantný príznak „prienik objektom“. Predložka PRE je k vyjadrovaniu tohto príznaku indiferentná.

Predložka PRE práve pre naznačenú špecifickú sémantiku je v slovenčine jedinou príčinnou predložkou. Ostatné „príčinné“ predložky (OD, Z a iné) vyjadrujú príčinu v úplnej závislosti od kontextu.

Invariantný význam predložky PRE je vyjadrovanie (príčinnej) modifikácie deja objektom.

Štruktúra sekundárnych predložiek

Centrum predložkového systému, ako sme už uviedli, tvoria primárne predložky. Sekundárne predložky ako pozičné predložky nachodia sa na periférii predložkového systému (porovnaj tabuľku). Do celkovej štruktúry predložkového systému slovenčiny sa zaraďujú na základe binárnych privatívnych protikladov s pozičnými primárnymi predložkami ako príznakové členy týchto protikladov.

Porovnaj: PRI — VEDĽA, PRI — OKOLO, PRI — BLÍZO, PRI — KONČA, NAD — VYŠE, POD — NIŽE, PRED — NAPRED, ZA — NAZAD, K — PROTI, K — VOČI atď.

Sémantickými príznakmi sekundárnych predložiek sú rozličné okolnostné určenia, a preto sekundárne predložky sú v protiklade k primárnym predložkám najčastejšie monosémantické.

Okrajovosť sekundárnych predložiek v predložkovom systéme slovenčiny sa potvrdzuje aj tým, že tieto predložky nevstupujú do ternárnych protikladov na komplexné vyjadrovanie pozície (zaujímanie, trvanie, rušenie) ako primárne pozičné predložky.

Osobitné postavenie medzi sekundárnymi pozičnými predložkami má predložka MEDZI. Táto predložka sa funkčne správa presne tak ako primárne pozičné predložky NAD, POD, PRED a ZA. Sémanticky sa od týchto predložiek odlišuje iba tým, že vyjadruje pozíciu deja nie vzhľadom na jeden objekt, lež záväzne najmenej vzhľadom na dva objekty. Podobne ako uvedené štyri primárne pozičné predložky aj predložka MEDZI vyjadruje pozíciu deja komplexne ako zaujímanie pozície, statickú pozíciu a v spojení s kontaktnou predložkou Z a kontaktnou dynamickou predložkou PO vo forme SPOMEDZI aj rušenie pozície. V spojení s predložkou PO vo forme POMEDZI vyjadruje aj dynamickú pozíciu deja vzhľadom na dva alebo viac objektov.

Inventár sekundárnych predložiek nie je uzatvorený. Na vyjadrovanie

vzťahu deja a objektu vznikajú v slovenčine stále nové sekundárne predložky z iných slovných druhov, a to najmä z prísloviek (pozri tabuľku).

Záver. Pri skúmaní vzťahu významu predložky a významu pádu treba vychádzať z invariantného významu predložky ako z reprezentanta obsahu predložky. Invariantný význam predložky je daný miestom predložky v predložkovom systéme. V príspevku sme sa usilovali zistiť invariantné (systémové) významy slovenských predložiek a na základe týchto významov sme sa pokúsili opísať štruktúru slovenského predložkového systému a tým vlastne dokázať existenciu predložkového systému spisovnej slovenčiny.

Štruktúrne protiklady predložkového systému spisovnej slovenčiny možno súhrnne naznačiť takto:

I.		III.	O B J E K T (m e n o)						II.		
		vnútro	povrch	blíz- kost	rovinné určenie	smer	sociatív- nosť				
D E J (sloveso)	uskutočňovanie kontaktu	DO	NA					kontaktové	P R I M Á R N E P R E D L O Ž K Y		
	statický kontakt	V (VO)	NA								
	rušenie kontaktu	Z (ZO)	Z (ZO)								
	uskutočnenie a zrušenie kontaktu	CEZ	O								
	dynamický kontakt	PO	PO								
	zaujímanie pozície			PO	NAD, POD PRED, ZA	K (KU)	(K)	pozičné			
	statická pozícia			PRI	NAD, POD PRED, ZA		S (SO), U				
	rušenie pozície			OD	ZNAD, SPOD SPRED*		(OD)				
	zaujatie a zrušenie pozície						BEZ				
	dynamická pozícia			POPRI	PONAD, POPOD POPRED, POZA						
	pozícia			S E K U N D Á R N E P R E D L O Ž K Y							
	modifikácia		PRE	P R Í S L O V K Y							

* Sem patria aj tieto predložky: SPONAD, SPOPOD, SPOPRED.

Literatúra

MIKO, F.: Povaha predložkového systému v slovenčine. In: Jazykovedný zborník Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove. 2. Red. P. Bunganič. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969, s. 152.

PAULINY, E.: Systém v jazyku. In: O vedeckém poznání soudobých jazyků. Red. A. Dostál. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1958, s. 23.

PAULINY, E. — RUŽIČKA, J. — STOLC, J.: Slovenská gramatika. 5. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 307–317.

RUŽIČKA, J. et al.: Morfológia slovenského jazyka. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akademie vied 1966, s. 619; porov. aj ORAVEC, J.: Slovenské predložky v praxi. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 7 n.; tenže: Významová štruktúra prvotných predložiek. Jazykovedný časopis, 19, 1968, č. 1, s. 41 n.

RUŽIČKA, J. et al. (1968a): op. cit., s. 619.

Jozef Mistrík

CHARAKTERISTIKA REČNÍCKEHO ŠTÝLU V SLOVENČINE

1. Rečníctvo má korene v starom Grécku. Vznik a rozvoj tohto umenia súvisí s nevyhnutnosťou ústne komunikovať myšlienky vo verejnosti. Rečníctvo — s trocha posunutým významom a funkciou — sa uplatňuje aj v stredoveku, avšak po vynájdení knihtlače, a najmä rozhlasu a televízie, v novoveku očividne stráca svoj *raison d'être*. Dnes už rečníctvo ako spôsob dorozumievania stojí vedľa vysoko vyvinutých masovokomunikačných prostriedkov: tlač, rozhlas a televízia obmedzili a vymedzili funkcie i rámec rétoriky, ktorá ich predtým suverénne suplovala.

Rovnakou mierou ako sa uplatňovalo rečníctvo, formovali sa v rámci kultúrnych jazykov aj rečnícke štýly. Formovali sa preberaním cudzích prvkov a prispôbovaním prostriedkov z domácich zdrojov. Ako pri všetkých ostatných štýloch aj tu platí, že čím je jazyk starší a bohatší, tým vyvinutejší a vyhranenejší má svoj rečnícky štýl. Možno však povedať, že základné vlastnosti a najtypickejšie rečnícke prostriedky vo všetkých jazykoch sú vcelku zhodné. Vyplýva to z funkcie a z psychologickej podmienenosti rečníctva vôbec. Základný inventár rečníckych prostriedkov nemôže nemať vlastnosti a prostriedky zhodné s tými, ktoré mal inventár Aristotela alebo Sokrata. Prípadné rozdiely súvisia hlavne s typologickou rôznorodosťou jazykov alebo s odlišným systémom žánrov, vyvinutých za odlišných spoločenských podmienok.

V slovenčine vzniklo niekoľko praktických rečníckych príručiek (Hora, 1955) i niekoľko štúdií, v ktorých sa autori nepriamo dotýkajú problematiky rečníckeho štýlu (Darovec, 1957), no sústavnú charakteristiku alebo závažnejšiu monografickú prácu z tejto oblasti štylistiky v slovenčine doteraz nemáme. Z češtiny treba upozorniť najmä na štúdiu venovanú stre-

dovekej rétorike, uverejnenú v *Slove a slovesnosti* (Tríska, 1964). Zato veľmi bohatá je napríklad odborná literatúra o rétorike v nemeckom jazyku (Lemmermann, 1968) alebo vo francúzštine a v angličtine (Howes, 1961). Doteraz najväčšia, rozsahom a ani obsahom neprekonaná maďarská rétorika vyšla takmer pred sedemdesiatimi rokmi (Négyesy, 1904). V ruštine vyšiel preklad od rímskeho Ciceróna (Cicero, 1936). Vo väčšine prípadov sú to všetko práce systematické, sústredené na inventár rečníckych výrazových prostriedkov.

2. Hneď na začiatku treba povedať, že rečnícky štýl a rečnícky prejav, to sú pojmy dvoch rovín. Rečnícky štýl patrí do oblasti jazyka a jazykovej stylistiky, je to verbálna zložka konkrétne prednášaných, živých rečí. Avšak rečnícky prejav, to je komplex jazykových i mimojazykových prvkov. Rečnícky prejav je širší pojem ako rečnícky štýl. Je tu analógia s hovorovým štýlom a hovoreným prejavom alebo s hovorovou a hovorenou rečou. Keďže sa však jazyková zložka nedá celkom odčleniť od iných zložiek, s ktorými tvorí symbiózu, pri charakteristike tohto štýlu sa nevyhnutne musí aspoň okrajovo venovať pozornosť aj mimojazykovým zložkám rečníckeho prejavu.

Rečnícky štýl — v teórii odtrhnutý od mimojazykových zložiek — sa v systéme štýlov, ako ich chápeme u nás, začleňuje medzi dorozumievacie štýly verejného styku vedľa náučného, publicistického a administratívneho štýlu. Toto začlenenie je východiskom pre jeho analýzu, opis typických vlastností a charakteristiku. Od hovorového štýlu sa odlišuje principiálne tým, že je štýlom verejného styku, a od všetkých ostatných štýlov verejného styku predovšetkým tým, že sa realizuje vždy v ústnej podobe. Pravdaže, na jeho vyčlenenie a osamostatnenie by len tieto dve dištinkcie nestačili.

3. Rečnícky štýl je špecifický tým, že hoci sa chápe — a tak je aj koncipovaný — ako štýl jednej repliky dialógu, je to štýl so všetkými tými príznakmi, ktoré nesú štýly verejného styku. Je to štýl verejného rozhovoru dvoch kvantitatívne nesymetrických „osôb“ (jednotlivca a kolektívu), z ktorých sa potenciálne realizuje iba replika toho prvého z nich: hovorí jednotlivec ku kolektívu. Adresát je známy, je prítomný a môže v priebehu prehovoru dosť výrazne naznačovať svoj postoj, prerušovať a ovplyvňovať spôsob i obsah prejavu rečníka. Bez ohľadu na to, do akej miery je takýto prejav jednostranný, je to prejav verejný, v ktorom sa predpokladá využívanie prostriedkov súcich a potrebných na verejný styk. Lexikálne prostriedky sa vyberajú tak, aby boli všeobecne zrozumiteľné, aby nevyvolávali falošné asociácie, a gramatické prostriedky sa tiež vyberajú tak, aby boli jednoznačné a uzuálne. Výber prostriedkov so zreteľom na verejnosť adresáta má tu obzvlášť veľký význam preto, že

nevhodné, neprimerané alebo nie celkom bežné prostriedky môžu pod vplyvom davovej psychózy vyvolať ďalekosiahle ozveny u poslucháčov.

4. Ďalšia charakteristická vlastnosť rečníckeho štýlu je ústnosť. Rečnícky výraz je vždy — hoci svojimi proporciami nie symetricky — rozložený na verbálnu, vizuálnu a akustickú zložku. Hovoriaci je už fyziologicky usporiadaný tak, že táto distribúcia má individuálny charakter. No nech je tak alebo onak, mimojazykový vyjadrovací aparát umožňuje alebo niekedy priamo žiada absenciu verbálnych prvkov. Dalo by sa povedať, že ústnosť prejavu a spolu s ňou prítomnosť adresáta sú príčinou toho, že v rečníckom štýle sa nemusí natoľko verbálnymi prostriedkami explikovať ako v ostatných štýloch verejného styku — mnoho sa naznačuje gestom, intonáciou alebo pomocou rekvizít. Značnejší vplyv to má najmä na syntaktické konštrukcie, ktoré sú pritom chudobnejšie o gramatizujúce prostriedky alebo o tie prostriedky, ktoré utvárajú kontext — deiktiká, východiskové časti výpovedí a podobne. Čím je rečnícky prejav atraktívnejší, tým spravidla viacej váhy sa prenáša na mimojazykové zložky alebo naopak. Čím nápadnejšie sú prostriedky vizuálne a akustické a na úkor toho skrytejšie verbálne prostriedky, tým je prejav spravidla teatrálnější a pre poslucháča príťažlivejší.

5.0. Imanentná vlastnosť rétorického štýlu, stojaca nad ostatnými jeho dištinktívnymi vlastnosťami, je sugestívnosť. Aj štýlová vrstva, pokiaľ o nej vôbec možno hovoriť, je inventárom príťažlivých, pútavých výrazov, pomocou ktorých sa získava a presviedča adresát. Jazykové rečnícke prostriedky v klasických učebniciach a príručkách rétoriky sú vlastne inventáre rečníckych figúr alebo vôbec prostriedkov, ktoré sa vo funkcii rečníckych figúr v rečníckych prejavoch využívajú.

Suggestívnosť ako nevyhnutná vlastnosť rétorického štýlu sa chápe veľmi široko a dosahuje sa používaním jazykových prostriedkov z rozličných štýlov. Z umeleckého štýlu sú to napríklad beletrizujúce, ozdobné a dramatizujúce prvky, z náučného štýlu sú to zdôrazňujúce a názorné prvky, z administratívneho štýlu — napr. v referátoch — faktografické prvky. Všetky naraz alebo striedavo pomáhajú rečníkovi vzbudiť a udržať záujem, jasne členiť prejav, získavať a presviedčať poslucháča.

5.1. Beletrizujúce a ozdobné prvky. Sem patria rozličné slovné hry, zvraty a konštrukcie, ktoré upútajú nielen svojím obsahom, ale aj formou. Napríklad paradox „menej môže byť viac“ alebo „aj žiadna odpoveď je odpoveď“ alebo „niekedy je veľmi múdry ten, kto vie byť hlúpy“ atď. Ozdobným, ornamentálnym prostriedkom je perifrása, t. j. opisné a nepriame vyjadrenie ako napr. „krajina tulipánov“. Sem patria rozličné druhy perisológie (zle-nedobre), chiasmus, symploka, hyperbola a ďalšie, ktoré sú známe aj ako básnické figúry. V podstate ide naozaj o básnické

figúry, ktoré poslucháča pristavujú a pútajú k textu. Sú to vyjadrovacie prostriedky náročné na vnímanie, na identifikovanie, a preto sa v rečníckych prejavoch vyskytujú len ako pilulky alebo príchute. Zakladateľom a zástancom beletrizovaných prejavov bol Cicero, ktorý za rečníka pokladal iba toho, kto bol schopný svojmu poslucháčovi svojou rečou poskytnúť aj istý umelecký zážitok.

5.2. V rečníckom štýle sú však oveľa účinnejšie prostriedky, ktorými sa prejav dramatizuje, pomocou ktorých sa vyvoláva napätie a zvedavosť poslucháča. Zatiaľ čo beletrizujúce sú očividné a nápadné, dramatizujúce prostriedky sú latentné, no o to silnejšie. Poslucháč ich takpovediac nevidí, ale pritom ich silno cíti. Veľmi používané sú návestné výpovede, ktorými sa stimuluje k zvýšenej pozornosti: *Budete prekvapení, keď vám uvediem doklady... Rád by som vám to spresnil... Neverili by ste, čo nasledovalo...* Retardačnú, a tým dramatizujúcu funkciu majú formy otázok typu: *A mám vám prezradiť, čo bolo príčinou? Viete, kde je pes zakopaný?* Atd. Napätie do prejavu vnáša *sustentio*, prekvapujúci zvrät, ktorý sa realizuje na hranici dvoch viet — často odporovacích, napr.: *I ja sám som za to, aby sa tento priestupok umlčal, ale — nemôžem súhlasiť s tým, aby...* Častá je epanaforická reťaz typu: *Ideme za ním, lebo mu veríme, veríme mu, lebo ho dobre poznáme.* Dramatizujúcou figúrou rečníckeho štýlu je aj *antitéza*, ktorá vzniká, keď sa vo výpovediach stavajú proti sebe také pojmy ako teória — prax, slovo — skutočnosť, vec — človek, predpoklad — výsledok, zdanie — skutočnosť a podobne, spájané v súvetí výrazmi ako: *na druhej strane, lenže, naproti tomu, avšak...* alebo zlučovacím *a*: *mať chladnú hlavu a horúce srdce.* Typickou rečníckou figúrou je *anapodoton*, vyjadrený pomocou spájacích výrazov *síce — ale, nielen — ale aj, práve tak — ako aj...* Patetické napätie sa môže vyvolať pomocou *anadiplózy*. *Anadiplóza* je opakovanie posledného slova výpovede ako prvého slova novej výpovede: *Pridali sa s heslami, s heslami za krajšiu budúcnosť. Vrátil sa konečne domov, domov, kde ho čaká matka...* *Anadiplóza* je jedna z foriem *epanalepsy*. *Epanalepsa* slovesa má totiž obdobný účinok a funkciu — napína, dramatizuje: *čítať nečíta, čítať by čítal, čítať číta...* Prvým členom *epanalepsy* sa signalizuje problém, otázka a druhým členom sa naň reaguje. Napätie vzniká na hranici medzi nimi. Z pomenovacích prostriedkov dramatizujúcich rečnícky text je účinný a pre verejné prostredie vhodný *litotes*. Je to melioračný prostriedok, pomenúvajúci nepriamo preto, aby sa vyhlo drsnejšiemu pomenovaniu. Namiesto negatívneho prívlastku sa použije popieraný superlatív od opozitného prívlastku: *zlý = nie najlepší, škaredý = nie najkrajší, starý = nie najmladší.* Za *litotes* sa pokladá i negácia negácie typu *nemohol nesúhlasiť, nedalo sa neprijať.* Aj rečnícka otázka,

ktorá sa ako jedna z najtypickejších prvkov odjakživa uvádza v inventári rečníckych prvkov, je vlastne dramatizujúci prostriedok. Pomocou nej sa vyzve poslucháč, aby si na základe prinesených podkladov odpovedal sám. Rečnícka otázka svojou funkciou nie je vlastne ani otázkou, ale odpoveďou, ktorá má antitetickú formu: *Kto z vás by...?* = (nikto z vás by...); *bolo by to ešte možné...?* (= nebolo by to už možné) atď. Dramatizujúce prostriedky tempo prejavu zdržujú a umožňujú autorovi, aby výraznejšie zaujal svoje stanovisko, aby sa angažoval. Účinné sú tým, že narúšajú rytmus textu, a tak nútia poslucháča k stálej pozornosti. Poslucháča provokujú, aby svoje predstavy a pocity konfrontoval s rečníkovými. Dramatizácia núti k hlbším úvahám i zážitkom.

5.3. Do inventára rečníckych prostriedkov patria aj také, ktoré sú schopné – bez dramatizácie – niektoré časti textu odstupňovať alebo zdôrazniť, teda prvky schopné ukázať plastiku textu. V rečníctve je moment odstupňovania textu dôležitý preto, lebo poslucháč prakticky počuje celý prejav odrazu a nemá možnosť v priebehu reči sa vraci k jeho jednotlivým častiam. Zdôrazňujúce prvky však môžu odrazu aj patetizovať alebo dramatizovať. Tieto funkcie sa jednoznačne oddeliť nedajú.

Najsilnejším, najvhodnejším, ale v rečníctve aj najfrekventovanejším prvkom vôbec, je *opakovanie*. Opakovať sa môže slovo v tej istej podobe, môže sa opakovať pomocou prekrývajúceho sa synonyma, pomocou štylistického alebo intenzitného synonyma atď. Opakovanie môže mať mnoho podôb. Vyjadríme to schematicky takto: $A - A - A \dots$; $A_1 - A_2 - A_3 \dots$; $A - a - a - A \dots$; $A - a_1 - a_2 \dots$ atď. Opakovanie treba vždy vidieť ako reťaz nejakým spôsobom príbuzných ohniviek. Uvedme konkrétny príklad: *naša vlasť, náš ľud, všetci občania našej vlasti...* Výrazy *vlasť, ľud, občania* sú v širokom zmysle synonymné. Opakovanie s využitím synonymie sa nazýva *varírované opakovanie*. Časté a veľmi účinné v rečníckych textoch je aj *rozšírené opakovanie*, pri ktorom sa opakovaný výraz rozvíja o nový atribút alebo o časticu. Príklady: *začínajú budovať, začínajú cieľavedome budovať; potom, len potom bude vec jasná*. Pri spontánnom prejave sa rečník niekedy zbadá, že použitý výraz je prislaby. Ak ho zosilnený opakuje, ide o tzv. *opravu* (correctio). Príklad: *prosili sme zamestnancov tohto podniku; nie, nie iba prosili, lež dôrazne žiadali...* Opakovanie má niekedy podobu prehľadného alebo zdôrazneného zhrnutia: *robotníci, roľníci, pracujúca inteligencia, všetok ľud našej vlasti sa usiluje*. Intenzifikujúcu silu má aj opakovacia syntaktická konštrukcia s modelom „X, ktorý..., ktorý..., ktorý... Y“; alebo „Keďže..., keďže..., keďže... X“; alebo „ak..., ak..., ak..., tak X“ atď.

Osobitným zdôrazňujúcim prostriedkom je *explikácia* niektorej gramatickej kategórie. Explikáciou kategórie, ktorá je súčasne vyjadrená aj po-

mocou flexie, sa vlastne svojským spôsobom opakuje jeden a ten istý význam, napr. v spojení *vieme my* sa dvakrát vyjadruje osoba, v spojení *tvrdil som to včera, tvrdím to dnes a budem to tvrdiť aj zajtra* sa explikovaním zdôrazňuje kategória času. Obdobným prostriedkom takéhoto zdôrazňovania je uplatnenie deiktického slova, ktorým sa známy výraz opakuje: *pracovníci národných výborov, tí by sa mali o to starať; zväzákov, tých treba zainteresovať; začiatkom roka, vtedy ste s tým mali začať; do Rumunska, tam sa pozrite...* Zdôraznenie je silnejšie vtedy, keď základný výraz sa použije v základnom paradigmatickom tvare a deiktikum nekongruentne, no v súlade s gramatickou stavbou vety: *dedina, tú treba budovať; predajne potravín, tam je problémov*. Použitie nekongruentného deiktika signalizuje už expresívnosť a pociťuje sa ako hovorový prvok. Ako explikatívnu konštrukciu treba hodnotiť aj galistickú opisnú konštrukciu typu *je to on, ktorý* (c'est... qui). Zdôrazňujúcim prostriedkom môže byť aj *jednoduché vypočítavanie*. Enumeračná refaz sa usporiada tak, aby mala gradačnú tendenciu, pričom najväčší dôraz je na poslednom výraze. Častým intenzifikujúcim prostriedkom je *prolepsa*... Je to presunutie predmetu do vety stojacej na čele súvetia. Namiesto podoby *Vidíte, ako tam pracujúci trpia?* sa použije konštrukcia *Vidíte pracujúcich, ako tam trpia?* Veľmi príbuzné tomuto prostriedku je osamostatnenie vetného člena i členské alebo vetné pričlenenie.

5.4. Pri ústne publikovaných verejných prejavoch ide o to, aby sa text vnímal ľahko, aby poslucháč nemal väčšie problémy s porozumením. To, čo sa v písomných prejavoch môže názorne vyjadriť ilustráciami a rozličnými grafickými prostriedkami, vyjadruje sa v ústnych prejavoch ináč. Pretože pohybové a výpovedné zvukové prvky sú len veľmi všeobecné, musia sa jazykové prostriedky vyberať tak, aby boli všeobecne názorné a výrečné. Názornosť má veľký význam napr. pri prednáškach a pri referátoch. Dosahuje sa pozorným výberom lexikálnych prostriedkov. Účinné a názorné je napr. nahrádzanie jednoduchých výrazov pomocou frazeologických jednotiek (*spať na vavrínoch, ostať mŕtvou literou, robiť búrku v lyžičke vody...*) alebo pomocou citátov. Citáty majú silný účinok na kľúčových a rámcových miestach rečníckych textov, napr. na začiatku, na konci alebo na hraniciach motívov vnútri textu.

Ešte výraznejší názorný prostriedok je *příklad*. Příklad je silný jednak tým, že jeho hranice sú hranicami prechodov medzi odlišnými stylistickými i intonačnými rovinami, a jednak je silný tým, že sa ním konkrétnejšie a prístupnejšie vysvetľuje to, čo sa skôr povedalo v zhustenej podobe. Obdobnú účinnosť ako *příklad* má aj porovnanie, ibaže na hraniciach porovnania sa nestrieda stylistická rovina. V dlhších rečníckych textoch sa vyskytujú aj naratívne exkurzy, ktoré tiež znamenajú zlomy

štylistických rovín. V expresívnejších rečníckych prejavoch sa používajú *alúzie*. To sú pregnantné výpovede, ktorými sa niečo nepriamo naznačí. Rečník končí napr. takto: *vy dobre viete, čo mám na mysli...*; *dúfam, že vám nemusím všetko podrobne vysvetľovať...* Názorným prostriedkom najmä v administratívnych prejavoch, v referátoch a správach je faktografický údaj. Takýto údaj je tým názornejší, čím je jednoduchší. Preto sa číselné údaje zaokrúhľujú.

6. Svojský charakter nadobúdajú rečnícke prejavy tým, že sú adresné, že autor má pred očami adresáta, ku ktorému hovorí. To značí, že aj v texte sa prirodzene vyskytujú kontaktné slová (oslovenia, dôvetky), dialogizujúce gramatické kategórie (1. a 2. osoba), situačné kategórie (striedanie časov), subjektívno-situačné slová a všetko, čo je typické pre konverzačnú reč. Dialóg niekedy vedie prednášateľ sám so sebou tak, že sebe postaví otázku a na ňu v mene „presvedčeného“ poslucháča aj odpovedá, napr.: *Čo nám v takej situácii ostáva? Nič, celkom nič, iba prípad čo najskôr ukončiť.* Ináč je celý dialóg s poslucháčom fiktívny a na skutočný sa mení iba za cenu žánru (na polemiku, debatu, diskusiu) alebo za cenu zmeny štýlu (na hovorový štýl). V dialogickej situácii hrá takto závažnú úlohu spätná väzba, ktorá má silu štýlotvorného činiteľa a mení rytmus, silu a účinnosť rečníckeho textu. Monológ rečníckeho prejavu je teda nie natoľko „čistý“ ako monológ písomného prejavu.

7. Naznačené a ďalšie príbuzné rečnícke prostriedky majú vo všeobecnosti tú vlastnosť, že sú z verbálneho hľadiska neúsporné, že je v nich — v porovnaní napr. s náučnými textami — mnoho nadbytočného. Neúspornosť je iba zdanlivá, lebo to, čo sa javí ako nadbytočné, nemá informačnú, lež stimulatívnu funkciu. Už v rímskej rétorike sa rozlišovali rečníci-anomalisti a rečníci-analogisti. Tí prví, ktorých predstaviteľom bol Cicero, sledovali v rečníctve zásadu „ornate dicere“, tí druhí, ktorých reprezentoval Caesar, boli za vecnosť a logickosť. V dejinách rečníctva a v priebehu vývinu rečníckeho štýlu sa najskôr kládol väčší dôraz na ornamentiku reči, neskôršie a aj dnes sa uprednostňuje vecnosť a logickosť verejných rečí. Súvisí to, pravdaže, aj s vývinom a frekvenciou rečníckych žánrov.

8. Jazykovú podobu rečníckeho prejavu treba vidieť iba ako perforovaný text, v ktorom chýba značná časť mimojazykových prvkov imanentne sem patriacich vtedy, ak rečnícky text má plniť svoju funkciu. Prítomnosť týchto prvkov súvisí s rečníckym žánrom. Vždy treba rátať so zvukovými a pohybovými rečníckymi prostriedkami, no zúčastňujúcimi sa v potenciálne nerovnakej miere. Najväčšia váha na týchto prostriedkoch leží v didaktických prejavoch, napr. v náučných prednáškach a v rozličných výkladoch, v polemikách a debatách. Tu sa pociťujú ako názorné a ilustračné prostriedky umožňujúce účasť čo najväčšieho počtu zmyslov po-

slucháča. Živosť a bohatosť pohybu podnecuje najsilnejší zmysel — zrak poslucháča. Pohybová zložka je priebojnou vyjadrovacou zložkou tam, kde sa vyučuje, vysvetľuje a pouča. Menšia váha na týchto prostriedkoch je v publicistických rečníckych prejavoch, ktoré majú funkciu presviedčať a agitovať. V didaktických prejavoch sa hovoria nové veci, v publicistických rečníckych prejavoch sa opakujú, hodnotia a posudzujú známe veci. V týchto prejavoch je pohybová zložka menej nápadná, ale dosť výraznou ostáva zvuková zložka prejavu. Dôležitá je intonácia, artikulácia, rytmus, tempo, dierézy, pauzy a zvuková sila. No najmenej sa s týmito prostriedkami ráta v slávnostných prejavoch, ktoré sa realizujú ako príležitostné. Tu nejde ani o poučanie a ani o agitáciu, lež o prívet, ktorým sa rečník prihovára k sviatku, k udalosti, k výročiu a podobne. Mimojazykové prvky sa tu cítia ako nadbytočné a nepotrebné. Dôraz je na slove, ktoré inklinuje k poetickej podobe. Sú to prejavy slávnostné, ktorých úlohou je vyvolať situáciu primerané nálady (Mistrík, 1972). Mierne využívanie mimojazykových výrazových prostriedkov súvisí aj s kompozíciou rečníckeho útvaru a s konkrétnou situáciou alebo s prostredím. V rámcových častiach je váha na slove, vo vnútorných častiach, kde sa hovorí konkrétnejšie, sa pracuje s mimojazykovými prostriedkami relatívne viacej. V uzavretej miestnosti, v školskom prostredí alebo v menšom kolektíve sa gesto, mimika a využívanie zvukovej zložky pripúšťa viac ako pred širokým publikom alebo na voľnom priestranstve. Podmienky určujú rozličné vonkajšie okolnosti. Slovo je aj v rečníckom prejave základným a najpresnejším výrazovým prostriedkom. Všetko ostatné je iba sekundárne. Lenže to sú otázky, ktoré už patria do rétoriky.

Literatúra

- CICERO, M. T.: De oratore.
 DAROVEC, M.: K forme štúrových rečníckych prejavov. In: Zborník štúdií a prác Vysokej školy pedagogickej v Bratislave. Zv. 1. Red. J. Štolc. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1957, s. 159–185.
 HORA, Š.: Základy prednášateľstva. 1. vyd. Martin, Osveta 1955. 170 s.
 HOWES, F. R.: Historical Studies of Rhetoric and Rhetoricians. 1. ed. New York 1961.
 LEMMERMANN, H.: Lehrbuch der Rhetorik. 2. Auf. München und Wien, Gunter Olzog 1968. 232 s.
 MISTRÍK, J.: Prednes slávnostného prejavu. Javisko, 4, 1972, č. 3, s. 74.
 MISTRÍK, J.: Porovnanie prednášky s referátom. Kultúra slova, 6, 1972, č. 4, s. 110–112.
 MISTRÍK, J.: Pohybová zložka ústneho prejavu. Kultúra slova, 6, 1972, č. 5, s. 141–144.
 NEGYESY, L.: Rhetorika. 1. kiad. Budapest, Lampel Róbert 1904, s. 292.
 TRÍSKA, J.: O rétorice a stylu naší středověké literatury. Slovo a slovesnost, 25, 1964, č. 4, s. 260–270.

Ladislav Dvonč

O PRAVOPISE A VÝSLOVNOSTI SLOVA LASER

Jedným z cudzích slov, pri ktorom nie je dosiaľ ustálená výslovnosť, je aj slovo *laser*. Svojím pôvodom je to skratka pomenovania Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation. Skratka LASER, keďže mala podobu normálneho slova, sa stala v krátkom čase všeobecným podstatným menom. Ide o zmenu skratky na tzv. značkové slovo (Horecký, 1949). Podstatné meno *laser* sa zaznamenáva napr. v Slovníku slovenského jazyka alebo v Slovníku cudzích slov od S. Šalinga, M. Šalingovej a O. Petra.

V citovaných slovníkoch niet pri slove *laser* výslovnej zmienky o jeho výslovnosti, čo znamená, že sa má vyslovovať podľa pravopisnej podoby. Otázke výslovnosti slova *laser* sa osobitná pozornosť venovala v dvoch príspevkoch. V štúdií o niektorých novších slovách na *-er* prevzatých z angličtiny (Dvonč, 1964) sme sa prihovárali za výslovnosť *lazer*, t. j. výslovnosť so z medzi dvoma vokálmi. Ako je známe, za gréckolatinské s píšeme z všade tam, kde sa vyslovuje, napr. *Ázia, próza, kríza, múza, fantázia, perzekúcia, cenzor, kurz* a pod. Pod vplyvom slov tohto typu vznikla predstava, že v cudzích slovách sa vo všeobecnosti má písať s vyslovovať ako z, takže niekedy sa vyslovuje spoluhláska z namiesto náležitého s, ako to vidíme pri vyslovení slova *diskusia* ako „diskuzia“, prípadne „diskúzia“.

Tento otázku sa dotýka v osobitnom príspevku aj M. Ivanová-Šalingová (1968). Je za výslovnosť *laser* podľa písanej podoby slova. Bližšie túto výslovnosť ani nezdôvodňuje, iba spomína v tejto súvislosti slová *radar* a *maser* (obe slová sú pritom rovnakého pôvodu ako slovo *laser*, t. j. ide o značkové slová). Podľa autorky slovo *laser* treba vyslovovať tak, ako sa píše, lebo ide o umele utvorené slovo. Autorka zaznamenáva tu aj výslovnosť *lejzer*, t. j. pôvodnú výslovnosť slova *laser* v angličtine.

Podľa nášho pozorovania v kruhoch používateľov jazyka, najmä tých používateľov spisovného jazyka, ktorí častejšie alebo bežne používajú toto slovo (ide predovšetkým o odborníkov alebo napr. o televíznych a rozhlasových hlásateľov) výslovnosť *laser* podľa pravopisnej podoby sa neujala. Táto výslovnosť sa u príslušníkov tejto vrstvy používateľov spisovnej slovenčiny pokladá dokonca za „nekultivovanú“, nesprávnu. Rovnako treba kon-

štatovať, že sa nezaužívala ani výslovnosť *lazer*, ktorú sme odporúčali alebo predpokladali v cit. článku. Vývin šiel v tomto prípade iným smerom. Zaužívala sa tu, resp. začína sa tu bežne používať pôvodná anglická výslovnosť tohto slova, t. j. výslovnosť *lejzer*.

Ako je známe, pri preberaní slov z angličtiny do slovenčiny (a aj slovo *laser* treba brať ako slovo prevzaté z angličtiny) sa pri jednotlivých slovách v rozličnej miere uplatňuje jednak pôvodná výslovnosť, jednak výslovnosť podľa pravopisnej podoby, napr. *business* — *biznis*, *jam* — *džem*, *jazz* — *džez* (tu sa uplatnila pôvodná výslovnosť a pravopisná podoba slova sa upravila podľa výslovnosti, takže je rozdiel medzi pravopisnou podobou tohto slova v slovenčine a pravopisnou podobou v angličtine), *football* — *futbal* (čistočne sa uplatnila pôvodná výslovnosť, čiastočne výslovnosť podľa pravopisnej podoby), *basket-ball* — *basketbal* (tu je vlastne výslovnosť podľa pravopisnej podoby; v angličtine je výslovnosť *báskitból*). Z týchto niekoľkých príkladov vidieť, že jedným zo spôsobov preberania slov z angličtiny do slovenčiny je prevzatie slova v pôvodnej výslovnostnej podobe alebo v podobe len minimálne odchyľnej od pôvodnej výslovnosti (*džem*, *džez* a pod.), pričom grafická podoba slova sa upravuje podľa výslovnosti ustálenej v spisovnej slovenčine. Sem môžeme zaradiť aj preberanie slova *laser* do slovenčiny v podobe *lejzer*.

O výslovnosti z namiesto s medzi dvoma vokálmi sme už hovorili. Všimnime si ešte výslovnosť prvej slabiky s *-ej-*. Možno konštatovať, že v slovách anglického pôvodu, v ktorých sa v angličtine vyslovuje *-ej-*, sa toto *-ej-* zachováva aj v spisovnej slovenčine. Tak v Slovníku slovenského jazyka sa pri slove *kvaker* uvádza výslovnosť *kvejker*. Podobne sa slovo *shaker* prevzalo do slovenčiny v podobe *šejker*. Takto sa už bežne toto slovo aj píše na stránkach našich časopisov, porov. napr. *Svet socializmu* 20, 1971, č. 52, s. 29. Podobne sa napr. slovo *baby* preberá do slovenčiny v podobe *bejby* (Kamarát, 1, 1968, č. 11, s. 11). Slovo *make-up* so v spisovnej slovenčine vyslovuje ako *mejkap* (Ivanová-Šalingová, 1971). Aj slovo *safe* sa v spisovnej slovenčine vyslovuje a dnes už aj píše s *-ej-*, t. j. *sejť* (Dvonč, 1967).

Proti tomuto výkladu by sa mohlo argumentovať, že v slove *radar*, ktoré je rovnakého pôvodu ako slovo *laser* (značkové slovo prevzaté z angličtiny) sa nevyslovuje v prvej slabike *-ej-*, ale *a*, resp. celé slovo vyslovujeme podľa pravopisnej podoby (v angličtine výslovnosť *rejdr* alebo *rejďár*). Podľa našej mienky medzi slovami *radar* a *laser* je istý rozdiel. Slovo *laser* sa končí na *-er*. V angličtine existuje odvodzovacia prípona *-er*, ktorou sa tvoria početné substantíva, napr. aj spomínané slovo *shaker* (od slovesa *to shake*). Slovo *laser* sa pod vplyvom početných slov anglického pôvodu s odvodzovacou príponou *-er* pociťuje ako nepochybné slovo anglického

pôvodu. Naproti tomu slovo *radar* svojím zakončením, prípadne celým hláskovým skladom nepripomína slová anglického pôvodu, jeho anglický pôvod nie je evidentný z formy slova. Nemuselo sa preto pociťovať ako slovo anglického pôvodu už ani pri preberaní, keď tento moment je práve dôležitý pre ustálenie podoby prevzatého slova. Okrem toho iná bola situácia v znalosti angličtiny v čase, keď sa preberalo slovo *radar*, a iná je teraz, keď sa preberá slovo *laser*. Čoraz väčšia znalosť angličtiny vedie celkom prirodzene k tomu, že sa pri novších prevzatíach viac prihliada k pôvodnej anglickej výslovnosti. To sa celkom prirodzene odráža v odlišnej výslovnosti slova *radar* a slova *laser* v spisovnej slovenčine.

Ostáva nám ešte zmieniť sa znovu o pravopisnej stránke slova *laser*. Už z predchádzajúcich poznámok vidieť, že slová anglického pôvodu po prevzatí do slovenčiny menia svoju pravopisnú podobu. Píšu sa podľa novej výslovnosti, resp. výslovnosti ustálenej v našom jazyku, napr. *džem*, *džez*, *džús*, *biznis*, *striptíz*, *miting*, *spíker* (pozri aj Dvonč, 1968). Podobne M. Ivanová-Šalingová v cit. príspevku hovorí, že ak by malo slovo *make-up* tendenciu trvalejšie zakotviť v slovenskom slovníku, treba vhodne upraviť aj jeho pravopisnú stránku a písať ho foneticky ako *mejkap*. Nazdávame sa, že podobnú zásadu možno uplatniť aj pri slove *laser*, t. j. písať ho v zhode s výslovnosťou ako *lejzer*.

Ukazuje sa, že pri udomácnovaní slova *laser* v spisovnej slovenčine nie je dôležitá tá okolnosť, že ide o „umelé“ slovo, resp. tzv. značkové slovo (túto okolnosť uvádza ako rozhodujúcu M. Ivanová-Šalingová), ako skôr skutočnosť, že ide o slovo anglického pôvodu, pričom sa zreteľne tento pôvod pociťuje.

Stručne na záver: Prihovárame sa za výslovnosť slova *laser* ako *lejzer*. Keď sa táto výslovnosť ustáli, bude možno zmeniť aj grafickú podobu slova *laser* na *lejzer*. V súčasnosti sa slovo *laser* pociťuje ešte dosť silne ako citátové slovo a pri takých slovách sa zachováva cudzia grafická podoba.

Literatúra

- DVONČ, L.: K pravopisu niektorých novších slov na -er prevzatých z angličtiny. Československý terminologický časopis, 3, 1964, s. 54–55.
 DVONČ, L.: Safe – sejf. Slovenská reč, 32, 1967, s. 124.
 DVONČ, L.: K písaniu *i* a *y* v slovách prevzatých z angličtiny. Slovenská reč, 33, 1968, s. 15–21.
 HORECKÝ, J.: O skratkách a značkách v slovenčine. Slovo a tvar, 1, 1949, s. 10.
 IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M.: O výslovnosti slova *laser*. In: Jazyková poradňa 5. Red. G. Horák – J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 320–321.
 IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M.: Klady a zápory terminológie osobnej kultúry. Kultúra slova, 5, 1971, s. 341–342.
 Slovník slovenského jazyka. Zv. 1. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959, s. 799; Zv. 6. 1968, s. 48.
 ŠALING, S. – ŠALINGOVÁ, M. – PETER, O.: Slovník cudzích slov. 3. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970, s. 636.

Na šesťdesiatku Eugena Paulinyho

Zriedkakedy mala slovenská jazykoveda taký význačný sviatok, aký bude mať dňa 13. decembra 1972, keď sa dožije šesťdesiatich rokov Eugen Pauliny, vedúca osobnosť súčasnej slovakistiky a slovenskej jazykovedy vôbec. O úspešnom živote nášho jubilanta svedčí nielen jeho úctyhodná výskumná, organizačná a redakčná práca, lež celá súčasná generácia slovakistov a učiteľov slovenčiny, ktorí sú takmer všetci jeho priamymi žiakmi a pokračovateľmi jeho prác vo výskume slovenčiny a v rozvoji jej kultúry.

Vedecké práce Eugena Paulinyho predstavujú v mnohorakom zmysle vrcholky doterajšej slovenskej jazykovedy. Osobitne si treba však pripomenúť — podľa našej mienky najdôležitejšie — tri práce: *Fonológiu spisovnej slovenčiny* (1961, 2. vydanie 1968), *Štruktúru slovenského slovesa* (1943) a *Dejiny spisovnej slovenčiny I* (1966). Sú to práce, ktoré ďaleko presahujú rámec slovakistiky a v istom zmysle slova aj rámec slovenskej vedy vôbec.

Fonológia bola odpočiatku obľúbeným pracovným poľom nášho jubilanta, ktorý začal publikovať koncom tridsiatych rokov. Osobný prínos Eugena Paulinyho do rozvoja fonológie treba vidieť v dvoch smeroch. Na jednej strane je to rozvoj fonológie v najširšom zmysle slova, lebo Paulinyho koncepcia fonológie tvorivo spája mnohé zložky klasickej fonológie Pražského lingvistického krúžku so zložkami dánskej aj americkej školy. Práve z hľadiska tohto teoretického prínosu by bolo žiadúce, aby *Fonológia spisovnej slovenčiny* bola preložená do niektorej svetovej reči a bola vydaná v kooperácii s niektorým svetovým vydavateľstvom. Dosiahol by sa tým veľký úspech pre celú československú lingvistiku. Na druhej strane je to aplikácia fonologickej teórie v dialektológii a najmä v histórii slovenčiny: aj tu sa dosiahol nadpriemerný metodologický úspech, spojený s novým celkovým pohľadom na vznik a vývin hláskového systému slovenčiny ako národného jazyka.

Štruktúra slovenského slovesa (1943) je v našej vede naozaj priekopnícka práca, lebo už na začiatku štyridsiatych rokov zdôraznila nevyhnutnosť chápať aj syntaktické javy ako systémovo determinované a spájať sémantické danosti jazyka s jeho syntaktickými konštrukciami. V ďalšom rozvoji slovakistiky sa ukázal ako veľmi plodný najmä Paulinyho pojem intencie slovesného deja, ktorým sa vytvoril most medzi Štúrovým rozborom slovenského slovesa a súčasným chápaním základných otázok sémantiky a syntaxe. Tak sa vytvorila tradícia, ktorá sa dôstojne stavia po bok iným teóriám jazyka a jeho zložiek. Dá sa očakávať, že sa v krátkej budúcnosti osvedčí pojem intencie slovesného deja aj pri kontrastívnom výskume slovenčiny a iných príbuzných aj nepríbuzných jazykov. Treba len ďalej rozpracúvať našu teóriu jazyka, lebo ona stojí na solídnych a takmer tridsaťročným kritickým rozborom overených základoch. Bolo by užitočné, keby sa uvedená základná problematika zhrnula do premyslenej štúdie a predložila medzinárodnej lingvistickej verejnosti, pravda, v porovnaní s inými ucelenými teóriami. Už teraz sa totiž ukazuje ako jedno-

značne kladné, že Eugen Pauliny svojou lexikálno-syntaktickou štúdiou z roku 1943 plodne prispel do rozvoja československej jazykovedy osobitným rozpracovaním niektorých téz Pražského lingvistického krúžku.

Formovanie spisovnej slovenčiny a jej staršie osudy našli výstižný opis vo viacerých prácach Eugena Paulinyho. Zrelosťou metódy a triezvosťou záverov však vyniká spomedzi nich najmä vysokoškolská príručka *Dejiny spisovnej slovenčiny I* (1966) ktorá síce provokuje širokým záberom do minulosti, ale vyvoláva požiadavku napísať aj druhý diel, v ktorom by sa na rovnakej vysokej úrovni podávali skutočné dejiny novodobej spisovnej slovenčiny (od Hattalovej kodifikácie podnes).

Na inom mieste sa balancuje doterajšia činnosť Eugena Paulinyho podrobne a uvádza sa aj súpis jeho prác. Nám sa videlo primeranejšie poukázať pri tejto príležitosti na tie práce, ktoré vzbudzujú nádej, že Eugen Pauliny ešte preslávi slovenskú jazykovedu novým prínosom k riešeniu tých problémov, ktoré nastoľujú jeho vrcholné vedecké diela. To si želáme pri jeho životnom jubileu všetci. A preto mu prajeme dobré zdravie, osobnú pohodu a veselú myseľ do ďalších tvorivých rokov.

J. Ružička

P o z n á m k a r e d. Súpis prác prof. E. Paulinyho za roky 1935–1961 vyšiel v *Jazykovednom časopise*, 13, 1962, č. 2, s. 175–181. Súpis jeho prác za roky 1962–1971 vyjde v osobitnom Zborníku Filozofickej Fakulty UK (Philologica) venovanom prof. E. Paulinymu na jeho šesťdesiate narodeniny.

Vlado Uhlár šesťdesiatročný

Ak sa v minulosti prijímalo ako samozrejmosť, že okrem malého počtu univerzitných a matičných pracovníkov budovali našu nie veľmi rozvitú jazykovedu najmä schopní stredoškolskí profesori, ak práve oni vyplňali veľkú medzeru vo výskume nášho jazyka, dnes, keď sa aj jazykoveda dostala u nás na vyššiu profesionálnu úroveň, treba vysoko oceniť každého takého pracovníka, ktorý aj v pracovných podmienkach strednej školy vie sústavne sledovať výskum slovenského jazyka a sám aktívne do neho prispievať. O to viac treba hodnotiť prácu bádateľa, ktorý úspešne začínal už v 30. rokoch a rovnako úspešne, no zároveň teoreticky hlbšie a materiálovo fundovanejšie pracuje v zvolenej oblasti dosiaľ.

Vlado Uhlár sa narodil 16. novembra 1912 v Pažiti, okr. Topoľčany. Po základnej škole študoval na reálnom gymnáziu v Prievidzi a po maturite na Karlovej univerzite v Prahe. Po štúdiách účinkoval v Košiciach, Prešove, Skalici a od roku 1948 až do týchto dní ako stredoškolský profesor i ako archivár v Ružomberku.

Jazykoveda je najvlastnejším poľom Uhlárovho životného pôsobenia, jednako sa ňou ani zďaleka nevyčerpáva okruh pracovných záujmov jubilanta. Svoje poslanie vysokoškolsky vzdelaného slovenčinára a historika prijíma Uhlár jednak ako mravný záväzok do odbornej práce, jednak ako povinnosť šíriť vzdelanie nielen v škole, ale aj mimo nej. Mnohoročná činnosť v príprave i realizácii Hviezdoslavovho Kubína a iných slovesných súťaží, národopisné výskumy niektorých ľudových remesiel, vlastné archeologické bádanie základného charak-

teru (ako to potvrdzujú jeho štúdie v Slovenskej archeológii i v Štúdijských zvestiach Archeologického ústavu SAV), popularizačné štúdie o dejinách Liptova i rodného kraja, to všetko je okrem jazykovedy dokladom jeho mnohostrannej a plodnej činnosti.

V jazykovede začal Uhlár pracovať veľmi skoro. Už ako poslucháč pražskej univerzity publikoval v 3. ročníku Slovenskej reči prvotinu *Chlmec — Chlumec, sekunda — vterina, špatný — špata, márnomyseľný — ješitný*. Ňou sa zároveň naznačuje prvý tematický okruh Uhlárových prác. Starostlivosť o jazykovú kultúru a správnosť je spoločným základom a východiskom početných Uhlárových článkov a štúdií. Sú to štúdie z tvaroslovia (napr. *Genitív miestnych mien typu Margecany; O niektorých dvojtvarochoch v praxi; Tvary bou, mau a dobrô, dobrieho a spisovná slovenčina; O tvaroch s vkladnou hláskou -á- v gen. pl. podstatných mien; Vykanie, bolkanie, onikanie*), lexikológie (*Zvlášť, zvlášte, zvláštny, zvláštnosť; Zámok (hrad); Laz, lazy, chutor*), z oblasti výslovnosti a pravopisu (*O čistotu jazyka; Príspevok k otázke písania veľkých písmen; Kultivovaná výslovnosť — podmienka recitačného umenia; O ortoepii a kultúre reči*) i štylistiky (*O žargonizmach v slovenčine; O konverzačnom štýle slovenského spisovného jazyka*). V niektorých prípadoch ide o popularizáciu aktuálnych a potrebných poznatkov, v mnohých však zároveň aj o zásadné teoretické zistenia.

Uhlárov záujem o problémy slovenskej výslovnosti však nemožno zachytiť iba malou poznámkou v predchádzajúcom výpočte. Uhlár sa od samých počiatkov svojho účinkovania neprestajne usiloval zvyšovať úroveň hovorenej podoby spisovného jazyka. Najviac príležitostí mu, pravdaže, dávalo pôsobenie v škole a sústavná práca s recitátormi. On sa však, podobne ako v iných otázkach, ani tu neuspokojoval s čírym praktikizmom, ale vlastné skúsenosti z praxe mu boli podnetom na teoretické úvahy. A tak vznikajú jeho cenné štúdie *O splývavej slovenskej výslovnosti; O pravidlách slovenskej spisovnej výslovnosti; Slovenské ľ; Pravidlá slovenskej spisovnej výslovnosti; Viazaná výslovnosť a znelostná spodoba; O správnej spisovnej výslovnosti slovenskej* a iné. Treba pritom vyzdvihnúť, že ako na jednej strane nachádzal autor popudy pre uvedené štúdie v praxi, tak zasa na druhej strane svoje teoretické zovšeobecnenia formuluje tak, aby účinne pomáhali praxi, aby zjednocovali a zdokonaľovali slovenskú spisovnú výslovnosť. Autor v nich vždy zdôrazňuje normatívny zreteľ.

Z Uhlárovho trvalého záujmu o úroveň hovoreného jazyka možno vyvodzovať aj vznik štúdií o intonácii: *Melódia opytovacích viet; O vetnej melódii v slovenčine; Vetný prízvuk a melódia reči; Z problematiky melódie opytovacích viet*. Zásadný charakter má najmä štúdia *O vetnej melódii v slovenčine* z r. 1958. Autor v nej plodne nadviazal na predchádzajúcich bádateľov slovenskej intonácie (Krčméry, Petřík), zároveň prehĺbil metodológiu dovtedajšieho výskumu o nové prístupy (Daneš), a tak dokázal podať plastický obraz systému slovenskej intonácie, ktorý bude možné prehlbovať hľadám už len experimentálne. Prínosom sú najmä Uhlárove zistenia o príznakových variantoch kadencie i antikadencie, ako aj celý výklad polokadencie. Autor v tejto štúdii presvedčivo ukázal, že spisovná slovenčina má bohatý register intonačných variantov, ktorý možno vynikajúco funkčne využívať.

Od polovice šesťdesiatych rokov sa v Uhlárovej bádateľskej činnosti rozvíja nová oblasť jeho jazykovedného záujmu — toponomastika. Dostal sa k nej od súčasného jazyka, od rozličných slovotvorných a tvaroslovných otázok súvisia-

cich s miestnymi názvami (*Dukliansky a dukelský; Z problematiky miestnych názvov a odvodených slov; Z problematiky liptovských miestnych názvov; Rod a tvary názvu Sokolče a pod.*). Neskôr prehľbuje svoje bádanie na osi historickej, a tak sa dostáva k výskumu niektorých pozoruhodných miestnych názvov (*Z problematiky liptovských miestnych názvov; Z problematiky miestnych názvov; Tri liptovské miestne názvy; Podbiel či Podbiel; Ostrá a Tupá skala nad Vyšným Kubínom; Ostrô, Bystrô, Málinô a otázka Máliného brda*) i k výskumu rozšírenejších miestnych názvov a pomenovania historických objektov (*Závady, Lehoty, Vole a Závadky; Hradý, hradiská, zámky, kaštiele, kúrie* atď.). Všetky tieto štúdie obohacujú súčasnú slovenskú toponomastiku, no okrem vlastného odborného poslania splňajú ako celá táto disciplína aj dôležitú spoločenskú a kultúrnu funkciu.

Osobitné postavenie v celej Uhlárovej jazykovednej práci majú terminologické štúdie a články. Ako profesor slovenčiny na textilnej priemyselnej škole najlepšie poznal nedostatky textilnej terminológie, a tak spolu s niektorými textílnymi odborníkmi začal pomaly, ale dôsledne a cieľavedome presadzovať slovenské termíny. Od jednotlivostí sa tu postupne došlo až k uceleným terminologickým sústavám pradiarstva a tkáčstva. Uhlárove články zo Slovenskej reči, Slovenského odborného názvoslovia, Československého terminologického časopisu i Kultúry slova (pozri bibliografiu Uhlárových prác v tomto čísle) i monograficky publikovaná *Terminológia pradiarstva* z r. 1971 (spolu s K. Okálom) dávajú jasný obraz o postupnom tvorení a zdokonaľovaní názvoslovia tohto na Slovensku tradičného a v súčasnosti silno modernizovaného priemyselného odvetvia. Pri terminologickej práci vychádza Uhlár z požiadaviek ústrojnosti, systémovosti, pôvodnosti a rozšírenosti termínu. Nelipne nasilu na každom ľudovom názve v zmysle nejakej irečitosti, ale zasa naopak — nevzdáva sa ani jediného vhodného pôvodného termínu.

Hoci väčšina Uhlárových článkov a štúdií tesnejšie alebo voľnejšie súvisí so školskou praxou, osobitne treba spomenúť tie jeho práce, ktorými autor priamo prispieval k zvýšeniu úrovne vo vyučovaní materinského jazyka. Dôležité poslanie plnila v tomto smere Uhlárova Slovenská gramatika, učebnica pre PS a OU, ktorá vyšla vo viacerých vydaniach. Pre svoju prehľadnosť, zreteľné a prístupné formulovanie gramatickej látky i názornosť získala si obľubu u učiteľov i študentov. Iba zmeny v štruktúre vyučovania slovenčiny na daných školách ju trochu predčasne odsunuli zo školy.

Uhlár sa v početných článkoch dotýkal školskej i mimoškolskej práce slovenčinára. Zamýšľal sa nad náplňou svojho predmetu i spôsobmi jeho vyučovania a skúšania, hľadal nové metódy vyučovania zložitejších celkov (*Triedenie slovík; O čistote slohových útvarov písomných prác* a i.) Ak k tomu prirátame nespočetné množstvo jeho odborných i metodických prednášok pre učiteľov, môžeme právom povedať, že Uhlár vykonal vo svojich pôsobiskách i v širokých radoch všetkých slovenčinárov veľký kus práce na pozdvihnutí vyučovania nášho národného jazyka.

Bohatá a mnohostranná je jazykovedná činnosť V. Uhlára. Keď si v týchto dňoch pripomíname jeho životné jubileum, želáme mu veľa zdravia a spokojnosti i dostatok tvorivých síl, aby ešte dlho mohol pokračovať v tom široko rozvetvenom bádateľskom snažení, ktorému venoval veľkú časť svojho doterajšieho života a ktoré sa zreteľne rozvíja a prehľbuje aj v súčasnosti.

J. Mlacek

Súpis prác Vlada Uhlára za roky 1934—1971

Bibliografia prác V. Uhlára prináša všetky jazykovedné príspevky, z ostatných prác štúdie a vo výbere najmä menšie články týkajúce sa umeleckého prednesu poézie a prózy.

Bibliografia je usporiadaná chronologicky a ďalej podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knihy a štúdie v odborných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma) školské učebnice, iné články, referáty, drobné príspevky, správy a pod. Drobné príspevky alebo správy, ktoré vyšli v tom istom ročníku časopisu, v tejže rubrike alebo v tej istej publikácii, sa uvádzajú súhrnne. Názvy jednotlivých prác, časopisov a zborníkov sa zaznamenávajú v pôvodnom pravopise.

1934

Chlmec — *Chlumec*. — Slovenská reč, 3, 1934/35, s. 20–21. — Tamže: *Sekunda* — *veterina* (s. 21) — *Vojna* — *vojenčina* (s. 21). — *Špatný* — *špata* (s. 21). — *Márnomyselný* — *ješitný* (s. 21).

O stredné Slovensko na úsvite dejín. Polemika prof. Rapanta s prof. Chaloupeckým. — Slovák, 15. 7. 1934, s. 8–9; 22. 7. 1934, s. 8–9.

1936

K reforme slov. pravopisu. Návrat k Ľudovítovi Štúrovi. — Slovenský učiteľ, 17, 1935/36, s. 234–243.

Poznámky k článku M. J. Znievskeho Hovorme o programe II. O knihe Novákovej: Jazykovedné glosy k čs. otázke. — Pero, 4, 1935/36, č. 10, s. 7.

Okolo pravopisnej reformi. [!] — Slovák, 23. 8. 1936, s. 8.

1937

O správnej spisovnej výslovnosti slovenskej. — Sborník Spolku profesorov Slovákov, 17, 1937/38, s. 33–37, 49–52.

Hovorme a píšme správne po slovensky. — Slovenský ľud, 17, 1937, s. 614–615, 632, 654.

1938

Očistite slovenčinu, vráťte jej svojské rúcho! — Plameň, 5, 1938, s. 121.

1940

Predložka *u* a *pri* v slovenčine. — Slovenský jazyk, 1, 1940, s. 49–53.

1941

Slovenské *l*. (Príspevok k slov. ortoepii, k nápravným cvikom.) — Slovenská reč, 8, 1940/41, s. 204–211.

1942

Rytmické krátenie a pričastie prítomné typu *píšući*, *píšuca*, *píšuće*. — Slovenská reč, 9, 1941/42, s. 234–242.

Poslovenčovanie priezvisk. Pomýlené uzávery z jazykovedy. — Slovenská sloboda, 2. 8. 1942, s. 4.

Rečou inteligenta je reč spisovná. Vždy spisovne, nikdy nárečím. — Slovenská sloboda, 13. 9. 1942, s. 4.

1943

Zvlášť, *zvlášte*, *zvláštny*, *zvláštnosť*. — Slovenská reč, 10, 1942/43, s. 260–266, 310–319; s pripojenou red. poznámkou na s. 319–321.

O čistotu jazyka. (Odpoveď Dr. Števovi Peciarovi.) — Slovenská reč, 11, 1943/44, s. 44–51.

1944

Recitačné preteky v Prešove. — Slovenská sloboda, 9. 5. 1944, s. 3.
Či bol slovenský východ? — Slovenská sloboda, 18. 5. 1944, s. 2.

1949

Zo školskej slovenčiny. Genitív miestnych mien typu *Margecany*. — Slovenská reč, 15, 1949/50, s. 49–54.

1950

O konverzačnom štýle slovenského spisovného jazyka. — Slovo a tvar, 4, 1950, s. 9–16.

1951

O niektorých vlastných a niektorých druhových — všeobecných podst. menách. — Slovenská reč, 17, 1951/52, s. 114–118.
Príspevok k otázke písania veľkých písmen. — Slovenská reč, 16, 1950/51, s. 245/247.
Zanikanie menných tvarov privlastňovacích prid. mien v spisovnej slovenčine. — Slovenská reč, 16, 1950/51, s. 284–287.
Diktát na záverečných skúškach na našich stredných školách. — Slovenská reč, 17, 1951/52, s. 29–30.

1952

Písať mená kníh, časopisov, novín, článkov, umeleckých diel v úvodzovkách? — Slovenská reč, 17, 1951/52, s. 162–164.
Laz — lazy — chutor. — Slovenská reč, 17, 1951/52, s. 298–301.
Diskutujeme o návrhu Pravidiel slov. pravopisu. — Učiteľské noviny, 2, 1952, č. 46, s. 6.
Odkaz do Rudnianskych Rudnianskym baníckym učňom. — Slovenská reč, 18, 1952/53, s. 104.
Patricius. — Slovenská reč, 17, 1951/52, s. 181–182.

1953

Kvantita tvarov osobného zámena *on* a zámen privlastňovacích. — Slovenská reč, 18, 1952/53, s. 219–222.
Príspevok Vlada Uhlára, profesora VPŠ v Ružomberku. — Slovenská reč, 18, 1952/53, s. 364–366 (na zasadnutí aktívu kultúrnych a vedeckých pracovníkov o úprave slovenského pravopisu, konanom dňa 10. 6. 1953 v Bratislave).
Mäso, gen. pl. *mias* — Slovenská reč, 18, 1952/53, s. 427.

1954

Pravidlá slovenskej spisovnej výslovnosti. — Slovenská reč, 19, 1954, s. 201–211; oprava tlačových chýb v Slovenskej reči, 20, 1955, s. 64.
O žargonizmoch v slovenčine. — Slovenská reč, 19, 1954, s. 20–27.
Predložka *u a pri*. — Slovenská reč, 19, 1954, s. 151–153.
Skúsenosti z okresných pretekov recitácií a krásneho čítania v Ružomberku. — Osvetová práca, 4, 1954, s. 284–285.
Z výskumu pravku v Liptove. — Pamiatky a múzeá, 5, 1954, s. 181.
Keď — kedy. — Kultúrny život, 9, 1954, č. 26, s. 9. — Tamže: O nesprávnom používaní ukazovacieho zámena *ten, tento* (č. 29, s. 11).

1955

O kontaminácii typu „lepšie sa mi páči“. — Slovenská reč, 20, 1955, s. 359–361.

Likava, jej minulosť a pôvod mena. — Tvorivosť (príloha časopisu Rybárpoľský textilák, 7, 1955, č. 2–3), s. 91–96.

Hviezdoslavov Kubín po druhý raz. Po druhom celoslovenskom kole súťaže v umeleckom prednese poézie, prózy a v slovesnej tvorbe žiakov. — Učiteľské noviny, 5, 1955, č. 21, s. 7.

Stupňovať úctu a lásku k našej reči. — Učiteľské noviny, 5, 1955, č. 33–34, s. 4. — Tamže: Stupňujeme úctu a lásku k našej reči (č. 37, s. 4).

Umelecký prednes a kultúra reči. — Učiteľské noviny, 5, 1955, č. 49, s. 4.

Za jednotnosť klasifikácie diktátov pre záverečné a prijímacie skúšky. — Učiteľské noviny, 5, 1955, č. 4, s. 4.

Žiaci ôsmeho, deviatego, desiateho, jedenásteho ročníka: *ôsmaci, deviataci, desiataci, jedenástaci*. — Slovenská reč, 20, 1955, s. 53–54. — Tamže: *Chlapčenský, chlapčensstvo, chlapčenskosť — chlapecký, chlapectvo, chlapeckosť* (s. 55).

1956

Melódia opytovacích viet. — Slovenská reč, 21, 1956, s. 356–361.

K základnej textilnej terminológii. — Slovenské odborné názvoslovie, 4, 1956, s. 373–377.

Vykanie, bolkanie, onikanie. (Zmiešaná hodina vyučovania gramatiky s pozmenením plánu.) — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 2, 1956, s. 268–273.

O slovenčine a slovenčinároch na odborných školách. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 2, 1956, s. 441–442.

O recitovaní štúrovskej poézie. Využívanie stredoslovenskej melódie a prízvukovania. — Ľudová tvorivosť, 6, 1956, s. 321–322, 371.

Kultúra našej reči. [J. Horecký, Kultúra slovenského slova, Martin 1956.] — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 2, 1956, s. 317–319 (ref.).

Trikrát o slovenčine. [A. Zauner, Praktická príručka slovenského pravopisu, Martin 1956. — J. Horecký, Základy slovenskej terminológie, Bratislava 1956. — J. Horecký, Kultúra slovenského slova, Martin 1956.] — Kultúrny život, 11, 1956, č. 19, s. 8 (ref.).
Čí chlieb ješ, toho pieseň pískaj? — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 2, 1956, s. 303–304.

K výsledkom Hviezdoslavovho Kubína. (Na okraj recitácie poézie a umeleckého prednesu prózy.) — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 2, 1956, s. 371–374.

Vyvrcholenie súťaže v umeleckom prednese poézie a prózy. — Učiteľské noviny, 6, 1956, č. 21, s. 2 (o III. Hviezdoslavovom Kubíne, usporiadanom v r. 1956).

III. Hviezdoslavov Kubín. Vyvrcholenie celoslovenskej súťaže v umeleckom prednese poézie a prózy. — Ľudová tvorivosť, 6, 1956, s. 316–319.

1957

K terminológii výroby vlákna a priadze. — Slovenské odborné názvoslovie, 5, 1957, s. 24–27.

K otázke jazykovednej terminológie. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 3, 1957, s. 269–271.

Chybné používanie predložky *u*. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 3, 1957, s. 337–338.

Po IV. Hviezdoslavovom Kubíne — poézia. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 3, 1957, s. 303–306.

Slovenská gramatika. Učebnica pre dvojročné pôdohospodárske školy. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1957. 8°. 208, [7] 209 s.

Monológ v recitácii. — Ľudová tvorivosť, 7, 1957, s. 480–481.

Dobrá a prepotrebná kniha. [Jazyková poradňa, Bratislava 1957.] — Učiteľské noviny, 7, 1957, č. 20, s. 6 (ref.).

„Ješitný“? — Rozhlas a televízia, 13, 1957, č. 33, s. 16.

Hviezdoslavov Kubín 1957. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 3, 1957, s. 25–26; Ludová tvorivosť, 7, 1957, s. 393–398.

1958

O vetnej melódii v slovenčine. Pamiatke Stanislava Petříka, prvého sústavného bádateľa o melódii slovenčiny. — Slovenská reč, 23, 1958, s. 313–347.

Upevnenie a rozšírenie *l* v spisovnej slovenčine. — Slovenská reč, 23, 1958, s. 91–102.

Vráťme sa k otázke skladov. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 4, 1958, s. 87–90.

Materinská moja reč — aká si mi ťažká. (Besednica o priemyselných.) — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 4, 1958, s. 180–182.

Jubilujúci Hviezdoslavov Kubín. Poézia. — Ludová tvorivosť, 8, 1958, s. 369–374.

O textilnej terminológii. — Rybárpoľský textilák, 10, 1958, č. 27–28, s. 6.

F. Daneš, Intonace a věta ve spisovné češtině, Praha 1957. — Jazykovedný časopis, 9, 1958, s. 177–181 (rec.).

1959

O zdrobneliny so slovotvornou príponou *-lko*. — Slovenské odborné názvoslovie, 7, 1959, s. 374–377.

Triedenie slovies. (Učivo pre 1. roč. odb. škôl. Problematika 7. a 9. roč. OSŠ a JSS.) — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 5, 1959, s. 9–13, 46–49.

Poklad šiestich bronzových mečov z Vyšného Sliaca. — Slovenská archeológia, 7, 1959, zv. 1, s. 71–77, nem. res. s. 177–178.

Púchovské sídlisko spreď Liskovskej jaskyne. — Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied, č. 3, 1959, s. 71–84, nem. res. s. 84–85.

Využívanie učiva o praveku na vlasteneckú výchovu. — Dějepis a zeměpis ve škole, 1, 1959, s. 143–145.

Recitačné umenie — problém. — Práca, 28. 3. 1959, s. 5.

O literárnych večierkoch. (Z činnosti recitačného krúžku Priemyselnej školy textilnej a papiernickej v Ružomberku.) — Ludová tvorivosť, 9, 1959, s. 165–167.

VI. Hviezdoslavov Kubín. — Ludová tvorivosť, 9, 1959, s. 378–381.

1960

Z textilnej terminológie. — Slovenské odborné názvoslovie, 8, 1960, s. 65–72.

Umelecký prednes v mimoškolskej činnosti. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 6, 1960, s. 181–183.

Zapaľovať srdcia a mysle poéziou. — Smena, 18. 2. 1960 s. 3.

Nová príručná slovenská gramatika. [E. Pauliny, Krátka gramatika slovenská, Bratislava 1960.] — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 6, 1960, s. 251–255 (rec.).

Slovník slovenského jazyka, I. diel — záväzný prísľub. [Slovník slovenského jazyka I, Bratislava 1959.] — Učiteľské noviny, 10, 1960, č. 8, s. 4–5 (ref.).

Parižska komúna, komúna. — Slovenská reč, 25, 1960, s. 312. — Tamže: „Zadanie“ alebo úloha? (s. 317).

Prečo si treba pohovoriť o vlastných osobných menách *Silvia*, *Silvester* a o víne *silván*. — In: Jazyková poradňa. Zv. 2. Red. G. Horák — J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1960, s. 239–240.

Wolkrov Prostějov 1960. — Ludová tvorivosť, 10, 1960, s. 351–352.

1961

Návrh úsekovej normy názvoslovia pre bavlnárske krosná. — Rozhľady po technike, ekonomike a organizácii výroby, 1, 1961, č. 4, s. 1–8 (spoluautor). Klasifikáciou hodnotíme, ale aj vychovávame. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 7, 1961, s. 50–54.

Mních pri Ružomberku v praveku a včasnej dobe dejinnej. — Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied, č. 4, 1961, s. 139–177, nem. res. s. 177–179.

Ostrá a Tupá skala nad Vyšným Kubínom. — Krásy Slovenska, 38, 1961, s. 145–147.

1962

Vetný prízvuk a melódia reči. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 8, 1962, s. 143–149.

O niektorých dvojtvaroch v praxi. — Slovenská reč, 27, 1962, s. 174–177.

K niektorým otázkam slovenskej textilnej terminológie. — Československý terminologický časopis, 1, 1962, s. 42–55.

Názvoslovie bavlnárskych krosien. — Československý terminologický časopis, 1, 1962, s. 154–163.

O slovenskej textilnej terminológii. — Opatovský priekopník, 14, 1962, č. 37, s. 3; č. 38, s. 4; č. 39, s. 2.

VII. Hviezdoslavov Kubín. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 8, 1962, s. 56–57.

VIII. Hviezdoslavovým Kubínom do nového ročníka STM! — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 9, 1962/63, s. 125–126.

VIII. Hviezdoslavov Kubín. — Umelecké slovo, 1962, s. 532–533.

1963

Pisaf *nitelnice* a či *nitelnice*? — Slovenská reč, 28, 1963, s. 111–115.

Krosná, ich časti a činnosť. (Štúdia z ľudového názvoslovia tkáčstva.) — Československý terminologický časopis, 2, 1963, s. 321–346.

Pradenie vlny. — Československý terminologický časopis, 2, 1963, s. 288–298 (spoluautor).

Pred. IX. Hviezdoslavovým Kubínom. Rozhovor s profesorom Uhlárom na návšteve Priemyselnej školy textilnej a papiernickej v Ružomberku z príležitosti školskej súťaže STM. — Umelecké slovo, 1963, s. 52.

[Diskusný príspevok na konferencii o vývinových tendenciách dnešnej spisovnej slovenčiny a o problémoch jazykovej kultúry, konanej v dňoch 2.–4. 4. 1962 v Bratislave.] — In: Jazykovedné štúdie. 7. Spisovný jazyk. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1963, s. 45–46.

B. Mocarska-Falińska, Słownictwo Warmii a Mazur. Uprawa i obróbka lnu, Wrocław 1959. — Československý terminologický časopis, 2, 1963, s. 312–314 (ref.).

Damask a Damašek. — Slovenská reč, 28, 1963, s. 369.

1964

Praslen, či prasleň? — Slovenská reč, 29, 1964, s. 98–102.

O pôvode českého názvu *stávek*. — Československý terminologický časopis, 3, 1964, s. 308–310.

Hrady — hradiská — zámky — kaštiele — kúrie. — Krásy Slovenska, 41, 1964, s. 434–435, 454–455.

O učiteľoch a umeleckom prednese. (Pripomienky k článkom Vladimíra Rusku.) — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 10, 1963/64, s. 251–253.

Z histórie [Liptova a Oravy]. — In: Západné Tatry a Chočské pohorie. Red. J. Kajan et al. Bratislava, Šport 1964, s. 39–49.

Pred jubilejným X. Hviezdoslavovým Kubínom. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 10, 1963/64, s. 273–275.

Jubilejný X. Hviezdoslavov Kubín — desať rokov práce s umeleckým prednesom. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 11, 1964/65, s. 119–121.

Náš recitátor. — Hviezdoslavov Kubín, 10, 1964, č. 2, s. 4.

Desať rokov Hviezdoslavovho Kubína. Myšlienky a spomienky z príležitosti jubilejného 10. Hviezdoslavovho Kubína. Desať rokov v službách našej poézie. — Hviezdoslavov Kubín, 10, 1964, č. 3, s. 4–7.

Na nových cestách umeleckého prednesu. Na jubilejnom X. HK. — Hviezdoslavov Kubín, 10, 1964, č. 4, s. 2.

Pred jubilejným desiatym Hviezdoslavovým Kubínom. Skúsenosti z Ružomberka. — Umelecké slovo, 1964, s. 24–25.

Desať Hviezdoslavových Kubínov. — Nová Orava, 15, 1964, č. 39, s. 3.

Strmý, nevychodený chodník. O divadlách poézie. — Umelecké slovo, 1964, s. 55–56.

O spojke *novšak*. — Slovenská reč, 29, 1964, s. 56.

1965

O tvaroch s vkladnou hláskou -á- v gen. pl. podstatných mien. — Slovenská reč, 30, 1965, s. 92–100.

Názvy pre prasličky na vretenách v slovenskom ľudovom názvosloví. — Česko-slovenský terminologický časopis, 4, 1965, s. 219–230.

Zámok. — Slovenská reč, 30, 1965, s. 335–343.

Budúcnosť nášho ľudu a život si vyžadujú dôkladnú pravopisnú reformu. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 12, 1965/66, s. 130–134.

Polemika o nadbytočnej interpunkcii. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 12, 1965/66, s. 101–104.

Hviezdoslavov Kubín do druhého desaťročia. — Hviezdoslavov Kubín, 11, 1965, č. 1–2, s. 2.

Z galérie víťazov HK. Po cestách strasti a úspechov Dany Špalekovej. — Hviezdoslavov Kubín, 11, 1965, č. 3, s. 4.

Ako s detskými recitátormi. — Hviezdoslavov Kubín, 11, 1965, č. 3, s. 14.

Z prehliadok umeleckého prednesu. Štart na Sládkovičovu Radvaň. — Umelecké slovo, 1965, s. 66–67.

Ružomberok — kedy a ako vznikol. — Nový Liptov, 7, 1965, č. 47, s. 2; č. 48, s. 2.

Krosná miesto *stavov*. — Práca, 15. 1. 1965, s. 3; Rybárpoľský textilák, 17, 1965, č. 5, s. 4.

Po Chalupkovom Brezne. — Umelecké slovo, 1965, s. 179–180.

Po novom úspešnom počíne. XI. Hviezdoslavov Kubín. — Hviezdoslavov Kubín, 11, 1965, č. 4, s. 2–3.

1966

Zrebe (*zhrebe*). (Význam, pôvod, rozšírenie a morfológické zaradenie.) — Slovenská reč, 31, 1966, s. 228–235.

Vretená a kolovraty na Slovensku. Ľudová výroba nití a nástroje. — In: Sborník Slovenského národného múzea. 60. Etnografia 7. Red. Š. Mruškovič et al. Martin, Obzor 1966, s. 9–54, nem. res. s. 54–55.

O čistotu slohových útvarov písomných prác zo slovenského jazyka. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 13, 1966/67, s. 15–17.

O úspešný dialóg s učiteľmi a recitátormi — deťmi. (K Hviezdoslavovmu Kubínu 1966.) — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 12, 1965/66, s. 227–228.

Poézia ovládla zámok. — Umelecké slovo, 1966, s. 266–268.
 Divadielko poézie LŠU z Ružomberka. — Hviezdoslavov Kubín, 12, 1966, č. 1, s. 3.
 Po XII. Hviezdoslavovom Kubíne. — Hviezdoslavov Kubín, 12, 1966, č. 4, s. 2–4.
 Z textilnej slovenčiny. (*Krosná, brdo, nitelnice, ziva.*) — Rybárpoľský textilák, 18, 1966, č. 20, s. 3. — Tamže: *Pradiareň, predpradiareň, dopradiareň a pradiarsky. Predvíjareň a predkáčovňa* (č. 21, s. 3). — *Farbiareň. Trepanie bavlny a trepací stroj* (č. 27, s. 3). — *Nastaviť stroj — nastavovač (nie zoraďovač)* (č. 32, 33, s. 5).
 Z dejín Liptova. — Nový Liptov, 8, 1966, č. 9, s. 2; č. 10, s. 2; č. 24, s. 2; č. 25, s. 2; č. 26, s. 2; č. 27, s. 2; č. 28, s. 2; č. 29, s. 2; č. 30, s. 2; č. 31, s. 2; č. 32, s. 2; č. 35, s. 2; č. 36, s. 2; č. 37, s. 2; č. 39, s. 3; č. 41, s. 2; č. 42–43, s. 2; č. 44, s. 2; č. 45, s. 2; č. 46, s. 2.
 Nevšedné jubileum. — Recitátor Jozef Mladoň 50-ročný. — Hviezdoslavov Kubín, 12, 1966, č. 1, s. 2.

1967

Tvary *bou, mau* a *dobró, dobrieho* a spisovná slovenčina. — Slovenská reč, 32, 1967, s. 44–50.
 Viazaná výslovnosť a znelostná spodoba. — Kultúra slova, 1, 1967, s. 146–150.
 Z problematiky liptovských miestnych názvov. Rod a tvary názvu *Sokolče*. — Slovenská reč, 32, 1967, s. 294–297.
 Z problematiky miestnych názvov a odvodených slov. — Slovenská reč, 32, 1967, s. 154–161.
 O ortoepii a o kultúre reči vôbec. — In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967, s. 185–188.
 Samopašná diéta čiže zo zvukového bohatstva slovenčiny. — Kultúrny život, 22, 1967, č. 34, s. 1, 9.
 Básnik opisuje? — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 13, 1966/67, s. 221.
 O grafickom znázorňovaní vetných členov na skúškach. — Učiteľské noviny, 17, 1967, č. 18, s. 2.
 Slovné vyjadrenie chemických vzorcov. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 13, 1966/67, s. 255–256.
 Prostredie, recitátor, kritik. — Umelecké slovo, 1967, s. 55.
 O práci s knihou. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 13, 1966/67, s. 312–313.
Pantľa, pentľa. — Slovenská reč, 32, 1967, s. 127–128. — Tamže: *Bez zvyšku, bez sporu, bez zmyslu, bez strachu* ap. (s. 254–255).
 Slovenčina moja... Začína sa už zasa *zahajovanie*? — Učiteľské noviny, 17, 1967, č. 42, s. 4. — Tamže: *Vykanie, bolkanie a onikanie* (č. 45, s. 4). — *Výraznosť a zvučnosť dvojhlások* (č. 46, s. 4). — *Mnoho jednaní — málo roboty* (č. 48, s. 4). — *Ondiat, nanášať, previesť a prevádzať* (č. 49, s. 4). — *Obojperné v (y)* (č. 51–52, s. 4).

1968

Kultivovaná výslovnosť — podmienka recitačného umenia. (Na okraj 13. Hviezdoslavovho Kubína.) — Kultúra slova, 2, 1968, s. 33–37.
 O pravidlách slovenskej spisovnej výslovnosti. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 15, 1968/69, s. 106–110.
Duklianský a dukelský. — Kultúra slova, 2, 1968, s. 147–149.
 Z problematiky liptovských miestnych názvov. — Slovenská reč, 33, 1968, s. 356–362.
 Starostlivosť o jazykovú kultúru vo všetkých školách a predmetoch. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 14, 1967/68, s. 129–133.
Málinô alebo *Málinô Brdo* [! = brdo]. — Ružomberský hlas, 1, 1968, č. 6, s. 5.
 Názvy *Ostrô, Bystrô, Plačlivô, Málinô* a otázka *Máliného brda*. — Krásy Slovenska, 45, 1968, s. 424–425.

- Z dejín Ružomberka. — Krásy Slovenska, 45, 1968, s. 248–252.
- Na besede s Andrejom Plávkom. — Ružomerský hlas, 1, 1968, č. 9, s. 1.
- Členovia Matice sa aktivizujú. — Ružomerský hlas, 1, 1968, č. 7, s. 4.
- [Diskusné príspevky na I. slovenskej onomastickej konferencii, konanej v dňoch 5.–6. 12. 1967 v Bratislave.] — In: I. slovenská onomastická konferencia. Bratislava, 5.–6. decembra 1967. Zborník materiálov. Red. V. Blanár — M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied a Slovenská onomastická komisia pri Vedeckom kolégiu jazykovedy SAV 1967 (rozmn. pre internú potrebu), s. 201–297, 268–269.
- Stráž nad mestom „medzi horami“. — Ružomerský hlas, 1, 1968, č. 6, s. 2.
- Matica slovenská aj v Ružomberku. — Ružomerský hlas, 1, 1968, č. 5, s. 5.
- V Rybárpoli hrali Urbánka. — Ružomerský hlas, 1, 1968, č. 4, s. 3, 6.
- Zo starých dejín mesta Ružomberka. — Ružomerský hlas, 1, 1968, č. 2, s. 5.
- I. Houdek o dejinách mesta. — Ružomerský hlas, 1, 1968, č. 2, s. 3.
- Čudné normovanie názvov priemyselných výrobkov. (Z názvoslovia tkanín.) [Názvosloví tkanín, Praha 1965.] — Kultúra slova, 2, 1968, s. 87–89 (posudok slovenských termínov v norme).
- Monografia Ružomberok. [Ružomberok. Historicko-vlastivedná monografia, Red. Z. Hochmuth et al. Banská Bystrica, Stredoslovenské vydavateľstvo 1969.] — Ružomerský hlas, 1, 1968, č. 8, s. 7 (správa).
- Hoci. — Kultúra slova, 2, 1968, s. 51–52. — Tamže: *Úžitkové umenie, nie užité umenie* (s. 114–115). — *Bude világoš* (s. 164–165).
- Slovenčina moja... Písmeno ô — dvojhláska uo. — Učiteľské noviny, 18, 1968, č. 1, s. 4. — Tamže: Zo slovenských väzieb (č. 2, s. 4). — Starostlivosť o ústny prejav (č. 3, s. 4). — Mäkká hláska ĺ (č. 4, s. 4). — Disciplína prejavu (č. 4, s. 4). — O čistú bielizeň aj reč (č. 5, s. 4). — Reč je o listoch (č. 7, s. 4). — Spisovne v každom predmete (č. 9, s. 6). — Slovenčina v športe (č. 10, s. 5). — Zme či Sme a písmenkovaná výslovnosť (č. 11, s. 7). — Roku 1918, keď... (č. 12, s. 4). — Zdvojené spoluhlásky (č. 15, s. 7). — Z našej kuchyne a jedálne (č. 18, s. 4). — Po nadpise a dátume — BODKA (č. 23, s. 4).
- Hviezdoslavove Kubiny. — Pravda, 18. 10. 1968, s. 7.
- Hviezdoslavov Kubín. — Ružomerský hlas, 1, 1968, č. 7, s. 3.
- Romanista dr. Jozef Felix jubiluje. — Ružomerský hlas, 1, 1968, č. 4, s. 2.

1969

- Spĺývavá výslovnosť v slovenčine. — In: Jazykovedný zborník venovaný prof. PhDr. Štefanovi Tóvikovi, CSc., k šesťdesiatym narodeninám, Red. O. Bungalnič et al., Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969, s. 119–126, angl. res. s. 126–127.
- Rezná tkanina a či zrebná tkanina? — Kultúra slova, 3, 1969, s. 265–266.
- O slovách *tryskať* (*trysknúť*) a *tryska*. — Kultúra slova, 3, 1969, s. 112–113.
- Z problematiky miestnych názvov. — Slovenská reč, 34, 1969, s. 164–170.
- Tri liptovské miestne názvy. — Slovenská reč, 34, 1969, s. 226–233.
- Závady, Lehoty, Vole, Závadky*. (Akou rečou hovoria miestne názvy.) — Kultúra slova, 3, 1969, s. 16–21.
- O učebniciach a vyučovaní slovenskej literatúry. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 16, 1969/70, s. 117–120.
- Po druhom ročníku Kultúry slova. — Slovenská reč, 34, 1969, s. 308–313.
- Ružomberok a jeho okolie v praveku a na úsvite dejín. — In: Ružomberok. Historicko-vlastivedná monografia. Red. Z. Hochmuth et al. Banská Bystrica, Stredoslovenské vydavateľstvo 1969, s. 39–52 (spoluautor).
- Naše školstvo. — In: Ružomberok. Historicko-vlastivedná monografia. Red. Z. Hochmuth et al. Banská Bystrica, Stredoslovenské vydavateľstvo 1969, s. 262–272 (spoluautor).
- Kultúra v socializme. — In: Ružomberok. Historicko-vlastivedná monografia. Red. Z. Hochmuth et al. Banská Bystrica, Stredoslovenské vydavateľstvo 1969, s. 273–280.

Prečo *Mních*? — Ružomberský hlas, 2, 1969, č. 2, s. 5.
 Prví na krajskej prehliadke recitátorov. — Ružomberský hlas, 2, 1969, č. 5, s. 4.
 Najlepší recitátori v okrese. — Ružomberský hlas, 2, 1969, č. 3, s. 1.
 Galéria Ludovíta Fullu v Ružomberku. — Krásy Slovenska, 46, 1969, s. 432–433.
 Národný umelec [L. Fulla] medzi nami. — Ružomberský hlas, 2, 1969, č. 2, s. 3.
 Majster Fulla s defmi. — Ružomberský hlas, 2, 1969, č. 2, s. 3.
 Klenot Ružomberka a Republiky. — Ružomberský hlas, 2, 1969, č. 6, s. 5, 7 (o L. Fullovi a Fullovej galérii).
 So spevom a tancom k maticiarom do Štúrova. — Ružomberský hlas, 2, 1969, č. 2, s. 3.
 Plány činnosti Matice slovenskej v Ružomberku. — Ružomberský hlas, 2, 1969, č. 1, s. 3.
 Salvov Ružomberok. — Ružomberský hlas, 2, 1969, č. 7, s. 2.
 Vyšla monografia mesta. [Ružomberok. Historicko-vlastivedná monografia. Red. Z. Hochmuth et al. Banská Bystrica, Stredoslovenské vydavateľstvo 1969.] — Ružomberský hlas, 2, 1969, č. 7, s. 5–6 (ref.).
 Slovenské choroby a úsad. — Lud, 16. 9. 1969, s. 5.
Udialo sa a stalo sa. — Kultúra slova, 3, 1969, s. 313–314.
 Zvučnosť slovenčiny a dvojhlásky. — P 24 — Pravda na víkend, 2, 1969, č. 8, s. 6. — Tamže: Kultúra slova do nového ročníka (č. 18, s. 6).

1970

O viacrodovosti deverbátiva zo základu *zhreb-*: *zrebe, zreby, zrebie*. — Slovenská reč, 35, 1970, s. 369–374.
 Nie sú vari krásne naše zámky? — Kultúra slova, 4, 1970, s. 42–48.
Hostince, krčmy, furmanské krčmy a ubytovacie hostince. (Jazykovedné a kultúrohistorické poznámky.) — Kultúra slova, 4, 1970, s. 149–153.
 Štylistická hodnota spojení *to sa volá ... a tomu sa hovorí ...* — Kultúra slova, 4, 1970, s. 301–304.
Žiadam od vás, chcem od vás (nie po vás). — Kultúra slova, 4, 1970, s. 215.
 Dva vlastnícke názvy z hornej Nitry: *Drahožica* a *Radobica*. — Slovenská reč, 35, 1970, s. 106–111.
 Pôvod názvu *Mohelnica*. — Slovenská reč, 35, 1970, s. 174–178.
 Pôvod názvov obcí v liptovskej zátopovej oblasti. — In: Liptov. 1. Vlastivedný zborník. Red. E. Kufčák et al. Martin, Osveta 1970, s. 163–172.
 Náčrt dejín Priemyselnej školy textilnej a papiernickej v Ružomberku. — In: Pamätnica 30 rokov Strednej priemyselnej školy textilnej a papiernickej v Ružomberku 1940–1970. Red. V. Dubský — V. Uhlár, Ružomberok, ZRPŠ pri SPŠTP 1970, s. 18–35.
 Publikčná činnosť vyučujúcich. — In: Pamätnica 30 rokov Strednej priemyselnej školy textilnej a papiernickej v Ružomberku 1940–1970. Red. V. Dubský — V. Uhlár. Ružomberok, ZRPŠ pri SPŠTP 1970, s. 133–136.
 Viac pozornosti slovenčine. — Textilák, 22, 1970, č. 2, s. 2.
 Príspevok do ankety čitateľov o súčasnej slovenskej literatúre. — Romboid, 1970, č. 1, s. 66–67.
 Reč Liptákov. — Liptov, 12, 1970, č. 1, s. 3.
 Ružomberok. Historicko-vlastivedná monografia. Red. Z. Hochmuth et al. Banská Bystrica, Stredoslovenské vydavateľstvo 1969. — In: Liptov. 1. Vlastivedný zborník. Red. E. Kufčák et al. Martin, Osveta 1970, s. 291–293.
 Znepokojujúce jazykové nedostatky učebnice literatúry. — Kultúra slova, 4, 1970, 253–254 (poznámky k jazykovej stránke učebnice J. Minárika — V. Marčoka — M. Gašparika Literatúra pre prvý ročník stredných odborných škôl, Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969).
 „Lala, ako sa to tela vála“. P 24 — Pravda na víkend, 3, 1970, č. 5, s. 6. — Tamže: O pôvode Prešova (č. 35, s. 6). — Znova o pôvode Prešova (č. 39, s. 6) — „Pani doktor, bola ste?“ (č. 41, s. 6). — O pôvode názvu Košíc (č. 49, s. 6).

1971

- Terminológia pradiarstva. Bratislava, nakladateľstvo Alfa 1971. 8°. 141, [1] s. (spoluautor).
- Z problematiky melódie opytovacích viet v slovenčine. — In: Jazykovedné štúdie. 11. Jónov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1971, s. 245–261.
- Skúsenosti s pravopisom priamych rečí. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 17, 1970/71, s. 311–314.
- Prejavy spoločenského a jazykového nevksu. — Kultúra slova, 5, 1971, s. 225–228.
- Papiernický, celulózový, celulózovo-papiernický. — Kultúra slova, 5, 1971, s. 42–45.
- Z práce predmetovej komisie slovenského jazyka. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 17, 1970/71, s. 186–188.
- Rod zemepisných názvov z pomenovaní etnických skupín. — Slovenská reč, 36, 1971, s. 252–260.
- Miestne názvy z mien etnickej príslušnosti (*Vlachy, Prusy, Čechy, Sekule, Moravce, Nemce, Uherce*). — Kultúra slova, 5, 1971, s. 82–87.
- História okolo „gramatickej“ Maľatinej. — Orava, 5, 1971, č. 38, s. 6.
- Bude Podbiel a Malatiná s ť? — Orava, 6, 1972, č. 4, s. 6. — Tamže: O pôvode názvov Námestova a Tvrdošína (č. 20, s. 7).
- Dolný či Nižný Kubín? — Orava, 5, 1971, č. 33, s. 3.
- Pokoj nie je izba. — Orava, 5, 1971, č. 34, s. 6.
- Hruštín nikdy nebol týnom. — Orava, 5, 1971, č. 51, s. 3.
- Vyšla potrebná publikácia. [Okál, K. — Uhlár, V., Terminológia pradiarstva, Bratislava, Alfa 1971.] — Textilák, 23, 1971, č. 38, s. 3 (správa).
- Fotografista, fotograf, fotografovať, fotografia; nie fotiť ani fotka. — Kultúra slova, 5, 1971, s. 357–358.
- Bobrov, Bobrovec — bobrovský. — Nedeľná Pravda, 4, 1971, č. 5, s. 6. — Tamže: Oravec a Oravčan (č. 21, s. 6). — Pes breše a vietor nesie (č. 27, s. 6). — Bielice, Kršteňany a Skačany (č. 37, s. 6).
- Nehovorme ani ahoj, ani čau! — Textilák, 23, 1971, č. 38, s. 4.
- Termíny a odborný štýl. — Textilák, 23, 1971, č. 40, s. 2.
- Úspešné slávnosti poézie. — Textilák, 23, 1971, č. 42, s. 3.
- O čistotu slovenčiny. — Textilák, 23, 1971, č. 42, s. 4.
- Zosukáreň a previjáreň. — Textilák, 23, 1971, č. 43, s. 4.
- Z nových termínov. — Textilák, 23, 1971, č. 44, s. 4.
- Za dobrým termínom treba chodiť. — Textilák, 23, č. 45–46, s. 8.
- Buď pozdravená, práca. [Buď pozdravená, práca. Ružomberok 1971.] — Textilák, 23, 1971, č. 48, s. 6. (ref.).

Redakčná činnosť

Redakčná činnosť v časopisoch: Ružomberský hlas, 2, 1969 (člen red. rady).

Redakčná činnosť v publikáciách: Ružomberok. Historicko-vlastivedná monografia. Red. Z. Hochmuth et al. Banská Bystrica, Stredoslovenské vydavateľstvo 1969. 358 s. (spoluredaktor). — Pamätnica 30 rokov Strednej priemyselnej školy textilnej a papiernickej v Ružomberku 1940–1970, Ružomberok, Združenie rodičov a priateľov školy pri Strednej priemyselnej škole textilnej a papiernickej 1970. 284 s. (spoluredaktor).

Zostavil L. Dvonč

Koncom roku 1971 vyšiel 11. zväzok zborníka *Jazykovedné štúdie* s podtitulom Jónov zborník (Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 322 strán). Zborník je venovaný prof. E. Jónovi, vedeckému pracovníkovi Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV na jeho šesťdesiate narodeniny. Pri naša vedecké štúdie z pera slovenských jazykovedcov, ako aj dvoch sovietskych slovakistov. Sú tu príspevky týkajúce sa výskumu súčasného slovenského spisovného jazyka, príspevky z oblasti výskumu slovenských nárečí a príspevky z dejín slovenčiny. V tomto prehľade sa zameriame na príspevky zo súčasného spisovného jazyka (ktoré vcelku v zborníku prevažujú).

J. Mistrík v štúdiu *Kvantitatívna analýza lexiky dialógu* (s. 5–19) podáva frekvenčný slovník konverzačného štýlu slovenčiny na základe materiálu z 10 divadelných hier od štyroch autorov, zväčša súčasných dramatikov. Aby sa ráz lexiky konverzačného štýlu ukázal vypuklejšie, autor porovnáva frekvenciu lexiky konverzačného štýlu s frekvenciou slov v publicistickom štýle. Bolo by zaujímavé porovnať výsledky tohto výskumu s výsledkami, ktoré by sa dosiahli na základe materiálu z niektorých iných dramatických autorov, napr. Palárika, Barča-Ivana, Bukovčana. — J. Mlacek v štúdiu *O variantoch a aktualizácii frazeologizmov* (s. 20–29) pokračuje vo svojom sústavnom výskume slovenskej frazeológie. Frazeológiu nepokladá za súčasť lexikológie, ale za osobitnú jazykovednú disciplínu, ktorá má samostatné miesto medzi inými náukami o jazyku. Aktualizácie jednotlivých frazeologizmov dokladá autor predovšetkým z poézie, hoci podľa neho aktualizované frazeologické jednotky sú najmä v poézii a v publicistickom štýle. Pokiaľ ide o varianty frazeologických jednotiek (podľa autorových slov formy frazeologizmu, ktoré sa vzájomne odlišujú vo zvukovej, morfolologickej, syntaktickej alebo lexikálnej zložke), bude potrebné odlíšiť individuálne autorské útvory od jednotiek, ktoré sa v jazyku širšie používajú.

M. Ivanová-Šalingová (*Aktualizovaná expresivita jazykových prostriedkov*, s. 30–46) si všima takú expresivitu vyjadrovacích prostriedkov, ktorá sa dosahuje istými významovými posunmi neutrálnych, neexpresívnych jazykových prostriedkov. Niektoré príklady sa nám zdajú problematické, napr. slovo *hnedý* vo význame „nacionalista“ (Slovník slovenského jazyka pozná použitie slova *hnedý* v prenesenom význame „príslušník Hitlerovej nacistickej strany“, ale ani takéto používanie slova *hnedý* nemožno dnes kvalifikovať ako bežné, hoci už napr. slová *červený* a *biely* sa v prenesenom význame pevne používajú). Z autorkinho príspevku sa napr. ukazuje, že pri spracovaní niektorých prenesených významov sú v Slovníku slovenského jazyka isté nedopatrenia, resp. je istá nejednotnosť (napr. aj pri slovách *biely* a *červený* ako substantivizovaných pomenovaniach). — Expresivitou sa zaoberá aj M. H a y e k o v á (*Stupňovanie expresivnosti v slovenčine*, s. 47–56). Autorka hovorí o štyroch stupňoch prídavných mien v neutrálnej rovine, napr. *chudorľavý* — *chudý* — *chudší* — *najchudší*, a v expresívnej rovine, napr. *hrubý* — *hrubizný* — *hrubičizný* — *hrubitánsky*. Výklad o štyroch stupňoch v rámci „neutrálnej roviny“ nepokladáme za správny. Autorka tu nevhodne spája tzv. absolútne a relatívne stupňovanie. Relatívne stupňovanie tvorí samostatnú kategóriu (bežne sa vlastne iba o tomto stupňovaní hovorí ako o stupňovaní) s pevne vyznačenými formami 2. a 3. stupňa. Autorka sama hovorí, že adjektíva *chudorľavý*, *červenkový*,

belúskavý z formálnej stránky nie sú stupne k slovám *chudý*, *červený*, *belasý*, ale vraj zo sémantickej stránky ich možno zaradiť do intezitnej škály nimi vyjadrenej vlastnosti. Podľa našej mienky – opakujeme – nemôžeme ich takto spájať, lebo je zásadný rozdiel medzi absolútnym a relatívnym vyjadrením stupňa vlastnosti. A ak sa dáva do jedného radu slovo *chudorľavý* so stupňami slova *chudý*, neberie sa do úvahy to, že slovo *chudorľavý* má podružné významové prvky (porov. v Slovníku slovenského jazyka). Sporné sú aj príklady v rámci „expresívnej roviny“. V rade *veľký* – *velikánsky* – *veličízný* nejde o štyri stupne, ale len o tri. Pri tomto príklade autorka sama pochybuje, či pri slovách *velikánsky* a *veličízný* ide o varianty alebo o osobitné stupne. Podľa nás medzi slovami *velikánsky* a *veličízný* niet rozdielu, na čo ukazuje aj výklad v SSJ. Sloveso *hrabkať* údajne vyjadruje len menšiu intenzitu deja. Ale *hrabkať* je „jemne, zľahka hrabať“, čo ukazuje, že nejde len o intenzitu.

A. Habovštiak a K. Habovštiaková uverejňujú štúdiu *O dvoch príčinách synonym v spisovnej slovenčine* (s. 57–68). Jedna príčina vzniku synonym v spisovnom jazyku je v preberaní slov z nárečí, druhá príčina je v preberaní slov z cudzích jazykov. Hovorí sa tu, že zo slov známych v nárečiach prenikol do spisovného jazyka najčastejšie jeden názov, časté sú však aj prípady, že prenikli aj dva názvy, výnimočne aj viac ako dva. Tu sa nám nezdá vo všetkých prípadoch vzťahu spisovných a nárečových slov používať výraz „penikol“, resp. „penikli“. Spisovná slovenčina je založená na stredoslovenskom nárečí, pravda, nie priamo, ale cez tzv. kultúrnu stredoslovenčinu. Slová z tohto nárečia do spisovného jazyka „neprenikli“, ale stali sa integrálnou súčasťou na základe povýšenia stredoslovenského nárečia na spisovný jazyk, resp. na základe osnovania spisovnej slovenčiny na stredoslovenskom základe. O „peniknutí“ nárečového slova do spisovného jazyka je azda vhodnejšie hovoriť iba tam, kde ide o uplatnenie sa slov z iných nárečí. Teda slovnú zásobu nárečí v pomere k slovnej zásobe spisovného jazyka nemožno brať na jednej „úrovni“, nediferencovane. Je pritom len pochopiteľné, že slovná zásoba spisovnej slovenčiny, hoci je v podstate založená na stredoslovenskej nárečovej lexike, nie je mechanickým prevzatím tejto lexiky v úplnosti. Z tohto ponímania vyplývajú aj isté závery pre posudzovanie otázky príčin peniknutia tautoným do slovnej zásoby spisovného jazyka. Pokiaľ ide o tzv. synonymá diferencované štylisticky, nepatria sem synonymá *polazník* – *koledník* a i., z ktorých jeden výraz je nárečový a druhý spisovný. Nejde o štylisticky diferencované synonymá, keďže jeden výraz patrí do spisovného jazykového útvaru a druhý do nárečového jazykového útvaru, nie do dvoch štýlov toho istého jazykového útvaru. Ako synonymá spisovného jazyka nemôžeme kvalifikovať ani dvojice slov, z ktorých jeden člen je slovo cudzieho pôvodu, ale sa hodnotí ako nárečové, napr. *špilka* – *palička*, *drievko* (s. 67). Pokiaľ teda hovoríme o synonymite v spisovnom jazyku, musíme brať do úvahy iba spisovné pomenovania. Nárečové slová s rovnakým významom, využívané s osobitným zámerom v spisovných jazykových prejavoch, napr. v krásnej literatúre na charakterizovanie reči postáv, nie sú spisovné synonymá. Pokiaľ sa v závere hovorí o činiteľovi dialektologickom a historickom ako dvoch závažných činiteľoch podmieňujúcich existenciu synonym v spisovnom jazyku, bolo by zaiste vhodnejšie hovoriť o činiteľovi nárečovom a „cudzojazyčnom“, príp. „interlingválnom“.

K. Palkovič v štúdií s priširokým názvom *Spôsoby pomenovania v ná-*

rečiach a v spisovnom jazyku (s. 69–77) hovorí o pomenovaniach mäsa z domácich zvierat v slovenských nárečiach v porovnaní s pomenovaniami, ktoré sa ustálili v spisovnom jazyku (napr. *hovädzina*, *baranina* a pod.). — J. Ružička (*Krátky normatívny slovník*, s. 78–83) podáva rámcovú koncepciu Krátkeho normatívneho slovníka, pripravovaného v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV. Hovorí o ciele slovníka, rozsahu, výbere slov, ich hodnotení, hniezdovaní, o prameňoch slovníka a postupe práce na slovníku. Predpokladá sa, že tento stručný, prísne normatívny slovník by mal obsahovať asi 50–60 tisíc slov. — V štúdii *Slová s príponou -osť v slovenčine* (s. 84–92) J. Horecký na základe tzv. komplexných symbolov zatrieďuje slová na *-osť* do štyroch hlavných skupín: názvy vlastnosti ako substantivizované adjektíva, názvy spôsobu ako substantivizované slovesá, názvy počtu a názvy kondenzátov. Treba len uviesť, že napr. pod substantivizovanými adjektívami sa tu nerozumejú prídavné mená, ktoré sa stali podstatnými menami, ale podstatné mená, v ktorých ide o prevod vlastnosti z kategórie prídavných mien do kategórie podstatných mien, napr. *mladý* — *mladosť*.

Slovotvornú štruktúru slov typu *kritičnosť* (v dnešnom spisovnom jazyku neproduktívna skupina) si všima F. Buffa (*O slovotvornej štruktúre slov typu kritičnosť v spisovnej slovenčine*, s. 93–95). Keďže prídavné mená typu *kritičný* sa dnes nevyskytujú, za slovotvorný základ slov typu *kritičnosť* pokladá podstatné mená, pričom podľa zakončenia fundujúceho výrazu vydeľuje sufix, resp. variant sufixu *-nosť* (*kritika* — *kritičnosť*), *-čnosť* (*história* — *historičnosť*) alebo variant *-ičnosť* (*balada* — *baladičnosť*). Podľa neho ide o varianty sufixu *-osť*. Pravda, je to vystihnutie slovotvornej štruktúry týchto slov v dnešnom spisovnom jazyku, pôvodne nešlo o deriváty podstatných mien, ale o deriváty prídavných mien (*kritičný*, *baladičný* a pod.). Toto riešenie vyvoláva niektoré otázky. Ako ukazuje J. Horecký v cit. štúdii, hlavnou funkciou prípony *-osť* je tvoriť podstatné mená vlastnosti transpozíciou od kvalitatívnych adjektív. Abstraktá typu *kritičnosť* majú rovnaký význam ako abstraktá typu *kritickosť*, čo sa vyjadruje aj písaním *kritičnosť/kritickosť*. V Pravidlách slovenského pravopisu a v Slovníku slovenského jazyka sa slová typu *kritickosť* a *kritičnosť* uvádzajú spolu pri príslušných prídavných menách, čo ukazuje, že sa chápu ako deriváty prídavných mien. Podľa nášho názoru slová typu *kritičnosť* pre tesný vzťah k slovám typu *kritickosť*, ktoré sú derivátmi prídavných mien, lepšie by bolo vykladať ako pozostatky starších, dnes už nejestvujúcich prídavných mien typu *kritičný* alebo ako formy utvorené analogicky.

Podľa Š. Peciara (*K vymedzeniu pojmu súčasnej spisovnej slovenčiny*, s. 116–121) začiatok súčasnej etapy vo vývine spisovnej slovenčiny možno klásť na koniec štyridsiatych alebo na začiatok päťdesiatych rokov. Autor sa zmieňuje o používaní termínov *súčasná obdoba*, *súčasný spisovný jazyk*, *súčasná spisovná slovenčina v širšom a užšom zmysle*. Myslím, že by sme termíny *súčasný spisovný jazyk* a *súčasná spisovná slovenčina* mali používať iba v užšom zmysle. Termín *súčasná obdoba spisovnej slovenčiny* sa používa len v užšom zmysle. K termínu *súčasný spisovný jazyk* (*súčasná spisovná slovenčina*) ako synonymný sa používa termín *dnešný spisovný jazyk* (*dnešná spisovná slovenčina*). Špecifické črty súčasnej spisovnej slovenčiny, ktorými sa odlišuje od spisovného jazyka predchádzajúcich období, sú podľa Š. Peciara zvýšená racionalizácia a súčasná funkčná diferenciácia vyjadrovacích prostriedkov, zosilnenie podielu odbornej terminológie v slovnej zásobe, silná internacionali-

zacia odbornej terminológie, rozvoj odborného a publicistického štýlu a jeho prenikanie do beletrie. Zdá sa, že osobitné črty súčasného jazyka sa hľadajú predovšetkým v slovnej zásobe. Nehovorí sa o nejakých novších črtách hláskoslovnej, gramatickej a slovotvornej stavby jazyka (na s. 119 sa iba konštatuje, že základné črty hláskoslovnej, gramatickej a slovotvornej stavby nášho spisovného jazyka sa ustálili dávno pred r. 1940). Bolo by potrebné preskúmať otázku vymedzenia súčasnej spisovnej slovenčiny aj z hľadiska vyčleňovania sa špecifických „súčasných“ hláskoslovných a gramatických črt.

L. N. S m i r n o v pokračuje v štúdiu vidového systému spisovnej slovenčiny rozborom vidových protikladov typu *padat* – *padnúť* (*O vidových opoziciách tipa padat – padnúť v sovremennom slovackom literaturnom jazyke*, s. 159–164). Nejde podľa neho o čisto vidový protiklad, ale aj o rozdiel v spôsobe slovesného deja. – P. O n d r u s v štúdiu *Členenie zámen* (s. 165–170) vyslovuje názor, že zámená sú mimo systému slovných druhov. Zámená sa rozkladajú naprieč ostatnými slovnými druhmi, t. j. číslovkami, prídavnými menami a podstatnými menami. Pod formuláciou, podľa ktorej zámená stoja mimo systému slovných druhov, autor má na mysli fakt, že zámená nepredstavujú osobitný slovný druh. Zámená autor člení na dve hlavné skupiny opytovacích a neopytovacích zámen, pričom v rámci obidvoch skupín vydeľuje substantívne, číslovkové, adjektívne a príslovkové zámená. Ak sú zámená súčasťou podstatných mien, prídavných mien, čísloviek a prísloviek, možno ich v rámci týchto slovných druhov rozdeliť na opytovacie a neopytovacie, ale nemôžeme už deliť opytovacie a neopytovacie na substantívne, adjektívne, číslovkové a príslovkové. Okrem toho, ak napr. časť zámen predstavuje podstatné mená, iná prídavné mená atď., patria nakoniec tieto slová do „systému slovných druhov“, pravda, ako súčasť iných slovných druhov, nie ako osobitný slovný druh.

J. K a č a l a v štúdiu *Jeden typ prívlastku* (s. 171–184) ukazuje, že spojka *ako* môže okrem iného uvádzať aj prívlastok. Zároveň podáva štylistickú charakteristiku postpozitívneho substantívneho prívlastku s *ako*. Pokladá ho za typický prostriedok odborného vyjadrovania. – F. M i k o v štúdiu *Generovanie príslovkového určenia v slovenčine* (s. 185–202) formuluje problematiku príslovkového určenia v piatich bodoch (odvodenie príslovkového určenia, otázka poradia jednotlivých druhov príslovkového určenia atď.). Keďže jedným z nastolených a riešených problémov je aj otázka pomeru príslovkového určenia k predmetu, článok je zároveň aj príspevkom k riešeniu problematiky tohto vetného člena. – J. O r a v e c (*Pripustkové priraďovacie súvetie*, s. 203–209) ukazuje, že toto súvetie má v spisovnej slovenčine vlastný repertoár spájacích výrazov. – Gramatickú a štylistickú charakteristiku zloženého priraďovacieho súvetia podáva F. K o č i š (*Zložené priraďovacie súvetie*, s. 210–231).

Bohatá pozornosť sa venuje niektorým problémom zo slovenského hláskoslovnia. J. M u r á n s k y skúma výslovnosť *l* a *l* v hovorenej podobe spisovnej slovenčiny vo východoslovenských mestách. Zistený stav nedáva podľa neho podklad na úvahu o dvojakej kodifikácii výslovnosti v skupinách *le*, *li*. – J. M i h á l si všima „kto a kde písal o fonéme *l* v slovenskom jazyku“ (ale spomína vlastne iba tých autorov, ktorí uznávajú jedine hlásku *l* v skupinách *le*, *li*). Nevhodne sa v tejto súvislosti spomína príspevok J. S a b o l a o výslovnosti slova *Tále* (ide o drobnú pripomienku v duchu platnej kodifikácie). Mihálov článok treba chápať skôr ako manifestačné prihlásenie sa k platnej

kodifikácii mäkkého *ʀ* v spisovnom jazyku, a nie ako príspevok, ktorý by nanovo riešil túto otázku váhou nejakých argumentov.

K problematike melódie jednotlivých typov opytovacích viet sa vracia V. Uhlár. Artikulačnú a akustickú charakteristiku hlásky *r* a *ř* podáva J. Liška.

Hoci je zborník vydaný pri príležitosti životného jubilea nášho popredného jazykovedca E. Jónu, nenachádzame v ňom príspevok, ktorý by čitateľovi priblížil jeho život a dielo. Býva dobrým zvykom uvádzať v zborníku jubilejného charakteru článok s prehľadom činnosti jubilanta a kompletnú bibliografiu. Uvedený závažný nedostatok nenahrádza podľa našej mienky poznámka redakcie na lístku s errátami (!), že prehľad činnosti prof. E. Jónu s bibliografiou a fotografiou bol uverejnený v Slovenskej reči. Tento nedostatok nenahrádza ani podtitul „Jónov zborník“. Prednosť by sme pritom dali podtitulu *Zborník na počesť prof. E. Jónu na jeho šesťdesiate narodeniny*. Podoba „Jónov zborník“ (podobne aj „Štolcov zborník“ v 10. zv.) sa nám zdá byť spoločensky nevhodná. Čitateľovi menej informovanému o personálnej situácii v slovenskej jazykovede určenie „Jónov zborník“ nič nehovorí.

L. Dvonč

URBANČIČ, B.: *O jazykovni kulturi*. 1. vyd. Ljubljana, Cankarjeva založba 1972. 168 s.

Problémy jazykovej kultúry, resp. kultúry národnej reči sa stávajú predmetom seriózneho výskumu jazykovedcov u všetkých kultúrnych národov. Hoci sa u nás i v cudzine (napr. v Poľsku, vo Francúzsku, v ZSSR, v Bulharsku, v Nemecku, v Juhoslávii atď.) venovalo najviac pozornosti jednotlivým praktickým a konkrétnym jazykovým otázkam, v poslednom čase badať snahu vybudovať celostnú teóriu jazykovej kultúry a tak zistiť zákonitosti, ktoré vládnu v oblasti kultúry spisovnej reči a určujú vývin spisovných jazykov v modernej spoločnosti za spolupôsobenia komunikačných prostriedkov s celospoločenským dosahom.

Preto sa napr. v Poľsku po prácach s konkrétnou (drobnou) praktickou problematikou (najmä od prof. W. Doroszewského, Z. Klemensiewicz a S. Urbančyka) objavuje zborník, ktorý sa usiluje zovšeobecniť poznatky z jednotlivých jazykových oblastí a vystopovať smer vývinu (inovácií) v spisovnej poľštine. Ide o zborník *Kultura języka polskiego* (Buttler Danuta – Kurkowska Halina – Satkiewicz Halina, *Kultura języka polskiego*, 1. vyd. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1971. 480 s.).

Iný prístup k zaujímavej problematike jazykovej kultúry sleduje knižka B. Urbančiča *O jazykovni kulturi*. Autor sa pokúša sklbiť teoretické otázky jazykovej kultúry s praktickým a s konkrétnym riešením sporných alebo nejasných jazykových otázok. Práca nadväzuje na teóriu jazykovej kultúry prážskej lingvistickej školy z tridsiatych rokov. Usiluje sa však tvorivo aplikovať túto teóriu na konkrétne pomery v súčasnom slovinskom spisovnom jazyku.

V tejto recenzii sa chceme pristaviť pri teoretických východiskách a kritériách jazykovej kultúry v knižke B. Urbančiča.

Za najvážnejšie považuje B. Urbančič tri kritériá (a súčasne tri aspekty) jazykovej kultúry: 1. funkčný, 2. domáco-nacionálny, 3. puristický postoj

(s. 11). Prvý postoj charakterizuje ako racionálny, druhé dva ako emocionálne. Z praxe však vieme, že ak posudzujeme funkčne jednotlivé jazykové javy, nemôžeme sa vždy vyhnúť určitým subjektívnym momentom. Ani tu nemožno celkom vylúčiť závislosť hodnotenia jazykového javu od celkovej úrovne jazykovej kultúry individua (vedca, umelca, hovoriaceho vôbec), od jeho teoretického a odborného vzdelania, čo sa všetko odzrkadlí na vzťahu hovoriaceho k jazyku (i k jednotlivým jazykovým javom). Napokon tu hrá významnú úlohu aj miera aktuálnej informovanosti hovoriaceho o jazykovej problematike a o problémoch spisovnej reči.

Neraz sa jazykové chyby a nedôslednosti úporne držia pre neinformovanosť redaktorov, učiteľov a kultúrnych pracovníkov vôbec. Nesledujú sústavne ani jazykové rubriky v tlači, ani rozhlasové relácie o jazykových otázkach, ba ani jazykovedné časopisy im určené. Tým, čo sme poznamenali na okraj tzv. funkčného prístupu k jazykovým otázkam, chceme podčiarknuť fakt, že ani funkčný aspekt nefunguje izolovane, ale sa uplatňuje v súhre s ostatnými postojmi: tzv. nacionálnym aspektom, s kritériom ustálenosti, jednotnosti, ústrojnosti, normatívnosti atď.

Hoci kritérium nacionálnosti (domáceho pôvodu, slovanskosti jazykového prostriedku — resp. jeho príslušnosti ku konkrétnemu slovanskému jazyku) býva v skutočnosti často sprevádzané emóciami, nemožno tvrdiť o nacionálnosti ako o objektívnom historickom a etnickom fakte, že jeho podstata je emocionálna.

Puristický aspekt nemožno pokladať za všeobecný. Objavuje sa v daktorých obdobiach spoločenského (a jazykového) vývinu s väčšou alebo menšou intenzitou, máva spoločenské (často mimojazykové) príčiny a po čase zaniká (so zánikom spoločenských podmienok, ktoré dali podnet vzniku purizmu). Preceňovanie puristických snáh v jazykovej kultúre dnes — pri súčasnom raste vzdelania a šírke kanálov komunikačných a informačných prostriedkov — by bolo anachronizmom. Sympatické je, že aj B. Urbančič sa pozerá na purizmus ako na prekonaný jav, často neodôvodnene archaizujúci (pod rúskom irečitosti, svojskosti, svojbytnosti, domovskej príslušnosti atď.), zjednodušujúci, neorganický a násilný.

Ustálenosť, jednotnosť, normatívnosť atď. nepokladá B. Urbančič za osobitné kritériá jazykovej správnosti, ale za vlastnosti spisovného jazyka. B. Urbančič načrtáva stručne vývin spisovnej slovinčiny od polovice 16. storočia (prvky hláskoslovného, gramatického a lexikálneho systému), pripomína najmä zjednocovacie úsilia Slovincov pri utváraní spoločnej spisovnej reči. Mimoriadne bohatá nárečová diferenciácia slovinčiny vplývala v minulosti na osciláciu spisovnej reči medzi dolenským, štajerským a kranským nárečím. (Pozri o tom publikáciu J. Toporišiča *Slovenski knjižni jezik*. Zv. 1.—4. 1. vyd. Založba Obzorja Maribor 1968, najmä zv. 2 — Zgodovina knjižnega jezika od Trubarja do Prešerna, s. 7 n.) Obidva fakty veľmi pripomínajú stav v slovenských nárečiach a vývin spisovnej slovenčiny (bohaté nárečové rozvrstvenie slovenčiny i kolísanie spisovného jazyka medzi západoslovenským a stredoslovenským modelom spisovnej reči). Pri riešení problémov jazykovej kultúry si B. Urbančič všima nielen vzťah spisovnej slovenčiny k nárečiam, ale aj historický vývin javov a štylistické rozvrstvenie súčasnej modernej slovinčiny.

Spomenieme ešte jednu podobnosť vo vývine spisovnej slovinčiny a slovenčiny: na slovinčinu vplývala a vplýva chorvátčina a srbčina, na slovenčinu

čeština. B. Urbančič rozoznáva päť typov prevzatých srbochorvátskych výrazov (s. 81 n.): 1. Bezprostredne (aktuálne) prevzaté výrazy v reči hovoriacich, ktorí majú živé osobné kontakty (pracovné) so srbochorvátskym obyvateľstvom. 2. Slová z oblasti knižnej reči, ktoré sa ešte neuznávajú v slovinčine za spisovné a ktorým sa bráni vstup do spisovnej slovinčiny. 3. Slová, ktoré prešli natrvalo zo srbochorvátčiny do spisovnej slovinčiny; sú v nej pevne zakotvené. 4. Výrazy, ktorých prevzatie a postavenie v spisovnej slovinčine nateraz nie je jasné, pretože v bežnej reči viac-menej ustupujú. 5. Prevzaté výrazy, ktoré už vypadli z úzu.

B. Urbančič robí klasifikáciu slov prevzatých zo srbochorvátčiny na základe vzťahu prevzatých výrazov k slovinčine ako živému jazykovému systému a na základe spôsobu zaradenia a fungovania prevzatých slov v systéme dnešnej slovinčiny. Pritom sa vždy usiluje zaujať funkčné, racionalistické a objektívne stanovisko. Nakoľko sa mu to podarilo, môžu posúdiť iba Slovinci sami.

Súborná práca B. Urbančiča o problematike jazykovej kultúry ukazuje nielen na aktuálnosť podobných prác u iných slovanských i neslovanských národov, ale aj názorne reprezentuje úroveň teórie jazykovej kultúry. Okrem toho vytyčuje smer ďalšieho vývinu a odborne i cieľavedome usmerňuje konkrétnu jazykovú prax.

Takúto zhrnujúcu prácu o jazykovej kultúre, spájajúcu teoretickú problematiku a jednotlivé konkrétne problematické javy, by sme uvítali aj u nás.

M. Ivanová-Šalingová

Významné onomastické podujatie

V dňoch 3.–7. mája 1972 bolo v Prešove V. zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku pri Medzinárodnom komitáte slavistov, ktoré bolo spojené s V. slovenskou onomastickou konferenciou. Obidve podujatia mali pracovný charakter. Zúčastnilo sa na nich 60 vedeckých a odborných pracovníkov onomastikov, z toho 14 zo zahraničia a 9 z Českej socialistickej republiky. Usporiadateľmi boli Slovenská onomastická komisia, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Pedagogická fakulta a Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove. Dobrým a pozorným hosťom a organizátorom bola Pedagogická fakulta UPJŠ v Prešove.

Úvodom do rokovania bola prednáška J. H o r e c k é h o o mieste onomastiky v systéme vied. Každá veda musí mať osobitný predmet a špecifické metódy: onomastika osobitný predmet má (vlastné mená), špecifické metódy sa už nedajú vyčleniť tak výrazne. Na základe analýzy základných východísk dospel J. Horecký k záveru, že onomastika je špeciálny, samostatný vedný odbor, ktorý má najbližšie k lingvistike, je to paralelná vedná disciplína (nie lingvistická disciplína). Cez jazykovedu sa onomastika dostáva do styku s inými vednými odbormi.

Modelovanie antroponymie bolo spoločnou základnou otázkou referátov S. R o s p o n d a, E. E i c h l e r a a J. Z a i m o v a. Z referátov i bohatej diskusie sa ukázalo, že modelovanie onomastického materiálu je možné a užitočné, konštruovanie modelov má neobyčajný gnozeologický význam, lebo model zachytáva podstatné znaky originálu, realizuje sa nie na základe jednotlivých prvkov,

ale na základe celých tried prvkov, ukazuje, ako meno funguje. Model možno formulovať na základe empirie, indukcie, ale možno ho aj dedukovať, lebo je tu možnosť verifikácie.

Ďalší okruh problémov uviedol referát V. Bl an á r a o výskume slovanských osobných mien a ich kartografickom spracovaní. Názorne ho doplnili referáty J. M a t e j č í k a o kartografovaní slovenských živých mien, E. K r a s n o v s k e j o možnosti uplatnenia jazykovozemepisnej metódy pri spracúvaní mien „do domu“ a Š. K r i š t o f a o kartografovaní priezvisk. V. Bl an á r vo svojom referáte ukázal, že pri výskume slovanskej antroponymie možno pracovať (ako v lexikológii) s dištinktívnymi sémantickými príznakmi, ktoré možno vyabstrahovať zo spoločenskej platnosti osobných mien pri identifikácii, a naznačil, aké možnosti pre kartografickú prácu vyplývajú z rozličnej distribúcie antroponymických a slovotvorných modelov. V ostatných spomenutých referátoch sa podali ukážky kartografického spracúvania živých mien (mapovanie antroponymických modelov a mien „do domu“), ďalej sa analyzovali distribúcia a tvorenie ľudových a hypokoristických podôb rodných mien, jazyková výstavba priezvisk a pod. Jednu zo základných otázok slovenských živých mien riešil vo svojom referáte o vyjadrovaní patronymického (a matronymického) vzťahu v živom pomenúvaní osôb na východnom Slovensku I. K o t u l i č.

Rokovanie o základnej slovanskej onomastickej terminológii otvoril referát V. Š m i l a u e r a o triedení vlastných mien, v ktorom poukázalo na bezprostredný súvis terminológie a klasifikácie a na ťažkosti triedenia vlastných mien podľa jednotlivých kritérií. Potom predniesol svoj návrh na klasifikáciu vlastných mien, vychádzajúci zo základného teoretického hľadiska, podľa ktorého možno triediť objekty pomenúvané vlastnými menami na prírodné objekty, živé bytosti a výtvory človeka, ale uplatňujúci pritom praktické zretele. T. W i t k o w s k i vystúpil s podrobným rozborom doterajších prípravných prác na vydanie slovanskej onomastickej terminológie (J. Svoboda a kol., Soustava a terminologie slovanské onomastiky, Vydala Místopisná komise ČSAV v Praze 1971, rotaprint) a s novým premysleným návrhom na riešenie tejto otázky. M. M a j t á n hovoril o vývine slovanskej toponomastickej terminológie a predložil nový návrh klasifikácie zemepisného názvoslovía, ktorý sa vypracoval v Názvoslovnej komisii pri Slovenskej správe geodézie a kartografie. Celkove a aj v diskusii sa ukázalo, že pri práci na terminológii treba klásť dôraz na pojmovú stránku termínov.

Pre okruh problémov zviazaných s tematikou jazykových kontaktov mal základný význam referát R. Š r á m k a o substitúcii ako pracovnej metóde v toponomastike; autor vyložil, že substitúcia je predovšetkým jav jazykovej komunikácie, výsledok jazykového kontaktu: substitúciou nevzniká nové proprium, ale iba variant už hotového vlastného mena. Substitučný kanál tvorí pritom celý rad jazykových i mimojazykových okolností. Väčší teoretický dosah mal aj referát O. R. H a l a g u o písárskej praxi v stredovekom Uhorsku; keď pisári bežne prekladali mená z jazyka do jazyka, pomenúvaciú hodnotu mal predovšetkým sémantický obsah vlastného mena, a tak tu vlastne máme do činenia s vrchnostenským alebo písárskym úzom a nie s výsledkami prirodzených jazykových kontaktov. K rovnakým záverom dospel aj J. D o r u ľ a, ktorý vo svojom vystúpení zdôraznil, že z jazykovej formy historického zápisu vlastného mena nemožno vyvodzovať nijaké závery o etnickej príslušnosti osoby ani o etnickom charaktere osady.

Významný príspevok o jazykových kontaktoch vo vlastných menách vzhľadom na pomery v Belgicku predniesol H. Draye. Potom sa na konkrétnom materiáli rozoberali otázky slovensko-ukrajinských (Š. Lipták, M. Blich, E. Krasnovská), slovensko-poľských (J. Kriššáková), slovensko-maďarských (V. Šmilauer, I. Sipos), slovensko-nemeckých (J. Valiska, S. Mazúr, R. Kuchar) a česko-nemeckých (I. Lutterer) jazykových kontaktov. P. Šimunovič hovoril o bračskej toponymii z najstarších chorvátskych listín.

Š. Lipták hovoril o výsledkoch medzijazykových vzťahov na materiáli topografických apelatív z južnej časti bývalej Zemplínskej stolice, M. Blichovi bol východiskom východoslovenský toponymický materiál z údolia rieky Ondavy. E. Krasnovská vo svojom referáte rozobrala inojazyčné prvky v osobných menách z východnej časti bývalej Gemerskej stolice, J. Kriššáková jazykovú výstavbu hypokoristických podôb rodných mien v goralskej oblasti na Spiši.

Potom sa hovorilo o slovensko-neslovanských jazykových kontaktoch. V. Šmilauer upozornil na slovenský antroponymický a toponymický materiál uverejnený v maďarskej historicko-miestopisnej monografii bývalej Hontianskej stolice (I. Bakács, Hont vármegye Mohács előtt, Budapest 1971), o problematike slovenských a slovanských priezvisk v súčasnej maďarčine hovoril I. Sipos. Predmetom referátu J. Valisku boli hybridné nemecko-slovenské jazykové podoby v spišských osobných menách. R. Kuchar uviedol rad historických dokladov na adaptáciu nemeckých mien v slovenskom prostredí. S. Mazúr vo svojom referáte poukázal na to, ako symbióza slovenského a nemeckého obyvateľstva v stredoslovenskom bývalom slobodnom kráľovskom banskom meste Pukanci vplývala na vznik a vývin niektorých tamjších chotárnych názvov. Pozornosť vzbudili aj referáty I. Duridanova o slovensko-rumunských jazykových vzťahoch na materiáli z bulharskej antroponymie a Š. Ondruša o nových etymologických výkladoch niektorých toponým, napr. Váh, Choč. Špeciálne prípady jazykových kontaktov sa nastolili v referátoch M. Šalingovej o ustálených spojeniach s propriami v slovenčine a češtine, L. Dvonča o zdomácnených a nezdomácnených podobách cudzích miestnych názvov v slovenčine, G. Horáka o prekladaní charakterizačných vlastných mien v literárnych prekladoch a J. Spála o slovenských vlastných menách v diele A. Jiráka.

V závere podpredseda Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku V. Šmilauer zhodnotil priebeh rokovania. Potom predseda Slovenskej onomastickej komisie V. Blanár poďakoval V. Šmilauerovi, ktorý pre pokročilý vek z ďalšej práce Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku odstúpil, za jeho doterajšiu záslužnú prácu v oblasti slovanskej i slovenskej onomastiky a spoločné rokovania uzavrel.

Celkový priebeh rokovaní vhodne doplnili vlastivedné exkurzie. Účastníci navštívili Pamätník Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici, Múzeum Slovenskej republiky rád v Prešove, prezreli si historické jadro mesta Prešova atď.

Materiály z rokovania sa budú publikovať v osobitnom zborníku, ktorý vydá Pedagogická fakulta UPJŠ.

M. Majtán

Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV namiesto Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV

Dňa 13. júna 1972 prijal námestník ministra vnútra Slovenskej socialistickej republiky inž. J. Čuma predstaviteľov bývalého Združenia slovenských jazykovedcov a spolu so schválenými novými stanovami im odovzdal rozhodnutie Ministerstva vnútra SSR č. VVS/1 - 186/1972 z 13. júna 1972, ktorým sa mení aj právne postavenie našej vedeckej spoločnosti. Nový názov *Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Slovenskej akadémii vied* navrhol výbor bývalého Združenia slovenských jazykovedcov.

V stanovách sa o postavení, pôsobnosti, poslaní a hlavných úlohách Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV hovorí:

§ 1. Postavenie, sídlo a pôsobnosť spoločnosti

1. Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Slovenskej akadémii vied (ďalej iba Spoločnosť) je dobrovoľné, výberové združenie slovenských vedeckých a odborných pracovníkov v oblasti slovistiky, slavistiky, všeobecnej jazykovedy a fonetiky, prípadne iných príbuzných disciplín. Vo svojej činnosti plne uznáva politiku Komunistickej strany Československa.

2. Spoločnosť vyvíja svoju činnosť pri Slovenskej akadémii vied (ďalej iba SAV), ku ktorej sa pridruží na základe rozhodnutia Predsedníctva SAV. Spoločnosť predkladá príslušnému orgánu SAV správu o svojej činnosti. Zástupca SAV má právo zúčastniť sa na rokovaní výboru Spoločnosti.

3. Sídлом Spoločnosti je Bratislava.

4. Spoločnosť pôsobí na území Slovenskej socialistickej republiky.

5. Spoločnosť je samostatnou právnickou osobou.

§ 2. Poslanie a hlavné úlohy Spoločnosti

Poslaním Spoločnosti je najmä:

1. Rozširovať poznatky získané na poli vedeckého výskumu a získavať vedeckých pracovníkov do aktívnej spolupráce pre rozvoj jazykovedy na Slovensku.

2. Utvárať predpoklady pre optimálny rozvoj jazykovedy a jej spoločenského využitia v prospech rozvoja Československej socialistickej republiky.

3. Prispievať k zvyšovaniu odbornej úrovne svojich členov s osobitným zreteľom na mladých pracovníkov.

4. Propagovať výsledky vedy na medzinárodných fórach.

5. Poskytovať svojim členom pomoc pri ich vedeckej a odbornej práci.

6. Usporadúvať národné a medzinárodné konferencie, semináre, vedecké sym-
póziá, prednášky, diskusie a iné vhodné akcie.

7. Rozvíjať vlastnú edičnú a publikačnú činnosť.

8. Spolupracovať pri plnení svojich úloh s pracoviskami SAV, vysokými školami, výskumnými pracoviskami, vedeckými ústavmi a podľa potreby aj s ďalšími príbuznými organizáciami.

§ 18. Spolupráca a reprezentácia národných spoločností

1. Slovenská jazykovedná spoločnosť spolupracuje so spoločnosťou, ktorá má obdobné úlohy v Českej socialistickej republike.

2. Na riešenie otázok, ktoré si v príslušnom vednom odbore vyžaduje stanovisko, koordináciu alebo súčinnosť obidvoch národných vedeckých spoločností, utvorí sa podľa dohody koordinačný výbor.

3. Obidve národné spoločnosti po vzájomnej dohode určia právomoci, zloženie, ako aj názov tohto koordinačného výboru. Tento koordinačný výbor nepodlieha osobitnej registrácii a predstavitelia obidvoch národných spoločností v ňom vystupujú spoločne na základe splnomocnenia svojich spoločností.

§ 19. Záverečné ustanovenia

1. Spoločnosť je právnym nástupcom Združenia slovenských jazykovedcov ako autonómnej zložky Jazykovédného združení pri ČSAV, preberá jeho práva, úlohy, majetok a pokračuje v jeho činnosti.

2. Stanovy Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV nadobúdajú účinnosť dňom ich schválenia Ministerstvom vnútra SSR podľa príslušných zákonných predpisov.

Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV pokračuje v činnosti bývalého Združenia slovenských jazykovedcov. Do budúceho valného zhromaždenia vedie činnosť Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV výbor v tomto zložení:

Predseda — prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc.

Podpredseda — prof. PhDr. Jozef Štolc, DrSc.

Podpredseda — doc. PhDr. Rudolf Krajčovič, CSc.

Vedecký tajomník — PhDr. Milan Majtán, CSc.

Hospodár — Jozef Nižnánsky

Členovia výboru — doc. PhDr. Valéria Betáková, CSc., PhDr. Juraj Furdík,

PhDr. Gejza Horák, CSc., PhDr. Božena Kovalová, PhDr. Abel Král, CSc.,

prof. PhDr. Štefan Krištof, CSc., PhDr. Štefan Peciar, CSc., prof. PhDr.

Jozef Ružička, DrSc., člen korešpondent SAV, prof. PhDr. Ján Svetlík, CSc.,

prof. PhDr. Viliam Schwanzer, CSc.,

Revizori: prof. PhDr. Eugen Jóna, CSc., doc. PhDr. Jozef Mistrik, DrSc.

Pobočky Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV majú týchto funkcionárov:

Pobočka SJS v Banskej Bystrici: predseda — PhDr. Božena Kovalová, tajomník — PhDr. Elena Brixová.

Pobočka SJS v Nitre: predseda — prof. PhDr. Štefan Krištof, CSc., tajomník — prom. ped. Drahomíra Mačurová.

Pobočka SJS v Prešove: predseda — PhDr. Juraj Furdík, tajomník — PhDr. Jozef Mlacek, CSc.

Pobočka SJS v Trnave: predseda — prof. PhDr. Ľudovít Novák, DrSc., tajomník — prom. ped. Ján Dubníček.

M. Majtán

ROZLIČNOSTI

Paskuda, paskudník, paskudný. — Základným, východiskovým slovom v tomto rade je substantívum *paskuda*. V Slovníku slovenského jazyka (zv. 3, s. 37) sa význam tohto slova vykladá tak, že je to „nadávka zlému, lenivému alebo špinavému človeku alebo zvieraťu“. K tomuto výkladu sa za bodkočiarkou uvádzajú synonymá *ničomník, lotor, potvora*. Zo stylistickej stránky sa slovo *paskuda* hodnotí v slovníku ako neutrálny výraz (je bez stylistického kvalifikátora).

Rovnakým spôsobom sa vykladá a hodnotí aj slovo *paskudník*. Naproti tomu už prídavné meno *paskudný* sa v slovníku uvádza ako expresívne slovo so synonymami: *ničomný, lotrovský, mizerný, potvorský*.

Hoci sa slovo *paskuda* ako nadávka v slovníku nehodnotí ani ako expresívne, ani ako pejoratívne, z výkladu jeho významu môžeme usúdiť, že ide o jeden zo stylisticky príznakových výrazov, ktoré v slovnej zásobe spisovnej slovenčiny tvoria bohatú škálu synonym. Slúžia na označenie ľudí (v prenesenom zmysle i zvierať) s istým morálnym defektom (zli, suroví, naničhodní, darebáci, podliaci a pod.) alebo na označenie ľudí, ktorí síce tiež istým spôsobom nerešpektujú ustálené mravy, zvyky a zákony, ale robia to skôr z akéhosi huncútstva, šibalstva alebo prefikanosti (o takých ľuďoch sa hovorí, že sú to lapaji, huncúti, beľari, lagani a pod.). Tieto dve kategórie ľudí tvoria síce dve vyhradené charakterové skupiny, ale je medzi nimi istý plynulý prechod na základe jednej spoločnej charakterovej črty (že totiž radi narúšajú spoločenskú konvenciu a pod.).

Treba hneď konštatovať, že slová z tohto sémantického okruhu sa v slovníku stylisticky diferencujú na dve skupiny: jedny sa označujú ako pejoratívne (*ničomník, lotor, zbojník, galgan, hnusoba, naničhodník* atď.), druhé ako expresívne (*lapaj, huncút, potvora, koťuha, šibenec, šibeničník, lagan, vybijanec* atď.). Z výkladu i zo synonymických radov (ktoré zvyčajne dopĺňajú výklad) pripojených k jednej i druhej skupine slov možno zistiť, že sa medzi slovami z jednej i druhej skupiny vecne i stylisticky prísne nerozlišuje, že je plynulý prechod z jednej skupiny do druhej. Napríklad pri hesle *lapaj*, ktoré je expresívne, sú tieto synonymá: *figliar, loptoš, huncút, šibal, darebák, nezbedník, naničhodník*. Miesto prechodu z jednej skupiny (zo skupiny expresívnych slov) je označené bodkočiarkou — za ňou už nasledujú synonymá, ktoré reprezentujú skôr druhú skupinu slov označovaných ako pejoratívne (*zbojník, ničomník, naničhodník, lotor*). Naproti tomu heslové slovo *loptoš* (Slovník slovenského jazyka, zv. 2, s. 58) má tento synonymický rad: *naničhodný človek, lapaj, naničhodník, darebák; šibal, huncút*. — Vidíme, že za bodkočiarkou sa uvádzajú synonymá, ktoré patria do radu expresívnych slov, označujúcich ľudí nie s výslovne zlým, ničomným a podlým charakterom, ale huncútov, lapajov, šibalov a prefikancov.

Slová *paskuda* a *paskudník* majú podobnú výkladovú štruktúru: prvá časť je čisto opisná („nadávka zlému, lenivému alebo špinavému človeku alebo zvieraťu“), druhá časť je utvorená z radu synonym: *ničomník, lotor, potvora*. Tieto

dve časti výkladu si očividne odporujú. Synonymá uvádzané v prvej časti výkladu sú takisto nehomogénne (*zlý, lenivý, špinavý*) a nekorešpondujú (vari okrem synonyma *zlý*) s radom synonym v druhej časti (*ničomník, lotor, potvora*). To značí, že jedna časť výkladu slov *paskuda* a *paskudník* nebude správna, adekvátne. Podľa nášho názoru neadekvátne je prvá časť (opisná). Uvedené doklady na obidve slová v slovníku nie sú síce veľmi preukazné, ale aj z nich sa dá zistiť, že slová *paskuda* a *paskudník* neoznačujú lenivého, špinavého a neporiadneho človeka. Na výraznejšiu ilustráciu významu obidvoch slov uvedieme doklady:

Paskudy akési, helementi naničhodní! Čo pokúšate už od božieho rána? Ak z vás niektorého dochytím, uši mu vytrhám. (Zúbek) — *Paskudy* nepodarené! — zahromží ujček a zakričí: — Daj im niečo. — Pod oblokom sa totiž zišlo zo šest, či viac šarvancov a najvyšším fortissimom spustili svoju vianočnú koledu. (Stodola) — Také obludy, *paskudy* a hnusoby. (Alexy) — Len si spomeňte na Akuľkinho muža, aká *paskuda*. (Švantner) — Dostal som ju, *paskudu*! — Aj myši sú v baráku? — žasol Tomáš. (Zúbek) — Ideš ho, ty *paskuda*, — kopne opitý a prejedný strýk jedného zo psov. (Alexy)

Och, ty *paskudník*, a či sme my dievky? Žarty si strúhaš s nami... och, ty galgan. (Gejdoš) — A k tomu ešte ten fiškus Puchala pobalamutil mojej Zuzke hlavu. I mne nasadil do nej chrobáka. *Paskudník*. (Skalka)

Z dokladov zreteľne vyplýva, že prvá časť výkladu v Slovníku slovenského jazyka je nereálna. Aj druhá časť výkladu v podobe synonymického radu *ničomník, lotor, potvora* je podľa dokladov v sémantike obidvoch slov iba sčasti zastúpená, lebo doklady ukazujú, že slová *paskuda* a *paskudník* majú aj ten význam, aký vyjadrujú expresívne slová ako *lapaj, lagan, potvora, huncút, koťuha* atď.

Zo zistených faktov môžeme konštatovať, že slová *paskuda* a *paskudník* majú ten istý sémantický obsah a rozsah ako všetky ostatné pejoratívne a expresívne výrazy (presnejšie pejoratívne a eufemistické expresíva — porov. členenie M. Ivanovej-Šalingovej v príspevku *Expresívny príznak* v Jazykovednom časopise, 21, 1970, č. 2, s. 167) vyjadrujúce morálne hodnotenie uvedených dvoch kategórií ľudí (*lotor* — *huncút*), ba vidí sa nám, že slová *paskuda* a *paskudník* sémanticky viac tendujú k skupine slov typu *huncút, lapaj, lagan, šibenec, vybíjanec, šibal, potvora, figliar* atď. Našu mienku podporuje aj používanie slova *paskuda* na charakteristiku správania sa niektorých zvierat (myši, líšok atď.), ktoré sú podľa ľudského chápania prefikane, prešibané zvieratá.

Slovníkové spracovanie hesiel *paskuda* a *paskudník* by malo teda obsahovať výklad tej bivalentnej sémantiky, ktorá sa uvádza takmer pri všetkých výrazoch tohto druhu a ktorá je vyjadrená dvoma radmi synonym: radom expresív — *lapaj, lagan, beľár, huncút, koťuha* atď. a radom pejoratív — *ničomník, lotor, naničhodník, hnusoba* atď. Obidve slová treba označiť ako expresívne a výklad začať synonymami z expresívneho radu; za bodkočiarkou možno uviesť niektoré synonymá z radu pejoratív. (Podotýkame pritom, že v Slovníku slovenského jazyka je pri štylistickom hodnotení výrazov patriacich do jedného i druhého radu synonym pomerne veľký rozptyl.)

Neúplnosť a vari aj isté rozpaky pri štylistickom hodnotení a výklade slov *paskuda* a *paskudník*, *paskudný* v slovníku mohla spôsobiť dosť závažná okolnosť, že sa ani jedno z nich neuvádza ako synonymum v príslušných synonymických radoch (expresívnych alebo pejoratívnych). To značí, že slová *paskuda*,

paskudník a *paskudný* sú v slovníkovom spracovaní, ale aj v bežnej slovnej zásobe pomerne izolované. Príčina tejto izolovanosti spočíva pravdepodobne v tom, že tieto výrazy nie sú v slovenčine všeobecne známe. Najznámejšie a najfrekvencovanejšie sú vo východoslovenských nárečiach. Doklady z literatúry však ukazujú, že všetky tri slová poznajú aj spisovatelia zo stredného a západného Slovenska.

F. Kočíš

O slove *sakra*. — V Slovníku slovenského jazyka (4. zv., s. 14) sa ako osobitné heslo uvádza slovo *sakra* s pripojeným výkladom: *cit. niž. hovor. obyč. v hneve pri prekvapení, zastrájaní sa*. Ako vidieť, zo slovnodruhového hľadiska ide o cito-slovce, zo štylistického hľadiska je to výraz patriaci do nižšej vrstvy hovorového štýlu. K tomu sa v hesle uvádzajú doklady z Rázusa, Jilemnického a Jégého.

Slovo *sakra* sa podľa našej mienky v spisovnej slovenčine, resp. širšie v slovenčine vôbec nepoužíva, a to ani v obmedzení na hovorový štýl jazyka. Je to lexikálny prvok typický pre slovnú zásobu českého jazyka. V slovenčine sa používajú v rovnakom alebo podobnom význame iné výrazy, napr. *do čerta, do frasa, anciaša jeho* a pod. Naše konštatovanie podporuje aj dokladový materiál v cit. slovníku. Slovo *sakra* sa tu dokladá iba z diel našich starších spisovateľov z obdobia prvej republiky. Použitie slova *sakra* v slovenčine možno hodnotiť ako použitie českého výrazu v slovenskom kontexte, t. j. ako tzv. lexikálny citát, nie však ako použitie domáceho vyjadrovacieho prostriedku.

Že pri slove *sakra* nejde o slovenské slovo, nepriamo dokazujú aj iné základné jazykové príručky. Slovo *sakra* sa nespomína v Pravidlách slovenského pravopisu (pozri napr. 11. vyd., s. 321), ani sa nespomína v Praktickej príručke slovenského pravopisu od A. Zaunera (3. vyd., s. 404). Pravda, v Pravidlách alebo v Zaunerovej príručke by sa slovo *sakra* koniec koncov uvádzal ani nemuselo, lebo pri ňom niet nijakého pravopisného (prípadne výslovnostného) problému. Slovo *sakra* sa však nespomína ani v nijakej gramatickej príručke podávajúcej výklad o citoslovciach. Napr. v Slovenskej gramatike od E. Paulinyho, J. Ružičku a J. Štolca (5. vyd., s. 328) sa hovorí, že vo zvolacej funkcii sa používajú tvary podstatných mien, predložkové spojenia a pod. Ako príklady sa uvádzajú: *do paroma, do frasa, do čerta, starého výra, đasa, paroma, hanba, strach, beda, pomoc*. Dalo by sa očakávať, že aj slovo *sakra* ako výraz z nižšieho hovorového štýlu sa tu bude spomínať; ako vidíme, Slovenská gramatika slovo *sakra* neuvádza. Slovo *sakra* sa nespomína ani vo výklade o citoslovciach v Morfológii slovenského jazyka. Na s. 826 sa pripomína, že pri mnohých sekundárnych citoslovciach je badateľná pravopisná rozkolísanosť, pričom sa ako príklady citujú výrazy *do čerta* a *dočerta* (novšie je písanie *dočerta, dofrasa*), ale slovo *sakra*, ktoré podľa spomenutej charakteristiky v Slovníku slovenského jazyka by tiež malo byť bežné, sa nespomína. To všetko nepriamo podporuje naše tvrdenie, že nejde o slovenské slovo.

Pokiaľ sa slovo *sakra* uviedlo v Slovníku slovenského jazyka na základe jeho výskytu v niektorých literárnych dielach, bolo potrebné ho výslovne hodnotiť ako výraz nepatriaci do slovnej zásoby slovenského jazyka. Slovo *sakra* možno v slovenčine používať len v osobitných, funkčne odôvodnených prípadoch, napr. na charakteristiku reči istých postáv. Takýmto funkčným použitím sa však slovo *sakra* nemôže stať integrálnou súčasťou slovnej zásoby slovenského jazyka, resp. spisovnej slovenčiny.

L. Dvonč

INDEX K 37. ROČNÍKU SR

Kurzívou sú vysádzané slová alebo časti slov, ktoré sa podrobnejšie rozoberajú z gramatického, výslovnostného, významového alebo stylistického hľadiska. Nesprávne tvary sú v úvodzovkách.

Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Safarikanae Prešovensis. Jazykovedný zborník 2., recenzia 183–185

aj, písanie čiarky vo viacnásobných výrazoch s opakovanou spojkou *aj* 263–269

anekdota, tvar gen. pl. 188–189

ani, písanie čiarky vo viacnásobných výrazoch s opakovanou spojkou *ani* 263–269

antepozícia nezhodného prívlastku v poézii 134–137

archaizmy v súčasnej spis. slovenčine 92–95

Atlas slovenského jazyka I (Vokalizmus a konsonantizmus), recenzia 60–62

autorský subjekt v Hronského próze 17–26

ä v spisovnej slovenčine 146–151

Betáková V., *Metodika slovenského jazyka v školách II. cyklu*, recenzia 125

Brno, obyv. meno *Brňan*, *Brňanka*, adj. *brňanský/brňanský* 160–161

Bruggy, tvar gen. 190–191

bubnovať, tvorenie, význam a štýl. hodnotenie 229–230

Cigeľ, skloňovanie a jeho deriváty 159

cudzie mená: cudzie miestne mená v spis. slovenčine 305–312

Čakany, tvar gen. pl. 97

čeština: zo sémantickej a slovotvornej problematiky slovensko-českej 27–39; J. Gebauer, *Slovník staročeský*. I, A–J, II, K–N, správa 63; V. Micháľková, *Studie o východomoravské nářeční větě*, recenzia 250–252

čiarka, p. interpunkcia

dejiny slovenského jazyka: M. Hattala (1821–1903), recenzia zborníka 112–114; J. Škultéty (1853–1948), recenzia zborníka 123–125

dialektológia: *oselník* a jeho názvy v slovenských nárečiach 49–53; *Atlas slovenského jazyka I* (Vokalizmus a konsonantizmus), recenzia 60–62; J. Štolc, *Reč Slovákov v Juhoslávii*, recenzia 107–111; V. Micháľková, *Studie o východomoravské nářeční větě*, recenzia 250–252; D. Dudok, *Nářečie Pivnice v Bážke*, recenzia 322–324

Dobřany, tvar gen. 98–103

doplnok: J. Kačala, *Doplnok v slovenčine*, recenzia 177–180

Dudok D., *Nářečie Pivnice v Bážke*, recenzia 322–324

emfatická dĺžka 293–295

Engaño, adj. *enganský* 191–192

etymológia: *Podbiel* 164–168; *Váh* 257–263; *prť* 278–281; *špan*, *župan*, *pán*, *kmet* 296–304; *Choč* a *Kýčera* 334–341

filologička, tvorenie 44

Findra J., *Rozbor štýlu prózy*, recenzia 119–121

flautovať, tvorenie a štýl. hodnotenie 227–230

fonetika a fonológia: *ä* v spisovnej slovenčine 146–151

frazológia: so slovami *hlad* – *smäd* (čes. *žízeň*) a ich derivátmi v slovenčine a češtine 27–39

gajdovať, slovosled tohto typu a ich štýl. hodnotenie 227–230

Gebauer J., *Slovník staročeský* I, A–J, II, K–N, správa 63

generálka, tvorenie, význam, používanie 40–41

genitív, p. morfológia

Geradza, pôvod chotárneho názvu 80–84

Hattala M., 1821–1903, recenzia zborníka 112–114

heslo, poznámky k výrazu a štýlu *hesiel* 282–290

historizmy v súčasnej spis. slovenčine 92–95

hlad a jeho deriváty v slovenčine a češtine 27–39

Horecký J., *Slovenská lexikológia. I. Tvorenie slov*, recenzia 185–186

hrať, *hrať sa*, slovenské ekvivalenty k slovným spojeniam s týmito slovesami 227–232

Hronský J. C.: jazyk jeho próz 17–26

hybaj/hybáj (ho), slovnodruhovú povahu 85–92

Choceň, skloňovanie a jeho deriváty 158–164

Choč, etymológia 334–341

chotárne názvy, p. onomastika

i, písanie čiarky vo viacnásobných výrazoch s opakovanou spojkou *i* 263–269

interpunkcia: úvodzovky v beletrii a periodickej tlači 143–145; čiarka vo viacnásobných členoch so zluč. spojkami *aj*, *i*, *ani*, *alebo*, *či* 213–221; čiarka vo viacnásobných výrazoch s opakovanými spojkami *aj*, *i*, *ani* 263–269

inverzia v slovenskej poézii 129–140

išpan, pôvod a význam 296–301

- jáhly, jáhelník, ich slovenské ekvivalenty 63–64
- Jánošík A., nekrológ 169–172; súpis prác za roky 1933–1971 172–176
- Jašík R.: jazyk jeho prvotín 6–17
- jazyková kultúra: 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny, recenzia 181–183; východiská ortoepickej kodifikácie slovenčiny 193–204; B. Urbančič, O jazykovni kulturi, recenzia 383–385
- Jazyková poradňa, 20 rokov relácie v rozhlase 321–322
- Jazykovedné štúdie X, recenzia 114–116; informácia o 10 zväzkoch 116–119; Jazykovedné štúdie XI (Jónov zborník), recenzia 379–383
- Jazykovedný ústav L. Štúra SAV: správa o činnosti za rok 1971 245–249
- jazykový prejav: základná klasifikácia kompozičných typov 204–213
- jednočlenná veta: niektoré neosobné typy vetného základu 221–226
- juh, etymológia slova 259–260
- Kačala J., Doplnok v slovenčine, recenzia 177–180
- kamaľdulskej, význam a používanie 255–256
- kartovať (sa), slovesá tohto typu a ich štýl. hodnotenie 227–232
- kmeľ, pôvod a význam slova 302
- komisie: I. zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky, správa 58–60; Medzinárodná komisia pre výskum gramatickej stavby slovanských jazykov, správa o zasadaní 104–107; V. zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku, správa 385–387
- kompozícia: v Jašíkových prvotínach 6–17; v Hronského prózach 17–26; kompozičné typy jazykových prejavov 204–213
- konferencie: IV. slovenská onomastická konferencia, správa 385–387
- konfrontačný výskum slovenčiny a češtiny: hlad – smäd, hlad – žízeň a ich deriváty 27–39
- Konštantínopol, pravopis a skloňovanie 127–128
- křžik, význam a používanie v nárečiach 49–53
- kurtizánka, tvorenie, význam, používanie 42–43
- Kýčera, etymológia 334–341
- Ladce, tvar gen. pl. 95–96
- laser, pravopis a výslovnosť 362–364
- Letz B., nekrológ 314–318, súpis prác za r. 1932–1958
- lexikológia a lexikografia: archaizmy a historizmy v súčasnej spisovnej slovenčine 92–95; J. Horecký, Slovenská lexikológia. I. Tvorenie slov, recenzia 185–186; spracovanie slov paskuda, paskudník, paskudný v Slovníku slovenského jazyka 390–392
- Libeň a deriváty 161–162
- Líšeň a deriváty 161
- loptovať sa, tvorenie a štýl. hodnotenie 230–231
- mená literárnych postáv v diele J. Chalupku 290–293
- miestne mená: gen. pl. niektorých miestnych mien 95–97; skloňovanie čes. miestnych mien typu Dobřany, Rokycany 98–103; Konštantínopol, pravopis a skloňovanie 127–128; chotárne názvy vetného typu 140–143; deriváty čes. miestnych mien na -eň 158–164; Podbiel, pôvod, skloňovanie a pravopis 164–168; Bruggy, gen. pl. 190–191; adj. od názvov Engaño a Miño/Minho 191–192; adj. od názvov Ohře 253–255; cudzie miestne mená v spisovnej slovenčine 305–312; etymológia názvov Choč a Kýčera 334–341
- Micháľková V., Studie o východomoravské nářeční větě, recenzia 250–252
- Minho/Minho, adj. minský 191–192
- „Míšeň“, nenáležité používanie v slovenčine 162–163
- morfológia: podmienkový význam predložiek 73–80; gen. pl. niektorých miestnych mien 95–97; skloňovanie čes. miestnych mien typu Dobřany, Rokycany 98–103; skloňovanie názvu Konštantínopol 127–128; gen. pl. slova anekdota 188–189; gen. zem. názvu Bruggy 190–191; skloňovanie názvu Persepolis 326–328; predložkový systém spisovnej slovenčiny 341–354
- mŕtvonarodený, pravopis 189–190
- nárečie, nárečia, p. dialektológia
- neosobné typy vetného základu 221–226
- Neporadza, pôvod názvu 80–81
- obyvateľské mená: tvorenie ženských podob 44–47; od čes. miestnych názvov na -eň 158–164
- Ohře, podoba adjektíva 253–255
- Ondrus P., Vetný rozbor v príkladoch, recenzia 187
- onomastika: pôvod chotárneho názvu Geradza 80–84; chotárne názvy vetného typu 140–143; IV. slovenská onomastická konferencia, správa 176–177; mená literárnych postáv v diele J. Chalupku 290–293; slovo špan v miestnych a chotárnych názvoch 298–300; V. zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku a V. slovenská onomastická konferencia, správa 385–387

- opozícia slov *tuto* – *tuhla*, *tamto* – *tamhľa* 151–157
- Oravec J., zhodnotenie práce pri príležitosti päťdesiatky 233–234, súpis prác za roky 1951–1971 235–245
- organovať*, tvorenie a štýl. hodnotenie 227–230
- ortoeopia, p. výslovnosť
- oselník* a jeho názvy v slovenských nárečiach 49–53
- pán*, pôvod a význam 303–304
- paskuda*, *paskudník*, *paskudný*, význam, hodnotenie a používanie 390–392
- Pauliny E., zhodnotenie práce pri príležitosti šesťdesiatky 365–366
- Peciar S., zhodnotenie práce pri príležitosti šesťdesiatky 313–314
- Persepolis*, pravopis a skloňovanie 326–328
- poď* (*ho*), slovnodruhovú povahu 85–92
- Podbiel*, pôvod, skloňovanie a pravopis 164–168
- podmienkový význam predložiek 73–80
- podstatné meno, podstatné mená p. morfológia
- pomlčka vo funkcii úvodzoviek 143–144
- Popovič A., *Štrukturalizmus v slovenskej vede* (1931–1949), recenzia 122–123
- postpozícia zhodného prívlastku v poézii 130–134
- pravopis: používanie úvodzoviek 143–145; prid. mien *živonarodený*, *mŕtvonarodený* 189–190; názvu *Persepolis* 326–328; *laser* 362–364
- predložka, predložky: podmienkový význam predložiek 73–80; inverzia predložiek 137–138; predložkový systém spisovnej slovenčiny 341–354
- predložovanie hlások v slovenčine 293–295
- prejav: základná klasifikácia kompozičných typov jazykových prejavov 204–213; rečnícky prejav 354–361
- prezidentka*, tvorenie, význam a používanie 40–41
- prídavné meno, prídavné mená: od českých miestnych názvov na *-eň* 158–164; *živonarodený*, *mŕtvonarodený* 189–190; od zemepisného názvu *Ohře* 253–255; *kamaldulský* 255–256
- Prievaly*, gen. pl. 97
- Prievidza*, pôvod názvu 80
- prívlastok: inverzia prívlastku v poézii 130–137
- prf*, pôvod a rozšírenie slova 278–281
- pšeno*, *pšenovník*, význam a používanie 63–64
- rečnícky štýl 354–361
- Rokycany*, gen. 98–100
- sakra*, význam, používanie a hodnotenie 392
- sémantika: zo sémantickej a slovotvornej problematiky slovensko-českej 27–39; sémantické príznaky predložiek 341–354
- skloňovanie, p. morfológia
- skratky: *Ziar nad Hronom* – *Ziar n/Hronom*, *Ziar n/Hr.* 126–127
- slavistika: Symposium o dejinách slavistiky, správa o publikácii 325
- slovakistika: zamyslenie nad úlohami po XIV. zjazde 3–5; slovakistika v Poľsku 54–58; slovakistika a sovietska jazykoveda 329–334
- slovenčina: východiská ortoepickej kodifikácie slovenčiny 193–204
- Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, stanovy 388–389
- slovesá: slovesné ekvivalenty k slovným spojeniam so slovesami *hrať* a *hrať sa* 227–232
- slovosled: inverzia v slovenskej poézii 129–140
- smäd* a jeho deriváty 27–39
- spojka, spojky: väzba dvojitej podradovacej spojky 65–72; čiarka vo viacnásobných členoch so zlučovacími spojkami *aj*, *i*, *ani*, *alebo*, či 213–221; čiarka vo viacnásobných výrazoch s opakovanými spojkami *aj*, *i*, *ani* 263–269
- súvetie, súvetia, p. syntax
- Symposium o dejinách slavistiky, správa o publikácii 325
- syntax: väzba dvojitej podradovacej spojky 65–72; inverzia v slovenskej poézii 129–140; J. Kačala, *Doplňok v slovenčine*, recenzia 177–180; niektoré neosobné typy vetného základu 221–226; V. Micháliková, *Studie o východomoravské nářeční větě*, recenzia 250–252; rozbor jedného typu zloženého súvetia 269–277; stavba hesiel 282–290
- Škultéty J. (1853–1948), recenzia zborníka 123–125
- špan*, pôvod a význam slova 296–301
- Štolc J., *Reč Slovákov v Juhoslávii*, recenzia 107–111
- štrukturalizmus: A. Popovič, *Štrukturalizmus v slovenskej vede* (1931–1949), recenzia 122–123
- štylistika: štýl Jašíkových prvotín 6–17; J. Findra, *Rozbor štýlu prózy*, recenzia 119–121; štýl hesiel 282–290; charakteristika rečníckeho štýlu 354–361
- tamhľa*, *tamto*, *tamto ten*, *tamten*, význam, používanie a štylistické hodnotenie 151–157
- Timoradza*, pôvod názvu 80–81

- 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny, recenzia 181–183
- Tlmače*, gen. pl. 96–97
- tvorenie slov: zo slovotvornej problematiky slovensko-českej 27–39; odvodené názvy osôb ženského rodu 39–48; deriváty českých miestnych mien na *-eň* 158–164; J. Horecký, *Slovenská lexikológia. I. Tvorenie slov*, recenzia 185–186; adj. z názvov *Engaňo* a *Miňo/Minho* 191–192; adj. od zemepisného názvu *Ohře* 253–255
- tvaroslovie, p. morfológia
- Uhlár V., zhodnotenie práce pri príležitosti šesťdesiatky 366–368; súpis prác za r. 1934–1971 369–378
- Urbančič B.: *O jazykovni kulturi*, recenzia 383–385
- ustálené spojenia, p. frazeológia
- úvodzovky v beletrii a periodickej tlači 143–145
- Váh*, pôvod názvu 257–263
- väzba dvojitej podradovacej spojky 65–72
- Veleň*, skloňovanie a jeho deriváty 162
- vetný základ; niektoré neosobné typy 221–226
- viacnásobné členy: čiarka vo viacnásobných členoch so zlučovacími spojkami *aj, i, ani, alebo, či* 213–221
- viacnásobné výrazy: čiarka vo viacnásobných výrazoch s opakovanými spojkami *aj, i, ani* 263–269
- Vráble*, tvar gen. pl. 95–97
- vyhňa*, etymológia 260–261
- výslovnosť: východiská ortoepickej kodifikácie slovenčiny 193–204; laser 362–364
- Zahořany*, tvar gen. a deriváty 102
- zámená: *tamto ten, tamten*, význam, používanie a pravopis 156–157
- zámenné príslovky *tamhľa – tamto, tuhľa – tuto* 151–157
- Združenie slovenských jazykovedcov pri SAV, pozri Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV
- zemepisné názvy, p. miestne mená
- Znojmo* a deriváty 161
- ženské priezviská, odvodzovanie z niektorých mužských priezvisk 47–48
- Žiar nad Hronom – Žiar n/Hronom, Žiar n/Hr.* 126–127
- živonarodený*, pravopis 189–190
- žízeň* a jeho deriváty v češtine 27–39
- župan*, pôvod a význam 296–301